

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ ДНІПРОПЕТРОВСЬКОЇ
ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАУКИ І ТЕХНОЛОГІЙ**

ВИХОВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ

МАТЕРІАЛИ

МІЖВИШІВСЬКОЇ НАУКОВО- ПРАКТИЧНОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ

**11 квітня 2025 р.
ДНІПРО**

Міністерство освіти і науки України
Департамент освіти і науки
Дніпропетровської обласної державної адміністрації
Український державний університет науки і технологій

**ВИХОВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ
В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ**

**МАТЕРІАЛИ міжвишівської
науково-практичної конференції**

11 квітня 2025 року

ДНІПРО
2025

УДК 378.4.017:62

В 94

Рекомендовано до друку вченою радою УДУНТ
(Протокол № 13 від 25.06.2025).

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Сухий К. М. – доктор технічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, ректор УДУНТ (голова редакційної колегії); **Євсєєва Г. П.** – доктор наук з державного управління, професор, проректор з виховної роботи та гуманітарної політики УДУНТ, професор кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ (заступниця голови); **Радкевич А. В.** – доктор технічних наук, професор, перший проректор УДУНТ; **Пройдак Ю. С.** – доктор технічних наук, професор, проректор з наукової роботи УДУНТ; **Бабенко В. А.** – кандидат історичних наук, доцент, завідувач відділу з виховної роботи УДУНТ, доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності ННІ «ПДАБА» УДУНТ; **Мамчич І. П.** – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності ННІ «ПДАБА» УДУНТ (відповідальний секретар).

В 94 Виховання технічної еліти в умовах викликів часу : матеріали міжвишівської науково-практичної конференції (11 квітня 2025 р., Дніпро) / упоряд. К. М. Сухий, Г. П. Євсєєва, І. П. Мамчич. – Електрон. видання. – Дніпро : Український державний університет науки і технологій, 2025. – 141 с.

ISBN 978-617-8314-70-5 (PDF)

У збірнику подано матеріали міжвишівської науково-практичної конференції. Результати досліджень описують актуальні теоретичні та практичні напрацювання, спрямовані на формування висококваліфікованих фахівців у контексті сучасних викликів та інноваційних тенденцій. Матеріали збірника висвітлюють проблеми модернізації освітніх програм, інтеграції новітніх технологій у навчальний процес, а також розвиток компетентностей, потрібних для успішної діяльності в умовах швидкозмінного середовища.

Матеріали конференції зацікавлять наукових, науково-педагогічних працівників вітчизняних і закордонних закладів вищої освіти, аспірантів і докторантів, здобувачів освіти, а також інших представників соціальної сфери, яких турбують перспективи розвитку української еліти в умовах воєнних викликів.

УДК 378.4.017:62

Цей твір ліцензовано на умовах Ліцензії Creative Commons
[«Attribution-NonCommercial-ShareAlike» 4.0 International \(CC BY-NC-SA 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/)
(«Із зазначенням авторства – Некомерційна – Поширення на тих самих умовах» 4.0 Міжнародна)

ISBN 978-617-8314-70-5 (PDF)

© Колектив авторів, 2025

© Укр. держ. ун-т науки і технологій, 2025

ЗМІСТ

ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНА ЕЛІТА В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ	7
Сухий К. М., Євсєєва Г. П. ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	7
Лисенко Г. І. СУТНІСТЬ Й ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ	14
Лучанінова О. П. УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАУКИ І ТЕХНОЛОГІЙ – ФЛАГМАН ПІДГОТОВКИ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ ДЕРЖАВИ	18
Прокоф'єва К. А., Решетілова О. М. НАУКОВА СПІЛЬНОТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ: ЗНАЧЕННЯ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	21
Савченко С. В. РЕМІФОЛОГІЗАЦІЇ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ЧИННИК ЕРОЗІЇ РАЦІОНАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ	23
Степаненко О. К. ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ	27
Fomenko V., Yvsieieva H. MODERN DIDACTIC PRINCIPLES IN ECONOMICS EDUCATION FOR THE CREATIVE ECONOMY	32
СТАНОВЛЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	35
Білополий В. В. ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ	35
Борисов В. Л. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ В УМОВАХ НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ в 1941–1943 роках ...	39
Замула Р., Євсєєва Г. П. ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	43
Савич А. В. АЛГОРИТМ ГУМАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА	47
<i>МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції «ВИХОВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ»</i>	3

Скороходов А., Євсєєва Г. П. СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК УМОВА ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДОЇ ЕЛІТИ	51
Фонарьова Т. А., Петренко В. О., Бушуєв М. АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НОВОГО ІННОВАЦІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ	54
ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА У ФОРМУВАННІ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ	58
Євсєєв В., Палій Є., Трегуб О. В. ВИХОВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ ДЛЯ ІНЖЕНЕРА-ДОРОЖНИКА	58
Лихолат І., Євсєєва Г. П. ВИХОВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ	61
Матюшенко С. ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН, пов'язаних з «ВІМ-проекткуванням», У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ	67
Мельник Ю., Євсєєва Г. П. ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	70
Movchan O., Yvsieieva H. DIDACTIC PRINCIPLES IN MASTERING CONSTRUCTION-RELATED ACADEMIC DISCIPLINES OVER THE PAST DECADE	73
Подлесний А., Петренко А. О. ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ РЕКУПЕРАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОВІК-СИСТЕМАХ	76
Шевяков О. В., Шевякова М. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА БІЛІНГВІЗМУ	81
ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІСТРУМЕНТ НАБУТТЯ ЗНАТЬ ТА НАВИЧОК ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	84
Баранник О. Ю., Купневич Л. В. ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТІ: МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН	84
Богуславська Л. Г. МІФ ПРО ВСЕМОГУТНІЙ ШІ: ОБМЕЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ФІЛОЛОГІЇ ТА РОЛЬ ГУМАНІТАРНОЇ ЕЛІТИ В ЗБЕРЕЖЕННІ СЕНСІВ	89
Вдовіна О. О. ОСВІТНІ ЕКОСИСТЕМИ НА ОСНОВІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ	92

Кирпа А. В. ОСВІТА В УМОВАХ КРИЗИ: ПОТЕНЦІАЛ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМАТІВ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ВЧИТЕЛІВ	95
Омелич О. ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕТИНГУ ПІД ВПЛИВОМ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ	98
<i>ДЕКОМУНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ</i>	103
Бабенко В. А., Євсєєва Г. П. ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО СПАДКУ В КОНТЕКСТІ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗВО УКРАЇНИ	103
Безена І. М. ШКІЛЬНА ІСТОРИЧНА ОСВІТА: СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІСТУ В КОНТЕКСТІ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ	109
Волкова С. П. КРАЄЗНАВЧО-ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ	117
Жук-Яремчук Ю. ПРОСТОРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК	120
Левун Н. В. ТОПОНІМІЯ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДЕРЖАВНУ МОВУ	122
Мамчич І. П. УКРАЇНСЬКА ОНОМАСТИКА: ВИКЛИКИ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ	127
Назаренко О. В. ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ	130
Рощина Ю. М. КОГНІТИВНА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ: ЗНАЧЕННЯ МОВИ В ЦЕРКОВНІЙ ТРАДИЦІЇ	132
Харлан О. В. ІМПЕРСЬКИЙ МІФ ПРО СТОЛИЦЮ ПІВДЕННОГО КРАЮ І ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ МІФОЛОГЕМИ ПРОВІНЦІЇ ...	136

Шановні учасники конференції, колеги та гості!

Від імені нашого університету щиро вітаю вас на конференції «Виховання технічної еліти в умовах викликів часу!». Сьогодні ми зібралися, щоб обговорити одну з найважливіших тем сучасності – підготовку висококваліфікованих технічних кадрів, які стануть основою інноваційного розвитку нашої країни сьогодні в тяжких умовах війни та у повоєнний період.

У світі, що змінюється надзвичайно швидкими темпами, перед нами стоять важливі виклики: інтеграція новітніх технологій, адаптація до глобальних стандартів, створення умов для розвитку талановитої молоді. Наше завдання – знайти шляхи виховання не лише професіоналів, а й лідерів, здатних відповідати на виклики часу, мислити критично та діяти впевнено.

Ця конференція є унікальною платформою для обміну знаннями, ідеями та досвідом. Вона об'єднує освітян, науковців, представників бізнесу та молодих фахівців. Переконалий, що ваші зусилля, ваші думки та ваш ентузіазм допоможуть створити нові рішення, спрямовані на виховання технічної еліти.

Дякую кожному учаснику за ваш внесок у розвиток цієї важливої теми. Бажаю вам плідних дискусій, нових відкриттів та натхнення для реалізації найкращих ідей. Нехай ця конференція стане поштовхом до великих звершень, які принесуть Україні технічний прогрес та процвітання.

З найкращими побажаннями –

Костянтин СУХИЙ,

ректор Українського державного університету науки та технологій

ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНА ЕЛІТА В ЕПОХУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

Сухий Костянтин Михайлович,

доктор технічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, ректор Українського державного університету науки і технологій м. Дніпро, Україна

Євсєєва Галина Петрівна,

доктор наук з державного управління, професор, проректор з виховної роботи та гуманітарної політики Українського державного університету науки і технологій м. Дніпро, Україна

ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ: ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасних суспільно-політичних умовах, коли Україна зусиллями українських військових, добровольців, волонтерів відстоює свою свободу і територіальну цілісність, пріоритетного значення набуває виховання студентської молоді як громадян України. «Виховання в умовах війни надає новий імпульс духовному оздоровленню молоді, формуванню в Україні громадянського суспільства, яке передбачає трансформацію громадянської свідомості, моральної, правової культури особистості, розквіту національної самосвідомості і ґрунтується на визнанні пріоритету прав особистості. Воно має стимулювати розвиток суспільства, яке функціонує на засадах гуманізму, свободи, верховенства права, соціальної справедливості, гарантує умови для зростання добробуту людей», – зазначається в рекомендаційних матеріалах МОН України щодо організації виховного процесу в поточному навчальному році [2].

Елітарності українського суспільства та його вихованню в Україні присвячено ціла низка наукових доробок [1; 3; 4; 6–8]. Та світ і Україна в ньому наскільки піддається змінам, що це питання залишається у полі постійної уваги всіх, хто причетний до виховання сучасної студентської молоді. Еліта – це вузька група людей, яка має високий соціальний статус, вплив, привілеї та часто відіграє ключову роль у прийнятті важливих рішень у суспільстві. Термін походить від французького «*elite*», що означає «кращий» або «добірний» [11]. Еліта може бути політичною, економічною, культурною чи технічною, залежно від сфери її діяльності. Технічна еліта – це група висококваліфікованих фахівців, які володіють глибокими знаннями та навичками у сфері науки, технологій, інженерії та математики (STEM). Вони відіграють ключову роль у розвитку інновацій, створенні нових технологій та забезпеченні економічного прогресу. Технічна еліта часто є рушійною силою для вирішення складних проблем, таких як кліматичні зміни, автоматизація виробництва та розвиток штучного інтелекту. В Україні технічна еліта має особливе значення в умовах

сьогоднішнього ведення війни з російськими окупантами та післявоєнного відновлення, модернізації інфраструктури та інтеграції в глобальну економіку. Її формування залежить від якості освіти, доступу до сучасних технологій та підтримки талановитих молодих фахівців.

У сучасному освітньому середовищі виховання сприймається як цілеспрямований процес формування особистості, її моральних, інтелектуальних, естетичних та соціальних якостей. До виховання належить – передавання знань, навичок, цінностей і норм поведінки, які сприяють гармонійному розвитку людини та її інтеграції в суспільство. Виховання може здійснюватися в різних формах: у сім'ї, в освітніх закладах, через культурні та соціальні інститути. Воно є невід'ємною частиною соціалізації, допомагаючи людині адаптуватися до умов життя та розвивати свої здібності.

Відповідно до нормативно-правових основ організації освітнього процесу професійну діяльність кожного науково-педагогічного працівника спрямовано на навчання, виховання та розвиток особистості. До неї входить організація освітнього процесу, передача знань, формування навичок і цінностей, а також створення умов для гармонійного розвитку здобувачів.

Основні компоненти педагогічної діяльності: **навчання** – передача знань і розвиток інтелектуальних здібностей; **виховання** – формування моральних, етичних і соціальних якостей; **розвиток** – сприяння творчому, фізичному та емоційному зростанню. Ця діяльність вимагає від педагога високого рівня професійної компетентності, емпатії, комунікативних навичок і здатності адаптуватися до індивідуальних потреб здобувачів. «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави», – зазначено в Законі України «Про освіту» [10]. Отже, метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і потрібних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, здатних до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Державні механізми щодо виховання студентської молоді спираються на нормативно-правову базу формування технічної еліти, зокрема Закон України «Про освіту» [10]. Цей закон встановлює загальні принципи освіти, включаючи вищу освіту, та визначає завдання для підготовки висококваліфікованих фахівців. Закон України «Про вищу освіту» [9] регулює діяльність закладів вищої освіти, визначає стандарти освіти, права та обов'язки студентів і викладачів. Національна рамка кваліфікацій [5] визначає рівні кваліфікацій та

компетенцій, необхідних для професійної діяльності. Міністерство освіти і науки України затверджує стандарти вищої освіти [12] для різних спеціальностей, включаючи технічні, які визначають обов'язкові результати навчання та компетенції студентів.

Наразі перед освітянською спільнотою постають проблеми (швидше, виклики) цивілізаційного розвитку, які не можна не брати до уваги, організовуючи освітній процес у ЗВО. Це, зокрема глобалізація світогосподарських і духовно-культурних відносин; широка інформатизація всіх сфер суспільного життя – стрімкі процеси створення й застосування високих технологій (технології ШІ); війна України з російським агресором; міграція талановитої молоді за кордон. Глобалізація висуває нові вимоги до технічних фахівців, зокрема знання англійської мови та міжнародних стандартів. За даними ЮНЕСКО, 70 % інженерних вакансій вимагають знання міжнародних норм. Технологічні інновації, такі як штучний інтелект та робототехніка, змінюють традиційні підходи до роботи. Наприклад, у 2023 р. 40 % виробничих процесів у світі були автоматизовані. У 2023 р. понад 50 % вакансій у сфері технологій вимагали знань у галузі ШІ та машинного навчання.

Який же стан і проблеми технічної освіти в Україні?

– За даними МОН 25 % ЗВО релоковано через війну;

– 65 % ЗВО працюють у дистанційному та змішаному режимі;

– Українські університети зіштовхуються з проблемами фінансування.

У 2024 р. бюджет на освіту скоротився на 15 %, що вплинуло на якість організації навчального процесу та на його результат;

– матеріальна база багатьох закладів вищої освіти застаріла. Наприклад, лише 30 % лабораторій відповідають сучасним стандартам;

– відсутність сучасних навчальних матеріалів та обладнання обмежує можливості студентів досягти бажаного та потрібного в сучасному світі рівня підготовки.

Закцентуємо шляхи виховання технічної еліти сьогодні у провідних ЗВО, зокрема в Українському державному університеті науки і технологій:

1) реформування освітніх програм із врахуванням сучасних технологій. Наприклад, інтеграція курсів з програмування та аналізу даних із залученням Microsoft до навчального процесу; тісна співпраця з бізнесом та роботодавцями, тут прикладом може слугувати новоутворений Навчально-науковий інститут «Аерокосмічний інститут». Навчальні програми цього інституту охоплюють широкий спектр дисциплін – від фундаментальних теоретичних основ до практичного застосування в реалізації космічних проєктів;

2) стипендії та гранти для талановитих студентів. У 2025 р. кількість таких програм зростає на 20 %;

3) виховання конкурентоздатності: менторство та наставництво допомагають студентам розвивати практичні навички. Наприклад, в університеті успішно працює інститут кураторства;

4) формування навичок критичного мислення через інтерактивні методи навчання, такі як кейс-методи, мозковий штурм, ділові ігри тощо. Це власне стимулює дослідницький потенціал студентів.

На наше глибоке переконання, важливим є інтегрувати національні цінності та культурну спадщину в технічну освіту, щоб формувати не лише висококваліфікованих фахівців, а й свідомих громадян України. Роль української мови та культури, історії та української філософії – найважливіші в цьому аспекті. Мова відіграє визначальну роль у формуванні української еліти, будучи не лише засобом спілкування, а й носієм національної ідентичності, культури та історії. Ніхто не стверджує, що мова сама собою спиняє ракети. Але мовна єдність – фундамент національної стійкості. Ворог завжди поцілює туди, де найлегше розділити: мовно, ідентично, культурно. Саме мовна розмитість у Криму, на Донбасі, у Харкові десятиліттями була передумовою успішної пропаганди «руського міра». Тож українська мова – це не про щит від ракет, а щит від колонізації свідомості. Через те виховання української ідентичності повинно бути одним з пріоритетних напрямів освіти:

– ідентичність і культурна спадщина. Українська мова є ядром національної ідентичності. Володіння мовою допомагає зберігати і розвивати культурну спадщину, що важливо для лідерів, які прагнуть зміцнити національну єдність;

– комунікація та вплив. Еліта, яка володіє мовою на високому рівні, може ефективніше спілкуватися з суспільством, впливати на нього та передавати свої ідеї. Це важливо як у внутрішньому, так і в міжнародному контексті;

– освітня і наукова діяльність. Мова є важливим інструментом у науковій діяльності, адже через неї відбувається поширення знань та досліджень. У технічній еліти це також сприяє розвитку термінології українською мовою, що надважливо для інтеграції в глобальний науковий простір;

– національна солідарність. Володіння рідною мовою об'єднує суспільство та сприяє формуванню спільної ідентичності, що знаково для еліти, яка працює на благо нації;

– міжнародний контекст. Знання української мови уможливує презентацію України на міжнародному рівні, демонструючи її унікальність та культурну самобутність. Водночас еліта має опановувати інші мови для активної співпраці у глобальному середовищі.

Українська мова не лише формує еліту, але й слугує засобом поширення цінностей, ідеалів і знань, що є основою для національного поступу.

На технічній еліті лежить надскладне завдання – прийняття технічних і технологічних рішень у ході економічного розвитку та відбудови України. І тут, на нашу думку, важливо виховувати етичні принципи, щоб прийняти правильні технічні рішення. Етичні принципи у прийнятті технічних рішень відіграють критично важливу роль, оскільки технології та інженерні рішення

можуть впливати на суспільство, довкілля та життя людей. Серед найголовніших варто визначити:

- повага до людських прав та гідності: технічні рішення повинні враховувати вплив на життя та благополуччя людей, забезпечуючи їхні права і добробут;
- екологічна відповідальність: технології мають мінімізувати негативний вплив на довкілля, сприяти сталому розвитку і збереженню природних ресурсів для майбутніх поколінь;
- прозорість та чесність: етичні інженери зобов'язані працювати відкрито, дотримуючись правдивості у своїх звітах, проєктах та комунікаціях з суспільством;
- безпека та захист: пріоритетом повинна бути безпека як кінцевого користувача, так і технічного персоналу, з максимально можливим зниженням ризиків;
- справедливість та інклюзивність: рішення мають враховувати інтереси різних груп населення, забезпечуючи доступ до технологій без дискримінації;
- соціальна відповідальність: технічні новації повинні сприяти загальному добробуту та вирішенню важливих соціальних проблем, таких як освіта, охорона здоров'я, енергетика тощо;
- глобальна етика: у сучасному світі технічні рішення часто мають міжнародні наслідки, тому потрібно враховувати їх вплив на глобальному рівні.

Ще однією важливою та невід'ємною складовою виховання технічної еліти є гуманітарна підготовка, а саме:

- формування етичних принципів: гуманітарна освіта сприяє розвитку моральних і етичних цінностей, що важливо для прийняття відповідальних рішень у технічній сфері. Інженери та науковці мають враховувати вплив своїх рішень на суспільство та довкілля;
- розвиток комунікативних навичок: навички ефективної комунікації потрібні технічним фахівцям для роботи в команді, презентації ідей, ведення переговорів і взаємодії з громадськістю;
- критичне мислення та креативність: гуманітарні дисципліни, такі як філософія, історія та мова, розвивають здатність аналізувати складні проблеми, критично мислити та шукати нестандартні рішення;
- розуміння соціокультурного контексту: технічна еліта повинна враховувати культурні, історичні та соціальні аспекти у своїх розробках. Це сприяє створенню інновацій, які відповідають реальним потребам суспільства;
- формування національної ідентичності: гуманітарна освіта допомагає майбутнім технічним лідерам усвідомлювати значення своєї роботи для розвитку держави, збереження її культурного надбання та зміцнення національної єдності;
- психологічна стійкість та емоційний інтелект: гуманітарні дисципліни сприяють розвитку емоційної зрілості, що допомагає впоратися зі стресовими ситуаціями та ефективніше взаємодіяти з іншими.

І нарешті професійна підготовка є основою для формування технічної еліти, оскільки забезпечує спеціалістів глибокими знаннями, практичними навичками та здатністю адаптуватися до сучасних викликів, а саме:

1. Сучасні навчальні програми:

– навчальні програми мають бути орієнтовані на актуальні тенденції у технічній галузі, такі як інноваційні технології, штучний інтелект, кібербезпека та робототехніка;

– застосування інтерактивних методів навчання, таких як симуляції, віртуальна реальність та практичні заняття;

2. Практичний досвід:

– професійна підготовка повинна включати стажування у провідних компаніях, участь у реальних технічних проєктах та дослідженнях;

– лабораторні роботи та експерименти, що допомагають студентам отримати практичний досвід і перевірити теоретичні знання.

3. Інноваційна діяльність:

– формування технічної еліти потребує стимулювання інноваційного мислення через проєкти, конкурси та стартапи;

– освітні установи мають підтримувати студентів у розробці власних інноваційних ідей.

4. Співпраця з бізнесом та промисловістю:

– залучення компаній до навчального процесу для забезпечення доступу до сучасного обладнання та технологій. Прикладом може слугувати співпраця розробників ОПП «Теплогазопостачання та вентиляція» з міжнародними компаніями «Herz» та Vayland;

– Розвиток програм дуального навчання, де теоретичні знання інтегруються з практикою на підприємствах.

5. Підготовка до глобальної конкуренції:

– студенти мають вивчати не лише локальні потреби ринку, а й глобальні тенденції, щоб бути конкурентоспроможними на міжнародному рівні;

– забезпечення можливостей для стажування за кордоном та участі у міжнародних конференціях.

6. Розвиток м'яких навичок:

– навички лідерства, управління проєктами, комунікації та роботи в команді є важливими для успішної кар'єри технічного фахівця.

Отже, технічна еліта – це підгрупа еліти, яка зосереджена у сфері технологій, інженерії, науки та інновацій. Ці люди є рушіями технічного прогресу, розробляють новітні технології, виконують складні інженерні завдання та втілюють інноваційні ідеї в життя. У контексті України виховання технічної еліти є критично важливим завданням, оскільки ці фахівці можуть стимулювати інноваційний розвиток, сприяти міжнародній конкурентоспроможності держави і формувати основу для технологічної незалежності.

Список використаних джерел

1. Дубовик Н. Особливості формування еліт в Україні та їх вплив на розвиток суспільства. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія «Філософія, соціологія, політологія»*. 2012. Т. 4. № 22. С. 238–241.
2. Інформаційні матеріали щодо організації виховного процесу в закладах освіти у 2024/2025 навчальному році. URL: <https://surl.li/wdbzfw>.
3. Кристиняк М. Особливості формування еліти в Україні та засади щодо вдосконалення процесу її створення. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. № 3 (27). С. 78–81.
4. Маркітантов В. Ю. Основні чинники формування та рекрутування політичних еліт. *Політологічні студії: збірник наукових праць*. 2010. Вип. 1. С. 155–161.
5. Національна рамка кваліфікацій. URL: <https://surl.li/mmgeta>.
6. Обушний М. І. Політичні партії у формуванні національних еліт. Еліти і цивілізаційні процеси формування націй. Київ, 2006. Т. 2. С. 143–146.
7. Пахарев А. Політична еліта. Формальна? Справжня? *Віче*. 1997. № 11. С. 3–14.
8. Приходько С. М. Політичні аспекти теорії еліти в українській суспільно-політичній думці ХХ ст. Київ: Стилос, 1999. 47 с.
9. Про вищу освіту. Закон України. Документ 1556-VII, чинний, поточна редакція – Редакція від 09.04.2025. URL: <https://surl.lu/yerruj>.
10. Про освіту. Закон України. Документ 2145-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 02.05.2025. URL: <https://surl.li/dfymtm>.
11. Словник іншомовних слів / За ред. А. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1974. С. 67.
12. Стандарти вищої освіти. URL: <https://surl.li/ddvygi>.

Лисенко Галина Іванівна,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

СУТНІСТЬ Й ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Національне виховання є важливим чинником громадянської самосвідомості, патріотизму та духовно-культурних цінностей суспільства. В умовах глобалізаційних процесів, військових викликів та соціально-економічних трансформацій особливо актуальним постає питання про збереження національної ідентичності та виховання молодого покоління в душі любові до своєї країни.

Національне виховання є складним і багатограним процесом, що охоплює всі аспекти життя людини: морально-етичний, соціальний, культурний та громадянський. У 2025 р. його значущість зростає у зв'язку зі збройною агресією проти України, необхідністю збереження історичної пам'яті, зміцнення національної єдності та протидії інформаційним загрозам.

Національне виховання базується на принципах формування національної свідомості, історичної пам'яті, любові до рідної мови та культури. Його спрямовано на створення згуртованого суспільства, що поділяє спільні цінності, зокрема демократичні ідеали, незалежність та суверенітет держави.

Законодавчі ініціативи 2024–2025 років у сфері освіти та культури сприяють удосконаленню програм національно-патріотичного виховання, інтеграції відповідних дисциплін у шкільні та університетські навчальні плани.

Особливу роль відіграє вивчення історії боротьби українського народу за незалежність, зокрема періодів козаччини, Української революції 1917–1921 років, Другої світової війни, дисидентського руху, Революції Гідності, сучасної російсько-української війни. У 2025 р. в освітній процес інтегруються й новітні дослідження про події повномасштабної війни, що розпочалася у 2022 р.

Належне забезпечення функціонування української мови є невід'ємним складником національного виховання. Законодавчі ініціативи щодо захисту державної мови, а також активне впровадження україномовного контенту в освіту, культуру, медіа та бізнес відіграють вирішальну роль у зміцненні національної свідомості громадян.

Національне виховання є важливим компонентом формування особистості, що сприяє збереженню культурних цінностей, історичної пам'яті та національної ідентичності. У 2025 р. національне виховання зазнає суттєвих трансформацій під впливом глобалізаційних процесів, цифрових технологій та

соціальних змін у світі. Через це актуальним є дослідження нових методик та підходів до виховання молоді.

Значну роль у сучасному виховному процесі відіграє цифровізація, що відкриває нові можливості для передачі культурних знань та цінностей. Віртуальна реальність, штучний інтелект та адаптивне навчання уможливають більш ефективне впровадження національного виховання через інтерактивні програми, онлайн-курси та цифрові архіви культурної спадщини [1; 7; 10; 12].

Сучасне суспільство характеризується взаємопроникненням культур, що створює виклики для збереження національної ідентичності. Водночас мультикультурність може стати потужним інструментом розвитку особистості, якщо поєднувати національне виховання із загальнолюдськими цінностями. Важливо розвивати в молоді критичне мислення щодо інформаційних потоків та формувати толерантне ставлення до інших культур.

Соціальні мережі відіграють важливу роль у формуванні світогляду сучасної молоді. Використання платформ TikTok, Instagram, YouTube для поширення національних традицій, мовної культури та історичних знань є перспективним напрямом виховної роботи.

Важливим аспектом є популяризація читання української літератури, перекладів світових бестселерів українською мовою та розвиток сучасної україномовної культури в музиці, кіно та медіапродуктах.

Як приклад сучасного переосмислення творів української літератури можна навести креативний продукт освітнього проекту «МУР». Говорячи словами одного із засновників цього проекту Миколи Шмундира, українська література – «це клондайк досвіду минулих поколінь, який можемо перекладати на сьогоднішні виклики та знаходити відповіді в минулому» [9]. Своїм основним завданням творці «МУР» вбачають реформацію української освіти, тому вони пропонують освітній контент у новому форматі, зокрема, презентацію історії про митців розстріляного відродження через музично-театралізовану виставу – як-то «*Ти [Романтика]*».

МУР є новим освітнім форматом (з піснями про Римську імперію, українську культуру та історію, з віршами українських письменників), цікавим і легким у сприйнятті для української молоді, що прагне до саморозвитку та гідного місця в сучасній цивілізованій світовій спільноті.

Також актуальним є розвиток EdTech-рішень, що інтегрують культурні аспекти в освітній процес. Застосування цифрових інструментів робить виховання живим, цікавим і близьким до реалій сучасної молоді. Такий підхід сприяє формуванню активної, відповідальної особистості, готової до викликів ХХІ століття. Наприклад, курси з *критичного мислення, інформаційної гігієни під час війни* (Prometheus) [2; 3–6; 11] або *соціальної психології* (Coursera) [8] вчать молодь аналізувати інформацію, бути свідомими громадянами, розуміти вплив середовища на поведінку людини.

Національне виховання у 2025 р. має базуватися на інноваційних педагогічних методах, таких як гейміфікація, проектне навчання, STEAM-МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції «ВИХОВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ»

освіта. Важливим є створення інтерактивних освітніх платформ, що дають молоді змогу занурюватися у вивчення національних традицій у цікавій та доступній формі.

Основними викликами національного виховання є:

- дезінформаційна війна – протидія фейкам та інформаційним атакам;
- міграційні процеси – збереження української ідентичності в діаспорі та серед внутрішньо переміщених осіб;
- економічні труднощі – забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх громадян;
- технічний прогрес – адаптація виховних процесів до цифрового середовища.

Попри ці виклики, у 2025 р. національне виховання отримує нові можливості завдяки розвитку онлайн-освіти, програмам міжнародного обміну, співпраці з європейськими освітніми інституціями та впровадженню сучасних методик викладання.

Сучасний підхід до національного виховання передбачає активну громадянську позицію. Молодь залучається до волонтерської діяльності, підтримки військових, соціальних ініціатив та правозахисних рухів.

У 2025 р. особливу роль відіграють програми, спрямовані на інтеграцію ветеранів у суспільне життя, психологічну реабілітацію громадян, які постраждали від війни, та формування стійкості до маніпуляцій і дезінформації.

Висновки. Національне виховання в сучасних умовах є важливим інструментом формування свідомого, відповідального та патріотичного громадянина. Воно охоплює історичну пам'ять, мовну політику, громадянську активність та культурний розвиток. У 2025 р. цей процес набуває особливого значення через виклики, які стоять перед Україною, та можливостями, які відкриваються у сфері освіти, культури та громадянського суспільства.

Зміцнення національної ідентичності через виховання сприятиме подальшому розвитку української державності, інтеграції в європейську спільноту та побудові демократичного суспільства, що базується на спільних цінностях, повазі до історії та прагненні до незалежності та процвітання.

Список використаних джерел

1. Без брому: пояснення складних тем української історії. URL: <https://surl.li/tfgruu>.
2. Інформаційна безпека. URL: <https://surl.lu/wnzslg>.
3. Інформаційна гігієна під час війни. URL: <https://surl.li/byfnas>.
4. Інформаційна гігієна: як розпізнавати маніпуляції та шахрайство в інтернеті, соцмережах і на телебаченні. URL: <https://surl.li/ogrlin>.
5. Критичне мислення в українському контексті. URL: <https://surl.li/byzfwe>.
6. Онлайн-проект ПраУкраїни. URL: <https://surl.lu/jrvusk>.
7. Проект «Країна. Історія українських земель». URL: <https://surl.li/ioubak>.
8. Соціальна психологія. URL: <https://surl.li/oneoaj>.

9. Чернецова Каміла. Література завжди в кишені: чим займається освітній проєкт МУР. URL: <https://surl.li/ralutz>.
10. EXLIBRIS: українська електронна бібліотека: офіційний сайт. URL: <https://surl.li/hwfvxl>.
11. OSINT – розвідка з відкритих джерел та інформаційна безпека. URL: <https://surl.li/xmwnfv>.
12. Ukraïner: офіційний сайт. URL: <https://surl.li/gsbboe>.

Лучанинова Ольга Петрівна,

доктор педагогічних наук, професор,

професор кафедри фізики і прикладної математики,

Навчально-науковий інститут «Дніпровський інститут інфраструктури і транспорту»

Українського державного університету науки і технологій, провідний фахівець
відділу виховної роботи УДУНТ

м. Дніпро, Україна

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ НАУКИ І ТЕХНОЛОГІЙ – ФЛАГМАН ПІДГОТОВКИ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ ДЕРЖАВИ

У воєнний період розвитку України проблема підготовки гуманітарно-технічної еліти держави стоїть гостро й актуально. Український державний університет науки і технологій, об'єднавши шість потужних інститутів, якраз і готує висококваліфікованих фахівців, яких визнано в Україні та за її межами, для транспортного, інфраструктурного і металургійного комплексу України та пов'язаних з ним підприємств і організацій з метою всебічного забезпечення всіх аспектів їх діяльності через надання високоякісних освітніх послуг, здійснення і реалізації інноваційних наукових досліджень відповідно до найбільш сучасних тенденцій, потреб суспільства та вимог усіх зацікавлених сторін [1].

Український державний університет науки і технологій активно підтримує ініціативи науковців та студентів у проведенні досліджень у різних галузях науки, надаючи фінансову та організаційну підтримку для реалізації їхніх наукових ідей. Науково-дослідні проекти та гранти сприяють розвиткові наукового потенціалу університету, даючи змогу впроваджувати сучасні підходи та технології в різні сфери життя та діяльності суспільства.

Університетські науково-дослідні проекти та гранти охоплюють різноманітні напрями досліджень, від фундаментальних до прикладних, та здійснюються у співпраці з іншими науковими установами та партнерами як на національному, так і на міжнародному рівні. Ці проекти сприяють розвитку інноваційних технологій, вирішенню актуальних проблем суспільства та підвищенню престижу університету в наукових колах. Упровадження результатів наукових досліджень у практику сприяє подальшому розвитку науки, техніки та культури наукового дослідження в університетському середовищі.

Сьогодні завдання науки – відкрити природну гармонію систем у певній галузі знань і оволодіти стратегією наукового передбачення для забезпечення свого майбутнього; завдання освіти – сформувати системний, креативний стиль мислення у студентів, здатних творити і розв'язувати складні міждисциплінарні задачі.

Викладачі професійно створюють умови для студентів, щоб вони навчилися «думати руками», тобто реалізувати креативні ідеї в реальність. До Українського державного університету доєднався Навчально-науковий інститут «Аерокосмічний інститут» – унікальне поєднання багатой історичної спадщини

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

та передових досягнень, місце, де минуле зустрічається з майбутнім. Спираючись на багаторічний досвід світової космонавтики та видатні відкриття українських науковців, інженерів і дослідників, інститут став містком між історичними здобутками та ультрасучасними технологіями й інноваціями. Професорсько-викладацький склад забезпечує високоякісну освіту та відкриває двері до еліти космічних новаторів. Студенти інституту мають унікальну можливість навчатися і працювати пліч-о-пліч з лідерами галузі, здобуваючи безцінний досвід і знання безпосередньо від досвідчених фахівців [2].

Кожний з шести інститутів є унікальним, має великий досвід роботи з підготовки гуманітарно-технічної еліти держави. Студенти разом з викладачами беруть участь у проєктах: «Проактивні розумні будинки з підвищеною енергоефективністю та якістю життя» (HORIZON 2020) – Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»; «Ефективні методи факторизації для матриць-функцій: розвиток теорії, чисельних методів та ефективних застосувань» (HORIZON 2020) – Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»; «Економічно ефективні та відтворювані електрифіковані системи опалення та охолодження з використанням відновлювальних джерел енергії для покращення енергоефективності та реагування на попит» (HORIZON-IA) – Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»; «Використання енергетичного переходу за допомогою гейміфікованого навчання та штучного інтелекту з використанням міжгалузевих інтегрованих послуг та цифрових двійників для орієнтованого на людину та доступного енергозбереження» (HORIZON–2020) – Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»; «Форполімери на основі натуральної відновлювальної сировини із силієвими кінцевими групами для створення однокомпонентного атмосферостійкого герметіку» – Навчально-науковий інститут «Український державний хіміко-технологічний університет»; «Розроблення експериментальних високоенергоємних гнучких літєвих джерел струму на основі наноструктурованих вуглецевих композицій» – Навчально-науковий інститут «Український державний хіміко-технологічний університет» [3].

Кожний ННІ по-своєму провадить роботу зі студентами як майбутньою гуманітарно-технічною елітою держави. Так, у Дніпровському металургійному інституті щорічно проходять конференції «Управління проєктами. Перспективи розвитку проєктного та нейромеджменту, інформаційних технологій управління, технологій створення та використання об'єктів права інтелектуальної власності, трансфер технологій»; Всеукраїнська конференція молодих вчених «Молоді вчені – від теорії до практики» (конференцію започатковано у 2010 р.).

Отже, Український державний університет науки і технологій є флагманом підготовки гуманітарно-технічної еліти держави. Сучасні здобувачі вищої освіти Українського державного університету науки і технологій – майбутня інтелектуальна еліта, яка буде впливати на формування економічної, соціальної, культурної політики України.

Список використаних джерел

1. Місія та стратегічні цілі Українського державного університету науки і технологій. URL: <https://ust.edu.ua/>.
2. Навчально-науковий інститут «Аерокосмічний інститут»: офіційний сайт. URL: <https://surl.cc/cuybbl>.
3. Науково-дослідні проекти міжнародного співробітництва. URL: <https://surl.lu/fhbdph>.

Прокоф'єва Катерина Анатоліївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності,

Навчально-науковий інститут «Дніпровський металургійний інститут»

Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

Решетілова Оксана Михайлівна,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності,

Навчально-науковий інститут «Дніпровський металургійний інститут»

Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

НАУКОВА СПІЛЬНОТА ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ: ЗНАЧЕННЯ, ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Наукова спільнота закладів вищої освіти відіграє ключову роль у розвитку науки, технологій та освіти. Вона складається з викладачів, дослідників, аспірантів, які працюють над створенням нових знань та впровадженням інновацій, а також здобувачів вищої освіти – майбутніх фахівців різних галузей. Важливість наукової спільноти зумовлено її впливом на формування критичного мислення, обмін ідеями та розвиток суспільства загалом.

Сучасний світ ставить перед науковцями нові виклики, такі як: необхідність адаптації до швидкоплинних змін, пошук фінансування, інтеграція в міжнародний науковий простір тощо [2]. У цьому контексті актуальним є питання ролі ЗВО у формуванні ефективної наукової спільноти, механізмів її підтримки та шляхів подальшого розвитку.

Треба відзначити, що наукова спільнота ЗВО виконує низку важливих функцій, а саме:

1) генерація знань (дослідницька діяльність сприяє розвитку науки та технологій, що є основою інноваційного прогресу);

2) підготовка кадрів (молоді вчені та здобувачі вищої освіти навчаються методам досліджень, аналітичному підходу та самостійній роботі);

3) обмін інформацією та співпраця (конференції, семінари та публікації сприяють міжнародній науковій інтеграції);

4) розвиток критичного мислення (наукове спілкування формує культуру дискусій та аргументованого аналізу);

5) забезпечення зв'язку між освітою та практикою (дослідження часто мають прикладний характер і можуть сприяти вирішенню актуальних проблем).

Але попри важливість наукової діяльності, наявні проблеми, що ускладнюють її ефективний розвиток. По-перше, треба сказати про недостатнє фінансування, адже багато ЗВО стикаються з обмеженими ресурсами для

проведення досліджень, що звужує можливості вчених. По-друге, бюрократичні перепони перешкоджають отриманню грантів. Звітність і адміністративне навантаження можуть відволікати дослідників від основної роботи. Третім важливим питанням є міграція молодих науковців. Через кращі умови за кордоном багато талановитих учених виїжджає, що призводить до «відтоку мізків». Четвертим завданням, що потребує постійного розв'язання, є відсутність чи недостатність зв'язків між теорією та практикою. Деякі дослідження залишаються відірваними від реальних потреб суспільства та бізнесу. П'яте, на що потрібно звернути увагу, це повільна інтеграція в міжнародну наукову спільноту. Для ефективного розвитку науки важливо постійно та планомірно брати участь у міжнародних проєктах, однак це потребує додаткових ресурсів і знання мов [1].

Можливостями для покращення ситуації тут можуть бути такі дії:

- грантова підтримка (уряд та приватні фонди можуть допомагати фінансуванню досліджень через конкурси та програми сприяння);
- міжнародна співпраця (ЗВО мають активно розвивати партнерські зв'язки із закордонними навчальними закладами та дослідницькими центрами);
- популяризація науки (проведення відкритих лекцій, наукових фестивалів і публікація результатів у популярних виданнях допоможуть зацікавити молодь);
- створення умов для молодих вчених (програми підтримки, стажування та підвищення зарплат можуть зменшити міграцію фахівців);
- цифровізація науки (використання сучасних технологій для обробки даних, відкритий доступ до наукових досліджень та онлайн-конференції сприяють швидшому обміну знаннями).

Отже, наукова спільнота ЗВО відіграє важливу роль у формуванні майбутнього суспільства. Вона забезпечує розвиток науки, готує нових фахівців і сприяє впровадженню інновацій. Утім, наявні значні виклики, які потребують уваги з боку держави, бізнесу та міжнародних організацій.

Розвиток наукової діяльності у стінах закладів вищої освіти можливий за наявності адекватного фінансування, сприяння міжнародній співпраці та створення умов для роботи молодих вчених. Лише спільними зусиллями можна досягти якісних змін у сфері науки та освіти, що в підсумку вплине на рівень життя та конкурентоспроможність країни на світовій арені.

Список використаних джерел

1. Іваненко Т. М., Хижняк М. В. Мережа закладів вищої освіти України: стан і перспективи. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2024. Вип. 2. С. 25–40.
2. Савченко О. Ю., Гончарова О. О. Інтеграція системи вищої освіти України в європейський освітній простір. *Наукові праці Українського науково-дослідного інституту митної справи*. 2022. Вип. 3. С. 58–72.

Савченко Сергій Володимирович,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності,

Навчально-науковий інститут «Дніпровський металургійний інститут»

Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

РЕМІФОЛОГІЗАЦІЇ МАСОВОЇ СВІДОМОСТІ ЯК ЧИННИК ЕРОЗІЇ РАЦІОНАЛЬНОЇ КАРТИНИ СВІТУ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ЕЛІТИ

Реміфологізація масової свідомості – це відродження міфологічного мислення в сучасних культурах, яке не лише повертається до старих міфів, а й створює нові наративи для осмислення реальності. Цей процес, що часто виникає в періоди криз, загрожує ерозією раціональної картини світу, особливо для інтелектуальної еліти, яка традиційно є носієм логічного та наукового підходу. Це не просте повернення до архаїчних міфологем, а нова міфотворчість, яка використовує традиційні міфологічні образи, мотиви й структури для осмислення сучасних реалій і пошуку відповідей на актуальні питання. Процес проявляється в різноманітних сферах: літературі, мистецтві, політиці, масовій культурі та, що особливо значуще, у публічному інтелектуальному дискурсі.

Реміфологізація – динамічний процес, що віддзеркалює потребу людської свідомості в міфологічному наративі як способі структурування світу й надання йому смислу за умов ослаблення або руйнування традиційних раціональних систем. У цьому сенсі міф – вічний супутник людства. Як підкреслював М. Маклюен, «ми живемо міфічно та інтегрально» [3], бо міф згуртовує нас у смислову соціальну цілісність.

Утім, в окремі історичні періоди, пов'язані з кризами, катастрофами, пошуками нових колективних ідентичностей, міфологізація може бути особливо інтенсивною та потенційно деструктивною для суспільного розвитку, особливо коли вона витісняє раціональне мислення. Сьогодні ця тенденція посилюється занепадом читацької культури та переорієнтацією масового суспільства з читання текстів на пасивне сприйняття аудіовізуальної інформації сенсаційно-розважального змісту.

Одним з проявів реміфологізації є повернення синкретизму, коли фрагменти релігійних уявлень, філософських та наукових знань, естетичних уподобань, моральних рефлексій прагнуть витворити нерозчленовану смислову цілісність. Проблема потає тоді, коли «здоровий глузд» обмежується лише первинним емпіричним рівнем реальності, а на інших рівнях – узагальнення та концептуалізації – домінує міфологія з її алогізмом, асоціативним (магічним) мисленням, некритичною довірою до метанаративних категорій, що їх

неможливо піддати класичним процедурам верифікації та фальсифікації (у попперівському сенсі) [4].

Особливо небезпечним є впровадження метафізичних конструкцій до академічного дискурсу, що має наслідком поширення псевдо-, квазі- та лженаукових теорій, концепцій та гіпотез, які прагнуть підмінити собою науку. Водночас такі концепції можна розташовувати на своєрідній шкалі від відносно обґрунтованих, але спірних теорій (як-от «теорія пасіонарності», яка має певну евристичну цінність, попри проблеми з верифікацією) до відверто маргінальних конструктів, що суперечать фундаментальним науковим принципам («торсіонні поля», деякі форми «біоенергетики»). Некритичне прийняття таких концепцій підриває авторитет науки та методології критичного мислення, пропонуючи натомість привабливі, але методологічно необґрунтовані пояснення складних явищ. На жаль, нам відомі непоодинокі факти підтримки науковими середовищами відверто лженаукових теорій.

Показовим проявом міфологізації є домінування аналогії як інструменту пояснення та інтерпретації. Причинно-наслідкові зв'язки в квазінаукових теоріях часто базуються на аналогіях, а не на індуктивних та дедуктивних аналітичних процедурах, відтак реставрується настанова первісного гомеопатичного магізму (Дж. Фрезер): подібність дорівнює тотожності [2]. Домінування такого типу мислення, що стало нормою в мережевих комунікаціях, призводить до інтелектуальної легковажності, коли складні питання отримують поверхові відповіді, а емпіричний аналіз проблеми та ситуації підміняється відсилками на аналогії та прецеденти. Водночас варто визнати, що аналогії відіграють важливу роль навіть у науковому мисленні як евристичні інструменти, що допомагають генерувати гіпотези, хоча й потребують подальшої верифікації. Особливо в гуманітарних науках.

Дослідникам добре відомо, що міфологічному мисленню властивий надзвичайно слабкий розвиток абстрактних понять, унаслідок чого класифікації та логічний аналіз здійснюються доволі громіздким чином за допомогою конкретних предметних уявлень, які, однак, здатні набувати знакового, символічного характеру, не втрачаючи своєї конкретності. У контексті реміфологізації, передовсім у суспільних та гуманітарних сферах знання, ця епістемологічна тенденція виявляється в генерації метафор, які витісняють нейтральний категоріально-аналітичний апарат на всіх етапах конструювання наративу. Наприклад, історіографічні наративи структурно можуть нагадувати етіологічні міфи, а не академічні тексти.

Первісна магічна свідомість трансформувалася в сучасну «механістичну ментальність», де складні проблеми намагаються розв'язати через спрощені алгоритми. Люди вірять, що, подібно до ситуації в стародавніх магічних ритуалах, можна механічно застосувати певні шаблонні моделі, не враховуючи реального соціокультурного контексту. Багато дослідників захоплюється технологічними підходами, механічно переносячи природничо-наукові моделі в гуманітарну сферу. Що стосується «синергетичного підходу», то хоча деякі

його застосування справді дають цікаві результати в розумінні самоорганізації складних соціальних систем, у багатьох випадках він перетворюється на спробу штучно впорядкувати складні соціальні явища за допомогою формальних схем. Простежується прагнення віднайти універсальний алгоритм історичного процесу, формулу, яка б цей процес безпомилково роз'яснювала і навіть прогнозувала. Насправді ж соціальні механізми не функціонують у режимі реалізації заздалегідь заданих алгоритмів і не підкоряються лінійним формулам.

Міф редукує складність реальності, трансформуючи її багатогранність до простих архетипних схем. Це призводить до формування бінарного, або «маніхейського», типу мислення, що жорстко диференціює світ на протилежності: добро/зло, свій/чужий, правий/неправий. Наслідком такого спрощення стає особливий тип соціальної рефлексії, який характеризується категоричністю сприйняття дійсності, нездатністю до компромісів та медіації, схильністю до радикальних, часто насильницьких рішень, перетворенням конфлікту на основний інструмент соціальної взаємодії. В академічному дискурсі, особливо в гуманітарній сфері, це призводить до деформації наукової мови: замість неупередженого аналізу домінують пафос та емоційно забарвлені «нарративні субстанції», що руйнують принципи об'єктивності наукового пізнання [1]. Наука, за влучним висловом В. Вжозека, перетворюється на «гру метафор» [6].

Отже, міфологічна свідомість – складна і багатогранна форма світосприйняття, яка продовжує відігравати значну роль у культурі, адаптуючись до сучасних реалій і зберігаючи свої фундаментальні характеристики. Міфологія як спосіб концептуалізації світу глибоко вкорінена в людській психіці, пропонуючи прості та метафоричні пояснення складних явищ. Варто визнати, що міф і раціоналізм не завжди перебувають в антагонічних відношеннях – у здоровому суспільстві вони можуть співіснувати, виконуючи різні, але взаємодоповнювальні функції. Проблема постає, коли міфологізація починає підривати раціоналістичні засади соціуму через поширення псевдонауки, спрощення академічного дискурсу під тиском масової культури та атрофію критичного мислення. Раціоналізм вимагає інтелектуальних зусиль, конструктивних сумнівів, пошуку й готовності до невизначеності, що робить його менш привабливим для більшості людей, але потрібним для суспільного прогресу.

Юваль Ной Харарі влучно описує конфлікт міфу та науки як протистояння порядку та істини, у процесі якого «суспільство може зберегти порядок, наклавши обмеження на пошук істини» [5]. Якими трагічними наслідками це може обернутися – людство переконувалося вже неодноразово протягом своєї історії. Відтак навіть в умовах інтенсивної реміфологізації соціуму потрібно шукати ресурси та шляхи відновлення раціоналістичної парадигми.

Науково-технічна та гуманітарна еліта не формується декларативними настановами, короткостроковими тренінгами чи формальними напучуваннями. Це продукт безперервного процесу самовідтворення суспільства, тобто континууму комунікації, цінностей, практик та традицій. Якість

інтелектуальної еліти значною мірою залежить від типу суспільства, у якому ця еліта відтворюється.

Для протидії деструктивній міфологізації суспільної свідомості потрібно розвивати систему освіти, яка формує критичне мислення, заохочувати наукову діяльність та популяризацію наукових знань, підтримувати незалежні інтелектуальні осередки та захищати академічну свободу.

Список використаних джерел

1. Ankersmit, Frank R. *History and Tropology: The Rise and Fall of Metaphor*. University of California Press, 1994. 244 p.
2. Frazer, James George. *The Golden Bough: A Study in Comparative Mythology*. Oxford, 1996. 712 p.
3. McLuhan, Marshall. *Understanding Media: The Extensions of Man*. London, 1994. 388 p.
4. Popper K. *The Logic of Scientific Discovery*. London, 2002. 513 p.
5. Harari, Yuval Noah. *Nexus: A Brief History of Information Networks from the Stone Age to AI*. London, 2024. 528 c.
6. Вжосек В. *Історія – Культура – Метафора*. Київ, 2012. 297 с.

Степаненко Олена Костянтинівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

ШЛЯХИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ГУМАНІТАРНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Сучасна Україна проходить етап фундаментальних суспільно-політичних та культурних трансформацій, значно прискорених повномасштабною агресією Росії, що розпочалася у 2022 р. Цей критичний історичний момент ставить перед українським суспільством, особливо перед його гуманітарною елітою – інтелектуалами, гуманітаріями-науковцями, освітянами, журналістами, діячами культури, нові, безпрецедентні завдання. Усталені моделі діяльності інтелектуальних кіл, їхні суспільні ролі потребують глибокого перегляду та адаптації до реалій війни.

Актуальність питання полягає в тому, що саме гуманітарна еліта несе значну відповідальність за формування національної ідентичності, збереження й розвиток культури, артикуляцію суспільних цінностей, рефлексію минулого та сьогодення, а також за формування візії майбутнього країни. Водночас сама еліта зазнає потужних впливів: фізичні ризики, вимушене переміщення, економічні складнощі, психологічний пресинг, вимога оперативно реагувати на події та долучатися до опору – усе це спонукає до трансформації. Звідси постає нагальна потреба проаналізувати природу цих змін, ідентифікувати ключові напрями трансформації та намітити можливі шляхи розвитку української гуманітарної еліти для ефективного виконання нею своїх суспільних функцій зараз та у повоєнний період.

Українська гуманітарна еліта в умовах воєнних викликів. Повномасштабне вторгнення Російської Федерації кардинально змінило умови життя та праці української гуманітарної еліти. Серед основних викликів можна виділити:

– фізичну небезпеку та вимушене переміщення. Багато інтелектуалів і діячів культури опинилися в зоні бойових дій або були змушені переїхати до безпечніших регіонів України чи за кордон. Це спричинило руйнацію звичного робочого середовища, втрату доступу до важливих ресурсів (бібліотек, архівів, студій) та порушення професійних контактів;

– психологічну травматизацію та моральні дилеми. Пережитий досвід війни, втрати близьких, свідчення воєнних злочинів російських військ залишили глибокий психологічний слід. Гостро постали етичні питання про роль інтелектуала під час війни, межі можливої співпраці чи компромісу, а також відповідальність за сказане слово та вчинену дію [1, с. 395];

– економічну нестабільність. Значні економічні втрати країни, зменшення фінансування культурних та освітніх ініціатив, втрата джерел прибутку поставили багатьох представників гуманітарної сфери у складне матеріальне становище, змушуючи їх шукати альтернативні засоби до існування, що часто не пов'язані з їхньою основною професійною діяльністю;

– інформаційну війну. Гуманітарна еліта опинилася на передньому краї боротьби з російською пропагандою та дезінформаційними кампаніями. Це вимагає розвитку нових компетенцій у сфері верифікації інформації, здатності до швидкого реагування та вміння ефективно доносити правдиву інформацію як до української, так і до міжнародної аудиторії [4, с. 62].

Ці виклики стали потужним стимулом для перегляду усталених практик та пошуку нових форматів діяльності.

Нове бачення ролі та функцій: від осмислення до активних дій. Однією з ключових тенденцій трансформації є зміна акцентів з переважно рефлексивної, аналітичної чи творчої діяльності на більш активну, громадянсько спрямовану та практичну. Спостерігається поступовий відхід від концепції самоізоляції інтелектуалів та зростання усвідомлення прямої відповідальності за долю країни. Це виявляється в таких формах:

– волонтерська та громадська діяльність. Значна кількість інтелектуалів, письменників, художників активно долучилася до волонтерського руху, надаючи допомогу армії, підтримуючи внутрішньо переміщених осіб, беручи участь у документуванні воєнних злочинів;

– безпосередня участь в опорі. Деякі представники гуманітарної сфери стали до лав Збройних Сил України чи Територіальної оборони, поєднуючи інтелектуальну працю із захистом держави зі зброєю в руках;

– активна публічна інтелектуальна позиція. Зріс суспільний запит на експертні коментарі, аналітичні матеріали, публічні лекції та дискусії, які допомагають пояснити український контекст, розвінчувати ворожі міфи та формулювати сенси національної боротьби. Інтелектуали все частіше виступають як моральні авторитети та лідери громадської думки [2, с. 18; 7, с. 91].

Ця трансформація вказує на зміцнення зв'язку гуманітарної еліти із суспільними потребами та її готовність брати на себе відповідальність у кризові часи.

Пріоритетність націєтворення та деколонізації. Війна загострила та прискорила процеси остаточного розриву з імперським та радянським спадком, утверджуючи українську суб'єктність. Гуманітарна еліта відіграє у цих процесах ключову роль, а саме в:

– переосмисленні історії. Посилилася робота з дослідження та популяризації української історії, вільної від російських наративів. Особливо акцентовано теми української державності, національно-визвольних рухів, геноциду українського народу (Голодомору) та історії культурного опору [5, с. 450; 8, с. 11];

– деконструкції радянських міфів. Історики, літературознавці, культурологи докладають зусиль для викриття маніпуляцій та історичних

фальсифікацій, які російська пропаганда використовує для виправдання своєї агресивної політики;

– мовній політиці та культурній ідентичності. Зросла увага до утвердження української мови в усіх сферах суспільного життя, підтримки національного книговидання, кінематографу, музики. Митці створюють твори, що осмислюють травматичний досвід війни та сприяють зміцненню національної ідентичності [3, с. 58];

– деколонізації гуманітарного знання. Відбувається критичний перегляд освітніх програм, наукових методологій, мистецьких канонів з метою очищення від колоніальних впливів та інтеграції України в глобальний постколоніальний дискурс [10, с. 51].

Цей вектор трансформації спрямовано на зміцнення основ української нації та її культурного суверенітету.

Міжнародний вектор. Повномасштабна агресія РФ привернула безпрецедентну увагу світової спільноти до України. Це створило нові можливості для гуманітарної еліти в царині міжнародної комунікації.

Культурна дипломатія: українські митці, письменники та науковці стали важливими представниками України на міжнародній арені. Їхні виступи, виставки, публікації допомагають іноземній аудиторії глибше зрозуміти українську історію, культуру та справжні причини російської агресії [6, с. 112].

Адвокація підтримки України: гуманітарна еліта активно використовує міжнародні платформи (конференції, фестивалі, ЗМІ) для звернень щодо посилення допомоги Україні, запровадження дієвих санкцій проти Росії та притягнення агресора до міжнародної відповідальності.

Інтеграція у світовий інтелектуальний простір: поглиблюється співпраця з іноземними університетами, дослідницькими центрами та культурними інституціями. Це сприяє обміну досвідом, участі у міжнародних проєктах та поширенню українознавчих студій у світі.

Міжнародний напрям діяльності стає невід'ємною складовою місії сучасної української гуманітарної еліти.

Динаміка цифровізації та інформаційний фронт. Сьогодні війна ведеться значною мірою в інформаційному просторі, і гуманітарна еліта активно адаптується до цифрового середовища.

Використання соціальних мереж: соціальні мережі перетворилися на важливі інструменти для швидкого поширення інформації, ведення публічних дебатів, мобілізації громадської підтримки та спростування фейкових новин.

Створення цифрового контенту: активно розвиваються онлайн-лекторії, освітні подкасти, відеопроекти, цифрові архіви, які роблять гуманітарне знання та культурні продукти більш доступними для широкої аудиторії.

Кіберволонтерство та фактчекінг: частина представників гуманітарної спільноти долучається до ініціатив, спрямованих на викриття російської пропаганди, переклад актуальних новин та поширення достовірної інформації про війну [4, с. 71].

Ця адаптація потребує опанування новими цифровими компетенціями, але водночас суттєво розширює можливості впливу гуманітарної еліти.

Переешкоди та ризики на шляху трансформації. Незважаючи на позитивні зрушення, процес трансформації гуманітарної еліти стикається з низкою серйозних викликів та ризиків.

Вимушена еміграція: вимушена еміграція значної частини інтелектуалів та діячів культури може мати довгострокові негативні наслідки для потенціалу української науки та культури.

Дефіцит ресурсів: хронічне недофінансування гуманітарної сфери, що особливо загострилося в умовах війни, обмежує можливості для проведення досліджень, реалізації творчих задумів та втілення важливих проєктів.

Психологічне вигорання: постійне перебування у стані стресу, високе емоційне та інтелектуальне навантаження можуть призводити до професійного виснаження та зниження продуктивності праці.

Ризик політизації та інструменталізації: існує небезпека надмірного впливу політики на гуманітарну сферу, використання інтелектуалів та митців владою або різними політичними силами у власних цілях, що може підірвати їхню незалежність та суспільний авторитет [9, с. 32].

Поляризація всередині еліти: гострота суспільно-політичних дискусій може спричинити конфлікти та розколи в середовищі самої гуманітарної еліти, ускладнюючи її здатність до консолідованих дій.

Усвідомлення цих ризиків важливе для розроблення стратегій мінімізації їх.

Отже, гуманітарна еліта України в умовах повномасштабної війни та глибоких суспільних трансформацій проходить складний, часто болісний, але водночас необхідний етап перетворень. Цей процес відзначається:

- зростанням громадянської позиції та соціальної відповідальності. Відбувається перехід від здебільшого рефлексивних до більш активних, дієвих форм участі в житті країни, включно з прямим опором агресії та волонтерською діяльністю;
- фокусуванням на націєтворчих завданнях. Посилюється роль еліти у процесах деколонізації суспільної свідомості, переосмисленні історичного досвіду, зміцненні національної ідентичності та культурного суверенітету;
- активізацією міжнародної діяльності. Використовуються нові можливості для реалізації культурної дипломатії, адвокації інтересів України на світовій арені та інтеграції в глобальний інтелектуальний простір;
- адаптацією до цифрової епохи. Освоюються нові інструменти комунікації для ефективної протидії в інформаційній війні та поширення знань і культурних цінностей.

Водночас ця трансформація стикається зі значними викликами, такими як фізична небезпека, психологічне виснаження, брак фінансування, вимушена еміграція науковців, діячів культури тощо.

Майбутнє української гуманітарної еліти значною мірою залежатиме від її здатності до консолідації, збереження інтелектуальної автономії, знаходження ресурсів для продовження діяльності та ефективної відповіді на

запити українського суспільства. Успішна трансформація гуманітарної еліти є однією з ключових передумов не тільки для перемоги України у війні, а й для її подальшого успішного відродження як суверенної, демократичної та європейської держави. Її роль у формуванні стійкого, здатного до рефлексії та ціннісно орієнтованого суспільства залишатиметься вирішальною.

Список використаних джерел

1. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. Київ: Портал, 2021. 432 с.
2. Касянов Г. В. Ідеологія та політика пам'яті в Україні: 2014–2022 роки. *Український історичний журнал*. 2023. № 1. С. 4–25. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2023.01.004>
3. Петренко, І. П. Гуманітарії на захисті смислів: освітній фронт під час війни. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія «Журналістські науки»*. 2023. № 21. С. 55–62.
4. Костенко Н. В., Іванов О. Ф. Медіа та війна: український досвід протидії інформаційній агресії. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2023. № 2. С. 55–78. DOI: <https://doi.org/10.15407/sociology2023.02.055>
5. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. Харків: КСД, 2021. 512 с.
6. Рябчук М. Ю. Долання амбівалентності. Дискурси української ідентичності. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2019. 380 с.
7. Ситник О. М. Публічна інтелектуальна дискусія як чинник суспільної трансформації в Україні. *Політичний менеджмент*. 2022. № 1–2. С. 85–97. DOI: <https://doi.org/10.31519/2078-1888.2022.117-118.07>
8. Смолій В. А., Ясь О. В. Сучасна російсько-українська війна у світлі постколоніалізму. *Український історичний журнал*. 2022. № 4. С. 4–31. DOI: <https://doi.org/10.15407/uhj2022.04.004>
9. Шайгородський Ю. Ж. Повоєнні реформи в Україні: виклики для нової генерації політиків. *Нове покоління українського політикуму в умовах війни та повоєнних суспільних трансформацій: матеріали круглого столу* (Київ, 15 листопада 2022 р.). Київ: Талком, 2022. С. 30–33. URL: <https://surl.li/hgluum>.
10. Шеремет О. С. Деколоніальний поворот в українських гуманітарних студіях: виклики та перспективи. *Філософська думка*. 2024. № 1. С. 45–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/fd2024.01.045>.

Fomenko Valerii,

Postgraduate student, Department of Economic Theory and International Economic Relations
Dnipro, Ukraine

Yvsieieva Halyna,

Dr. of Science, Prof., Department of Ukrainian Studies, Documentation Studies and Information Activities
Ukrainian State University of Science and Technologies, ESI «Prydniprovaska State Academy of Civil Engineering and Architecture»
Dnipro, Ukraine

MODERN DIDACTIC PRINCIPLES IN ECONOMICS EDUCATION FOR THE CREATIVE ECONOMY

Didactic principles are foundational guidelines that shape the educational process, ensuring clarity, engagement, and effective knowledge transfer. In economics education, they help structure complex theories, enhance accessibility, and connect abstract models to real-world application [1]. As the global economy increasingly values creativity and innovation, there is a growing need to apply and adapt these principles for disciplines linked to the creative economy – a sector where intellectual capital, cultural insight, and entrepreneurial ability intersect [4]. This abstract explores the application of classical didactic principles in economics education and their transformation to meet the challenges of teaching creative economy subjects.

The classical didactic principles remain relevant in creative economy education, yet they must be adapted to reflect the sector's interdisciplinary and innovation-oriented nature. The principle of active participation evolves through the use of collaborative projects, workshops, and experiential tasks. Instructors act more as facilitators, encouraging independent thinking and creative experimentation – skills essential in dynamic creative industries [2].

Aligned with this is the expanded application of accessibility and individualization. Beyond cognitive considerations, teaching in this context must respond to diverse cultural and disciplinary backgrounds. Educators design flexible learning paths, incorporating multiple modes of engagement – such as visual, analytical, or narrative-based approaches to ensure inclusive and meaningful participation.

Despite the interdisciplinary nature of content, the principle of systematization and continuity remains fundamental. Instructors structure courses to progress from foundational theory to applied knowledge, revisiting key concepts across different modules. This reinforces understanding and supports integration across creative and economic domains [1].

The principle of intuition, emphasizing movement from concrete to abstract, becomes particularly effective when grounded in real examples from the creative

sector. Case studies such as the economics of digital art or fashion branding help students connect theoretical models with actual practice.

This directly supports the theory-practice connection, which is central to preparing students for the realities of creative work. Practical assignments, industry collaboration, and simulations create authentic learning experiences that enhance both professional readiness and conceptual understanding [2].

To ensure long-term retention, the principle of durable learning is applied through repetition and reflection. Students engage in iterative tasks where they revisit core ideas in different formats, deepening comprehension and developing adaptability – a key skill in fast-changing creative industries [1].

Finally, feedback and adjustment are essential for refining both learning and output. Through ongoing critique, peer review, and reflection, students develop a habit of self-assessment and improvement. These processes mirror real-world creative workflows and enhance the responsiveness of the educational environment [3].

Creative economy disciplines include media, design, fashion, digital content, and arts entrepreneurship. Teaching these subjects demands interdisciplinarity, flexibility, and an emphasis on creativity and collaboration [4]. Students must integrate economic reasoning with cultural understanding, making active learning and project-based work essential. Educators often combine case studies, real-world projects, and cross-cultural experiences, such as Collaborative Online International Learning (COIL), to foster innovation and global awareness [5].

Moreover, the rapid evolution of creative sectors necessitates constant curriculum updates. Students need not only economic knowledge but also digital literacy, sustainability awareness, and soft skills such as collaboration and adaptability [3]. Didactic principles, therefore, must be implemented with innovation blending theory with practice and ensuring inclusivity and diversity in the learning environment.

Adapting Didactic Principles for Creative Economy Education

Classical Principle	Adaptation for Creative Disciplines
Active Participation	Hands-on workshops, team projects, and peer collaboration simulate real-world creative processes.
Accessibility, Individualization	Activities accommodate varied learning styles and backgrounds; cultural diversity is reflected in case studies.
Systematization, Continuity	Clear progression from foundational to advanced concepts; interdisciplinary content is organized logically.
Concrete to Abstract (Intuition)	Economic theories illustrated through real cases: design startups, art markets, or cultural events.
Theory–Practice Connection	Students solve real problems via industry-linked projects, gaining practical portfolios and field knowledge.

Durable Learning	Repetition through diverse tasks; feedback and reflection help students internalize knowledge and refine skills.
Feedback, Adjustment	Regular peer critique, iterative project development, and flexible teaching based on learner needs and trends.

Created by author

The table summarizes how each principle retains its core while adapting to creative disciplines' dynamic and collaborative nature. For example, while systematization remains key, the content is broadened to include management, IP law, and digital tools.

Didactic principles remain a vital part of teaching economics. However, in creative economy education, they must be adapted to foster creativity, interdisciplinarity, inclusivity, and innovation. Teaching strategies should support experiential learning, cross-cultural collaboration, and real-world engagement, reflecting the multifaceted reality of creative industries. When implemented thoughtfully, these principles not only sustain educational rigor but also prepare students to thrive in evolving creative sectors. As creativity becomes a core economic driver, a reimagined pedagogy rooted in classical didacticism yet responsive to new demands is essential.

References

1. S. de Muijnck, J. Tieleman. *Economy Studies: A Guide to Rethinking Economics Education*. Amsterdam University Press, 2021.
2. V. Heinzl, L. A. Samaniego Rivera. *Need of Innovative and Suitable Education for the Cultural and Creative Industries*. KSIgune, 2023.
3. A. Katre. *Creative Economy Teaching and Learning – A COIL Case*. *International Education Studies*, 13(7), 145–155, 2020. <https://doi.org/10.5539/ies.v13n7p145>.
4. N. Kuznetsova. *Creative Economy Development in the Global World. Modeling the Development of the Economic Systems*, 5, pp. 182–187, 2022.
5. D. E. Tascovici, R. G. Dragomir. *The System of the Didactic Principles with Applicability in Teaching Economics*. *Annals of Spiru Haret University, Economic Series*, 11(2), pp. 107–112, 2011.

СТАНОВЛЕННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА

Білополий Віктор Васильович,

кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософії,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва
та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

ПРОБЛЕМИ ПІДВИЩЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Розбудова громадянського суспільства в Україні передбачає формування відчуття громадського обов'язку в усіх її громадян, залучення їх до вирішення наявних суспільних проблем. Втілення цієї ідеї в життя передбачає актуалізацію у молоді власної громадянської позиції та внутрішньої потреби щодо участі в громадському житті. Невисока соціальна активність людей у будь-якому суспільстві має згубні наслідки для будь-якої держави в цілому. Без участі громадян неможливо реалізувати самоврядування як у громадах, так і на рівні районів, міст. Водночас у сучасних умовах залучення молоді до соціальної активності наражається на значні труднощі.

Проблема полягає в тому, що існує гостра потреба участі молоді в розбудові правової, демократичної держави. Але, як показує досвід, молодь украй неохоче включається в процеси соціальної активності і рідко виявляє громадську ініціативу. Адже побудова громадянського суспільства неможлива без участі всіх громадян у суспільних процесах. Це передбачає наявність як певного ставлення до спільних проблем, так і відповідної мотивації до участі у їхньому вирішенні усіх членів громади.

Особливо актуальною означена проблема постане в період важкого соціально-економічного стану та відбудови України після війни. Подолання жакхливих наслідків війни в різних сферах неможливе без наявності у громадян держави, передусім у молоді, активної громадянської позиції, залучення її до участі в суспільних, зокрема й державотворчих процесах. Це своєю чергою змушує до з'ясування причин наявної ситуації і пошуку шляхів її вирішення.

Вітчизняні педагоги і науковці неодноразово намагалися розглядати питання, пов'язані з цією проблемою, як у минулому, так і в наш час, проте і сьогодні вона належить до групи недостатньо вивчених. Відтак, проблема залучення здобувачів освіти до активного громадського життя в сучасних умовах потребує подальшого вивчення, що спонукало нас до проведення дослідження.

Мета роботи – з'ясувати ставлення здобувачів освіти до різних аспектів громадського життя, виявлення мотиваційних чинників соціальної, громадської

активності молоді (на прикладі ННІ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» УДУНТ).

Сучасні дослідники молодіжних питань, зазначають, що молодь, зокрема і студентство, є найпрогресивнішою силою будь-якого суспільства, яка завжди була рушієм прогресивних звершень. Утім, у наш час бурхливих суспільних змін, громадська активність як студентів, так і молоді в цілому, часто є доволі низькою.

Сьогодні, у час демократичних перетворень у нашому суспільстві, здобувачі освіти мають широкі можливості щодо залучення до громадської діяльності. Передусім слід назвати такі її форми: самоврядування в групі (староста, профорг, культорг, фізорг та ін.); участь у студентських і молодіжних громадських акціях; участь в органах студентського самоврядування освітнього закладу; участь у масових міських громадських акціях; участь у діяльності студентських і молодіжних ГО (у тому числі міжнародних); участь у діяльності інших міських, обласних, всеукраїнських і міжнародних ГО і, особливо, допомога фронту.

Ми провели опитування серед здобувачів вищої освіти у жовтні 2022 року (в опитуванні взяли участь 250 студентів).

Проаналізуємо отримані результати.

На питання *чи беруть здобувачі освіти участь у громадському житті*, відповіді засвідчили, що здобувачі вищої освіти ПДАБА не дуже охоче беруть участь у громадському житті, причому, постійно або часто займаються цим лише 16,2 % з них. Якщо взяти до уваги, що більшість з тих, хто бере участь у громадському житті, робить це вкрай нерегулярно, і більше 20,4 % молоді взагалі в ній не задіяні, можна констатувати, що громадська активність студентської молоді є неприпустимо низькою.

Далі ми спробували з'ясувати, чим зумовлене такий стан.

На питання про те, *де і як саме студенти беруть участь у громадському житті*, з отриманих даних бачимо, що студенти, дуже рідко, беруть участь у найрізноманітніших формах громадського життя. Приємним є те, що здобувачі освіти показали активність у допомозі ЗСУ – 15,39 % й у волонтерстві – 7,29 %, а також – у студентському самоврядуванні, і то, здається, що робота в групі або на факультеті, швидше, є формальною, з невеликою користю.

Залишається з'ясувати, чому здобувачі освіти беруть участь у громадському житті нерегулярно і неактивно, а також додаткові чинники, що сприяють чи перешкоджають цьому.

Під час аналізу відповідей на питання, *чому здобувачі освіти не беруть участь у громадському житті*, привертає увагу те, що третина студентів, які практично, не займаються громадською роботою, навіть над цим не замислюються. Скоріше, тут є інші причини, чи то абсолютна байдужість, чи якійсь фрустраційні мотиви.

Отримані відповіді на питання, *чи мають здобувачі освіти бажання займатися громадською діяльністю*, свідчать про те, що добра третина студентів готові займатися суспільними справами цілком свідомо. Водночас, майже 20,0 % опитаних можуть виконувати громадську роботу за компанію, а отже, без особливого бажання, без ентузіазму, а 8,1 % – за жодних обставин не збираються виконувати громадську роботу, навіть за крайньої потреби.

Здобувачі освіти по-різному розуміють *мотивацію щодо громадської роботи*. Більше 11,0 % опитаних схиляються до того, що громадська робота є засвідченням своєї громадської позиції, трохи менше оцінюють її як громадянський обов'язок. Думку, що цей вид діяльності може захищати права та інтереси здобувачів освіти, висловлюють 14,5 % респондентів.

Майже 30,3 %, скоріше за все ніколи не займалися громадською роботою, ніколи про це не думали, навіть чітко не сформулювали свою відповідь. А от пасивність, непоінформованість, несвідомість, нерішучість, боягузтво і задоволеність усім, можна уналежнити, як нам здається, до інфантильності сучасної молоді. Особливо це стосується роботи, де потрібно самостійно приймати рішення, до того ж ця робота ще й безоплатна. Через те малоприваблива.

На питання про те, *що сприяє залученню студентської молоді до громадської активності*, переважна більшість зазначила проведення відповідної молодіжної політики, ситуацію в державі та хорошу роботу громадських активістів.

На питання, *що перешкоджає залученню студентської молоді до громадської активності*, переважна кількість учасників опитування відмітила брак часу, відсутність заохочення, відсутність відповідної роботи із залучення, відсутність помітних результатів.

У відповідях на запитання, *що могло би сприяти залученню до громадської активності*, на першому місці зазначено бажання змінити щось на краще, на другому – бажання допомогти в добрій справі як прояв громадської солідарності і взаємодопомоги в суспільстві. І цю мотивацію слід уналежнити до позитивних мотивів. На третю позицію вийшов стимул, наявність якого викликає занепокоєння. Адже громадська позиція людини не оцінюється очікуваною винагородою, і громадська активність не передбачає її одержання. Напевно, має місце дія сучасної специфіки: значна кількість сучасних студентів працюють, займаються своєю справою, навіть за рахунок навчання, і примусити їх займатися громадською роботою, ще й безкоштовно, наразі, не реально. Змінилися суспільні цінності, і це треба визнати. Навіть війна нічого не змінила в цій тенденції.

Причини громадської пасивності, на думку студентів, переважно такі: не навчили в школі (недостатня обізнаність); недостатній рівень особистісного розвитку (через несприятливі умови соціалізації, хоча це рідко стосується саме студентів); відсутність необхідних індивідуальних (у тому числі, лідерських) якостей; відсутність навичок і брак досвіду; відсутність виховної роботи

куратора; низький інтерес держави, влади усіх рівнів, до проблем молоді та ін. Утім результат дуже невтішний: складається, що громадська активність сьогодні не є обов'язком кожного громадянина держави, а швидше поодиноким винятком із загального правила. Що може очікувати в майбутньому державу, у якій проживає пасивне молоде населення і дуже мало відданих їй громадян?

Висновки. Отримані результати дослідження, засвідчили, що мотивація до громадської активності в здобувачів освіти в сучасних умовах є неприпустимо низькою. Відчуття громадського обов'язку, бажання приносити користь іншим і суспільству загалом не посідають належного місця в мотивах поведінки молоді. Молодь, передусім, шукає в усьому власний інтерес, що зумовлено, на наш погляд, відсутністю в них сформованої активної громадської позиції. Для формування у студентів мотивації до громадської активності необхідно, на наш погляд, змінити стосунки молоді та держави, для цього потрібно переорієнтувати як політику влади загалом, так і державну молодіжну політику зокрема.

Можемо констатувати, що досліджувана тема потребує подальшого ретельного вивчення. Особливо важливо дослідити чинники, що впливають на формування стосунків молоді та держави. Результати дослідження та наявна ситуація зумовлює необхідність привернути увагу влади на усіх рівнях до підвищення мотивації молоді до громадської активності.

Список використаних джерел

1. Вінтюк Ю. Особливості мотивації до громадської активності у студентів у сучасних умовах. *Соціогуманітарні проблеми людини*. 2010. № 4. С. 36–45.
2. Дудко Н. Експлікація поняття «Соціальна активність студентської молоді»: соціально-педагогічний аспект. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2018. Випуск 2 (43). С. 83–87.
3. Як залучити молодь до розвитку міста: успішні практики та потреби. URL: <https://surl.li/olknbs>.

Борисов Владислав Леонідович,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри філософії та українознавства,

Навчально-науковий інститут «Український державний хіміко-технологічний університет» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

КУЛЬТУРНО-ОСВІТНІ ПРОЦЕСИ НА ДНІПРОПЕТРОВЩИНІ В УМОВАХ НІМЕЦЬКО-ФАШИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ в 1941–1943 роках

Під час окупації Німеччиною та її союзниками територія України була розподілена на декілька адміністративних одиниць. Лівобережна та частина Правобережної України увійшли до складу «рейхскомісаріату Україна», що розглядався окупантами як «німецька Індія», база для постачання продовольства, сировини та дешевої робочої сили. Безумовно, така концепція не сприяла розвитку освіти та культури на окупованій території Дніпропетровського регіону, який увійшов до складу «рейхскомісаріату». Навіть сама окупаційна адміністрація визнавала, що вона «проводить культурну політику, спрямовану на знищення української культури» [1]. Щоправда міністр окупованих територій А. Розенберг пропонував на початку війни стимулювати в Україні національно-культурне життя, відкривати університети, навчати національну еліту німецькій мові. Через те окупанти спочатку не заважали спробам місцевої інтелігенції хоч якось задовольнити культурно-освітні потреби населення. Однак в умовах насильницького розподілу України дії з відродження культурного життя були спорадичні та мали дуже обмежений характер.

Уже через тиждень після окупації правобережної частини міста, 2 вересня 1941 р. у Дніпропетровську була створена міська управа. Пізніше розпочала роботу Дніпропетровська обласна допоміжна управа на чолі з професором транспортного інституту П. В. Олійниченком. Ці органи влади, безумовно, створювалися за згодою німецького військового командування та діяли під контролем окупаційної влади. До складу міської управи входив сектор (відділ) народної освіти на чолі з доцентом університету Є. І. Добровольським. В облуправі відділом освіти керував колишній секретар Д. І. Яворницького, завідувач кафедри історії України, професор університету П. О. Козар [2, с. 398].

Першорядним завданням відділів освіти в вересні 1941 р. стало налагодження системи освіти в місті та області.

Не зважаючи на несприятливі обставини, у листопаді 1941 р. розпочали свою роботу вищі навчальні заклади. Передусім – Український державний університет, ректором якого став І. Ф. Розгін, професор-мікробіолог, проректором доцент І. І. Ващенко. У складі університету працювало 7 факультетів – історико-географічний (126 студентів), філологічний (українське (145 студентів) та німецьке (112 студентів) відділення), фізико-

математичний (92 студенти), хімічний (51 студент), біологічний (99 студентів), сільськогосподарський (78 студентів), медичний (1099 студентів), а також – фармакологічне відділення (449 студентів) та фармакологічні курси (254 слухачі). Протягом 1941–1943 рр. кількість студентів університету коливалася від 2505 до 2577 осіб [3, арк. 50]. Набору нових студентів 1942/1943 н. р. до університету не було.

У складних умовах розпочалася 1 листопада 1941 р. і робота Дніпропетровського інституту інженерів транспорту, навчальні приміщення якого спочатку були зайняті окупаційними військами, потім – Головною дирекцією східних залізниць Німеччини. Канцелярію інституту було розміщено у триповерховому житловому будинку, у сорока великих кімнатах якого і проводилися аудиторні заняття. Директором інституту став завідувач кафедри електротяги та електропостачання, професор П. В. Олійниченко, його заступником – професор М. П. Ніколайчук. У складі інституту нараховувалося чотири факультети (шляхо-будівельний, електротехнічний, експлуатаційний, механічний), на яких навчалася 119 студентів. Набору нових студентів до інституту також не проводилося. До того ж невирішеним залишилося й питання про завершення підготовки та випуск 29 інженерів-транспортників навесні 1942 р. [3, арк. 10–15].

Більш сприятливі умови склалися для роботи Політехнічного інституту. По-перше, тому, що цей виш «успадкував» матеріально-технічну базу чотирьох дніпропетровських інститутів (металургійного, гірничого, хіміко-технологічного та будівельного), по-друге, викладачі та співробітники «Політехнічного» проводили експертизи та консультації з проектування «нових та відбудованих заводів, цехів, споруд для гірничої, металургійної, машинобудівної, хімічної та інших промисловостей» [3, арк. 34]. Наукові розробки «Політехнічного» викликали зацікавленість дослідників з Берліна, Лейпцига, Нейштадта. Куратором інституту було призначено німецького дослідника, доктора наук Круга, який організував для своїх підлеглих декілька наукових відряджень до Німеччини. Директором Політехнічного інституту став професор К. І. Татомир, його заступником – професор А. Д. Булгаков. На 1 червня 1942 р. у складі Дніпропетровського політехнічного інституту працювало п'ять факультетів: будівельний, механічний, металургійний, хіміко-технологічний та гірничий, на яких проходили навчання 249 студентів [3, арк. 5]. Однак нового набору студентів до вишу також не передбачалося.

У 1941–1943 рр. у загальноосвітніх закладах міста працювало понад двісті вчителів, у ремісних школах та технікумах – 145 [3, арк. 5]. Професорсько-викладацький склад університету нараховував 237 осіб [3, арк. 1], транспортно-інституту – 53, політехнічного – 40 [3, арк. 5]. У цей же час у вишах міста працювали професори: Антопоненко І. А., Клевх Є. О., Малькевич Ф. Р., Красовський І. І., Ніколайчук М. П., Олійниченко П. В., Буданов М. А., Крижанівський В. Л., Зеленський І. І., Козар П. О., Самарин А. Ф. та ін., доценти – Кролевець М. М., Тарасов І. П., Землич Ф., Филип К., Кульберг А., Левашкевич М. О.,

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

Соловйов А. І., Бабикин Є. А., Кузнєцов В. А., Бабій Т. О., Добровольський Є. І., Перебаскін І. Л. та ін. [3, арк. 1].

Утвердження на окупованих територіях України фашистської ідеології супроводжувалося в галузі освіти переглядом низки шкільних програм та підручників. Для укладання нової програми з історії України було створено комісію на чолі з директором державного архіву М. М. Китаєвим. Спроби вирішити питання викладання історії та українознавства у вищій школі були здійснені на засіданні кафедри історії України та загальної історії університету 24.06.1942. На засіданні, крім завідувача кафедри професора П. О. Козара були присутні: професор загальної історії та завідувач відділу пропаганди міськуправи І. І. Зеленський, ректор університету І. Ф. Розгін, директор держархіву М. М. Китаєв та представник кооперативу «Освітнянин» М. О. Олексіїв. Безумовно, програмно-методичні питання історичної науки вирішувалися в означений період у контексті тих завдань, що ставила перед українськими науковцями окупаційна влада та ідеологи фашизму, зокрема керівник відділу політики та пропаганди генералкомісаріату полковник Шлехт та куратор дніпропетровських вишів, доктор наук Круг, які повністю контролювали культосвітнє життя в місті. Нестача палива, поширення інфекційних хвороб та відверте небажання окупаційної влади сприяти освітянському процесу стало причиною припинення занять у навчальних закладах міста взимку 1941–1942 рр. З цього приводу ректор університету І. Ф. Розгін у листі на ім'я голови обласної управи висловив рішучий протест. «... Акт ліквідації єдиного університету, – писав він, – німецькою владою і згода чи бездіяльність управи, щоб не допускати до цього, глибоко обурює весь колектив університету і громадянство міста» [3, арк. 52]. У таких умовах викладання в університеті та інших вишах міста було переведено на консультаційний метод. Так, тільки викладачами університету з 12.01.1941 до 30.01.1942 було проведено 266 годин консультацій, які охопили близько 20 % студентів університету. У лютому 1942 р. згідно з розпорядженням № 679 німецької комендатури та наказу міської управи навчання в загальноосвітніх закладах, ремісних школах та технікумах було поновлено. Однак у більшості вишів міста залишився «консультаційний метод» та аудиторні заняття майже не проводилися [3, арк. 18].

Роботу педагогів та науковців міста, безумовно, можна тлумачити і як факт співпраці з окупаційною владою. Однак, треба враховувати і те, що більшість науковців та педагогів – жінки та особи похилого віку – не спроможна була суттєво впливати на військово-політичну ситуацію в регіоні. Виконуючи ж свої професійні обов'язки, вони не лише зберігали від остаточного знищення освітні заклади Дніпропетровщини, а й, головне, сприяли продовженню освітянського процесу, зірвати який намагалася окупаційна влада і ті сили, що зневірилися в подальшому розвитку культосвітнього життя в Україні.

Список використаних джерел

1. Коваль М. В. «Просвіта» в умовах «нового порядку» (1941–1944 рр.). *Український історичний журнал*. 1995. № 3. С. 37–42.
2. Семененко В. И., Радченко Л. А. История Украины с древнейших времен до наших дней. Харьков: Торсинг, 2002. 480 с.
3. Державний архів Дніпропетровської області. фонди: 1, 7, 18, 43, 305, 439, 2276, 2281, 2443, 2567, 4073.

Замула Ростислав,

аспірант кафедри публічного управління та права,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

Євсєєва Галина Петрівна,

доктор наук з державного управління, професор,
проректор з виховної роботи та гуманітарної політики Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Інтеграція України до європейського співтовариства потребує істотної перебудови всіх соціальних інституцій та процесів на нових, демократичних принципах, вільних від будь-якої форми дискримінації, зокрема за ознакою статі. Такою є політика держав – членів Європейського Союзу, які проголосили одним з основних засобів демократизації суспільства політику гендерного мейнстримінгу (гендерна пріоритетизація) як системну стратегію створення рівних можливостей для жінок і чоловіків, подолання асиметрії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків та дискримінації за ознакою статі в усіх сферах життєдіяльності суспільства. Саме тому в контексті європейського спрямування розвитку українського суспільства особливої значущості набуває впровадження у сферу освіти принципів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Виховання толерантного ставлення до гендерної рівності серед студентської молоді є важливим аспектом сучасної освіти. Це процес формування у студентів усвідомлення рівних прав та можливостей незалежно від статі, а також подолання гендерних стереотипів. На виконання зобов'язання забезпечення наскрізності принципів гендерної рівності в освіті, взятого Урядом України в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» [2] з утвердження гендерної рівності, Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2022 р. №1163-р схвалено Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року [3] та затверджено операційний План заходів на 2022–2030 роки з її реалізації [1]. Ця Стратегія визначає базові принципи, цільові групи, стратегічні цілі та завдання щодо реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти. Серед визначених цілей, на яких ґрунтується означена Стратегія, найважливішими, на наш погляд, є змістовий принцип – «дотримання демократичних цінностей і свобод, рівності, справедливості, демократії, верховенства права, егалітарності (рівності прав і можливостей), поваги до людської гідності, доступності, недискримінації; організаційний принцип –

об'єктивність та обґрунтованість визначення проблем у сфері забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, проведення оцінки їх масштабу, відповідність міжнародним нормам та зобов'язанням» [4].

Стратегія є своєрідною дорожньою картою практичних кроків (формування живих освітніх моделей, заснованих на рівності; вектор руху, проте який не обмежує академічних свобод). Прийнята українським урядом Стратегія є засобом соціальної реконструкції (творення в освітньому просторі суб'єктів, здатних бути стійкими до глобальних викликів та вирішувати завдання пост конфліктного відновлення. Стратегія сьогодні є імпульсом переосмислення педагогічних практик з урахуванням критичного мислення та протистояння дегуманізації, виховання студентської молоді з позиції толерантного ставлення до гендерної рівності.

Серед значної кількості цільових груп, на які поширюється дія Стратегії, найвагомішими є цільова група здобувачів, а саме: здобувачки і здобувачі освіти – вихованки/вихованці, учениці/учні, студентки/студенти, курсантки/курсанти, слухачки/слухачі, стажистки/стажисти, аспірантки/аспіранти, інші особи, які здобувають освіту за будь-яким видом та формою її здобуття. Окрім цієї групи, важливою цільовою групою реалізації Стратегії гендерної рівності в освіті є управлінський, педагогічний та науково-педагогічний персонал у сфері освіти, який забезпечує ефективність та якість її функціонування, від чийх уявлень, поглядів, ідеалів, оцінок та переконань значною мірою залежить світогляд майбутніх поколінь.

Для чого і з якою метою уряд ухвалив окреслену Стратегію? Передусім важливо переосмислити нормативно-правову базу освіти з погляду гендерних принципів. І як наслідок – «комплексне впровадження принципів, політики і заходів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності та недискримінації у нормативно-правових документах у сфері освіти як одне з ключових питань фундаментальних прав і пріоритетів у контексті євроінтеграції» [4]. Водночас важливим є те, що в нинішніх умовах ЗВО є соціально відповідальними установами, і тому «посилення ролі закладів освіти у координації дій суб'єктів реалізації державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти, запобігання та протидії насильству і дискримінації та вдосконалення освітнього процесу на засадах рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, поваги до людської гідності, недискримінації, інклюзивності та протидії насильству, зокрема за ознакою статі» [4] – одне з ключових завдань для ЗВО.

Гендерне виховання у ЗВО сприяє формуванню поваги до різноманітності гендерних ідентичностей, критичному осмисленню стереотипів та протидії гендерному насильству. Ефективне виховання гендерної рівності, на наш погляд, реалізується за допомогою кількох ключових методів:

- *інтеграція гендерної тематики в освітні програми* – розроблення курсів, що висвітлюють питання рівності, прав людини та боротьби зі стереотипами;
- *антидискримінаційна експертиза навчальних матеріалів* – перегляд підручників та освітнього контенту для усунення гендерних упереджень;
- *проведення тренінгів та семінарів* – навчальні заходи для студентів і викладачів, спрямовані на формування гендерної культури;
- *підтримка студентських ініціатив* – створення гендерних клубів, дискусійних платформ та заходів, що сприяють рівності;
- *залучення експертів та громадських організацій* – співпраця з фахівцями у сфері гендерної рівності для проведення лекцій та консультацій.

Ці методи допомагають формувати у студентів критичне мислення, повагу до різноманітності та сприяють створенню інклюзивного освітнього середовища. Окреслені методи, до слова, корелюються з Операційним планом [1] реалізації Стратегії гендерної рівності в освіті до 2030 року [4], зокрема п. 12 передбачає «Формування та розвиток в учнівства та студентства уявлення про рівні права та можливості жінок і чоловіків, неповторну індивідуальність кожної особи» [1] з очікуваними результатами – «забезпечення в навчальних дисциплінах логічно інтегрованого, відповідного змісту та доречного контенту про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» [1]. Відповідальність за виконання цього пункту Плану покладено на ЗВО. Термін реалізації заплановано на 2025 рік. Тож у процесі підготовки до нового (2025/2026) навчального року на педагогів ЗВО покладено відповідальне завдання переосмислення навчальних матеріалів з позиції Стратегії гендерної рівності в освіті до 2030 р. Також Планом передбачено на 2025–2027 роки ведення документообігу з урахуванням недискримінаційних принципів мовлення/мови шляхом впровадження стратегій фемінізації, нейтралізації, уникнення андроцентризму (практика, свідомо або несвідомо, що поміщує чоловіка або чоловічий погляд у центр усталеного погляду на світ, культуру та історію людства, культурно маргіналізуючи жіночність) та сексизму (упередження чи дискримінація людей через їхню стать або гендер). До цієї роботи МОН планує залучати громадські організації, які будуть навчати працівників та науково-педагогічний персонал як уникати в документообігові та навчально-методичній літературі подібних явищ.

Отже, упровадження принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти повинно здійснюватися згідно з концепціями, програмами, планами, розробленими центральними органами виконавчої влади, із залученням провідних науковців, незалежних експерток і експертів з урахуванням міжнародного досвіду. Гендерна рівність є фундаментальним правом та необхідною умовою досягнення цілей зростання, соціальної єдності та демократії. Виконання пунктів Плану – це запорука демократичного європейського майбутнього України із дотриманням забезпечення рівності прав

жінок та чоловіків в контексті освіти і науки України. Виховання толерантного ставлення до гендерної рівності серед студентської молоді є одним з пріоритетних напрямів виховної роботи в ЗВО.

Список використаних джерел

1. Про затвердження операційного плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Розпорядження КМУ від 25 березня 2025 р. № 260-р. URL: <https://surli.cc/iidli>.
2. Про затвердження плану заходів з реалізації зобов'язань Уряду України, взятих в рамках міжнародної ініціативи «Партнерство Біарріц» з утвердження гендерної рівності. Розпорядження КМУ від 16 грудня 2020 р. № 1578-р. URL: <https://surl.li/vmjaso>.
3. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації. Розпорядження КМУ від 20 грудня 2022 р. № 1163-р. URL: <https://surl.li/jgriiv>.
4. Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. URL: <https://surl.li/vnqkmr>.

Савич Анжеліка Вікторівна,

старший викладач кафедри міжнародної економіки

і соціально-гуманітарних дисциплін,

Навчально-науковий інститут «Дніпровський металургійний інститут»

Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

АЛГОРИТМ ГУМАНІЗАЦІЇ ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ ЯК СКЛАДНИК ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА

Через складні суперечливі процеси у ХХІ ст. людство прокладає свій шлях до цілісності, розвинених форм цивілізації. Це виявляється в повороті суспільства до людини, розкритті її індивідуальності, розвиткові особистості, задоволенні її потреб, інтересів і потреб. Але не в споживчому аспекті, тобто задоволенні запитів матеріального забезпечення та організації послуг, а в сенсі створення та розвитку справді людських умов існування, спілкування та діяльності, безперешкодного вдосконалення та застосування здібностей та талантів, – реалізації факторів, що забезпечують розкріпачення особистості, її духовне піднесення.

Такий поворот зумовлюється як невідкладними внутрішніми потребами держав (наприклад, завданнями виходу з економічної та соціокультурної кризи), так і глобальними загальнопланетарними проблемами, що загострюються (загроза термоядерного конфлікту, екологічні катастрофи, що збільшується відставання країн, що розвиваються, від розвинених тощо). А поступальний цивілізований розвиток людства вимагає, щоб нові покоління людей піднімалися на новий, більш високий рівень знань, професійної компетентності та соціальної активності. Ставиться завдання забезпечення значного збільшення суспільного багатства та благополуччя людей без залучення додаткових виробничих ресурсів за рахунок «невиробничої сфери» (науки, освіти). Духовно-інтелектуальний потенціал суспільства стає найважливішим визначальним чинником, тим більше, що він є невичерпним за своєю природою ресурсом.

Історія знає чимало прикладів підходу до освіти як цілісного соціального феномена – першочергового каналу цілеспрямованого формування особистості. У сучасних умовах одним з центральних завдань, які стоять перед вищою технічною школою, є випуск фахівців з рівнем підготовки, що дозволяє витримувати жорстку конкуренцію на ринку праці. Для виконання зазначеного завдання простого підвищення якості загальнотехнічної та спеціальної підготовки недостатньо. Очевидно, що при виборі пріоритетів у цьому питанні необхідно концентрувати увагу насамперед на спрямованому формуванні у студентів творчого мислення.

Етимологія слова інженер (від лат. *ingenium* – здатність, винахідливість) передбачає, що людина, що опанувала інженерну спеціальність, володіє широким набором різних видів винахідливості, якого не можна розвинути без

широкої загальнокультурної підготовки. Підготовка інженерних кадрів повинна обов'язково виходити із двоїстості природи техніки, тобто з її об'єктивного та суб'єктивного компонентів.

Об'єктивність техніки в тому, що вона проектується, виробляється і експлуатується з урахуванням законів природознавства; суб'єктивність – у тому, що людина на всіх стадіях життєвого циклу техніки активно взаємодіє з нею. Лише вона визначає потребу в новій техніці, ставить цілі, приймає рішення, виходячи зі своїх інтересів, свого розуміння довкілля. Через те радикальне оновлення вищої технічної освіти можливе за умови реалізації трьох пріоритетних завдань: фундаменталізації, інформатизації, гуманізації та гуманітаризації.

Епоха інформаційного суспільства, основою якої є знання, їх виробництво, передача та засвоєння, висуває нові умови до системи освіти, її моделі, методів та форм, які дозволили на якісно новому рівні підготувати студентів до майбутньої трудової діяльності. Отже, інженерна освіта на сучасному етапі поряд з фундаментальними знаннями з обраної спеціальності має містити також знання з так званих «людських» дисциплін.

Розвиток суспільства неможливий без всевітньої активізації інтелектуального, духовного потенціалу. Стаючи інтелігентом після отримання диплома чи посади, людина нерідко не є ним за своєю сутністю і способом життя, адже саме інтелігенція є ініціатором ідей, творчості, розвитку і перспективи. За всіх часів поцінювалися люди, які вміли творчо, нестандартно підходити до будь-якої справи, тому проблема формування творчо активної особистості була і залишається актуальною.

Аналіз процесу становлення особистості студентів як професіоналів дає змогу виділити наступну динаміку поетапного засвоєння творчої активності:

- емоційне сприйняття майбутньої професійної діяльності;
- осмислення свого місцезорозташування в певному соціокультурному середовищі;
- системне засвоєння, що ґрунтується на дослідницькому способі дії;
- навчальне застосування, засноване на пошуковому способі дії;
- творче застосування знань, здобутих під час навчання.

Отже, спосіб здійснення майбутньої діяльності є основним показником індекса критерія творчої активності у процесі навчання.

Освіта і виховання у ЗВО покликані відображати високу мету творчої особистості, яка здатна сприймати інноваційні процеси у суспільстві, використовувати нові технології і яка поділена високою професійною культурою.

Реалізація цієї мети виховання уможлиблює формування таких особистісних якостей студентської молоді:

- здатність свідомо адаптуватися до нових умов життя, уміти орієнтуватися в економічній, соціально-політичній ситуації, берегти свою світоглядну позицію, гуманістичні ідеали і цінності;

- змогу проявити високу соціальну активність, цілеспрямованість, здатність знаходити оптимальне рішення життєвих проблем у критичних і нестандартних ситуаціях;
- бажання досягти життєвих успіхів, розвинути здібності до самостійності в діях і рішеннях, постійного саморозвитку;
- прагнення бути відповідальною особистістю, здатною підкорити свої потреби, вчинки і поведінку законам і нормам моралі свого народу, держави, навчального закладу.

На сьогодні студенти – це майбутні працівники керівних структур, дослідники, психологи, соціологи, державні діячі, спеціалісти у сферах ринкової економіки, носії інтелектуального потенціалу ХХІ ст., творці нових досягнень культури. Для того, щоб вони реалізували зазначені характеристики, потрібно створити такий соціокультурний виховний простір, де буде місце Добру, Знанням, Правді і Красі.

Важливим є суб'єктивне сприйняття студентами виховного простору ЗВО як простору з відповідними принципами, цінностями, простору культури, соціального простору.

Виходячи з того, що формування гармонійного розвиненої особистості базується на фундаментальності і безперервності протягом життя, відбувається залучення студентів до досягнення світової культури, оволодіння духовним багатством сучасної цивілізації в її ціннісному розумінні.

Формування у студентів ціннісного ставлення до світу, культури, навколишнього середовища, з усвідомленням себе в цьому світі, з розвитком свого «Я», відшукуванням свого місця з-поміж інших людей. Важливими складовими є виховання інтересу й любові до обраної професії, що досягається виробленням у студентів правильної уяви про суспільне значення і зміст роботи; формування в кожного студента переконання у своїй професійній придатності, а також чіткого розуміння необхідності оволодіння всіма дисциплінами, видами підготовки, які передбачені навчальними планами ЗВО.

Через зазначене постає потреба виховання особистості студента як громадянина, здатного до вільного самовизначення і самовираження. Такому студенту буде властиве звернення до цінностей гуманістичного світосприймання і світорозуміння справедливості, порядності, розуму, доброти.

Соціокультурний простір вищої школи може відіграти значну роль у реалізації завдань гармонійного розвитку людини, у формуванні системи виховної взаємодії викладачів і студентів.

Список використаних джерел

1. Галушко К. Ю. До проблеми створення нових ідентичностей в умовах регіоналізації та глобалізації. *Грані*. 2006. № 2(46). С. 125–130.
2. Мартинов О. Ю. Історичні знання в умовах глобалізації. *Український історичний журнал*. 2009. № 1. С. 8–15.

3. Проскурина О. О. Політико-культурні аспекти інформаційного суспільства: глобалізація в освіті та Болонський процес – нова хвиля реконструкції чи нова проблема з ілюзією. *Грані*. 2006. № 2 (46). С. 18–27.
4. Ситник О. М. Роль ідеології в історичному процесі: проблеми та особливості дослідження. *Український історичний журнал*. 2009. № 4. С. 23–32.
5. Шибко В. Я. Екологія і політика. Київ: Либідь, 1991. 136 с.

Скороходов Антон,

аспірант кафедри публічного управління та права,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

Євсєєва Галина Петрівна,

доктор наук з державного управління, професор,
проректор з виховної роботи та гуманітарної політики Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЯК УМОВА ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДОЇ ЕЛІТИ

Феномен соціальної відповідальності сьогодні активно досліджують представники різних галузей наукового знання, а саме: соціології, філософії, економіки, політології, психології, правознавства, українознавства. Утім, замало уваги поки приділялося виховним аспектам формування соціальної відповідальності взагалі і в процесі професійної підготовки студентів вищої освіти зокрема, хоча фундамент для таких досліджень вже створено працями У. Волинець [1], А. Гулевської [2], А. Колот [3], О. Кузьмін, Н. Станасюк, О. Уголькова [5], Н. Мантуло [6] та інших, поки небагатьох дослідників. Дослідження показують, що соціальна відповідальність є ключовим елементом формування стійкого суспільства та професійної еліти. Виховання соціально відповідальної особистості фахівця має ґрунтуватися на національному історичному досвіді, завдяки чому принципи соціально відповідальної поведінки вбудовуватимуться в ментальний комплекс молодого покоління, сприяючи формуванню стійких професійних орієнтирів.

Соціальна відповідальність є важливим чинником у вихованні української молоді еліти, адже вона формує активних громадян, здатних брати на себе відповідальність за суспільні процеси. Виховання соціальної відповідальності студентської молоді передбачає організацію в межах ЗВО:

– *освіти та просвіти* – інтеграцію соціальної відповідальності в навчальні програми, розвиток критичного мислення та етичних норм. Закладання в кожну навчальну дисципліну компетенції відповідальності за прийняті інженерні рішення, за їх наслідки, передбачає виховання у свідомості молодих фахівців вдумливого ставлення до прийнятих ними рішень;

– *громадянської активності* – залучення молоді до волонтерських ініціатив, соціальних проєктів та громадських обговорень. Лише практична робота в реальних соціальних проєктах дасть змогу молоді відчувати соціальну активність та відповідальність. Участь у прибиранні території ЗВО, у громадських толоках виховує відповідальне ставлення до власної поведінки;

– *етичного лідерства* – виховання моральних принципів, що сприяють прийняттю відповідальних рішень. Етичне лідерство – це стиль управління, який ґрунтується на моральних принципах, чесності та відповідальності. Лідери, які дотримуються етичного підходу, ставлять на перше місце повагу до прав і гідності інших людей, а також приймають рішення, що відповідають загальнолюдським цінностям.

Основні принципи етичного лідерства:

- *чесність* – відкритість у комунікації та прийнятті рішень;
- *справедливість* – рівне ставлення до всіх членів команди;
- *повага* – урахування думок і потреб інших;
- *відповідальність* – відповідальність за власні дії та їх наслідки;
- *служіння суспільству* – прагнення до позитивних змін у громаді та організації. Етичне лідерство сприяє створенню довірчої атмосфери, підвищенню мотивації команди та формуванню стійкої організаційної культури;
- *підтримку соціальних ініціатив* – створення платформ для молоді, де вони можуть реалізувати свої ідеї на благо суспільства.

В Україні існує низка законодавчих механізмів, які сприяють соціально відповідальній поведінці громадян:

– *Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства*, затверджена Указом Президента України № 487/2021. Вона передбачає створення сприятливих умов для громадської активності та самоорганізації. «Становлення демократичної, правової та соціальної держави тісно пов'язане з розвитком громадянського суспільства як сфери суспільної діяльності громадян, що об'єднуються для прийняття спільних рішень, а також захисту прав та інтересів, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами та бізнесом», – зазначено в преамбулі Стратегії [7]. Враховуючи роль громадянського суспільства у різних сферах суспільного життя, створення сприятливих умов для його розвитку та налагодження взаємодії з його інститутами є важливим завданням органів державної влади, органів місцевого самоврядування та освіти, зокрема виховання громадянської відповідальності у молодій українській еліті;

– *соціальна політика держави*. Регулюється законодавчими нормами, що охоплюють соціальний захист, стандарти життя та механізми підтримки малозабезпечених громадян. Серед студентства сьогодні є чимало молодих людей, які потребують соціального захисту, зокрема це – діти переселенці, діти учасників бойових дій в україно-російській війні, діти-сироти, діти-інваліди тощо. Жодна з окреслених соціальних категорій не повинна бути обділеною увагою з боку громадських організацій та адміністрації ЗВО;

– *Конституційні гарантії*. Конституція України закріплює право громадян на достатній життєвий рівень та соціальний захист, що є основою для законодавчих ініціатив. Згідно з Конституцією України ознаками України як

соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян, зокрема їх прав на соціальний захист і достатній життєвий рівень (статті 46, 48) [4] тощо. Це зобов'язує державу відповідним чином регулювати економічні процеси, встановлювати і застосовувати справедливі та ефективні форми перерозподілу суспільного доходу з метою забезпечення добробуту всіх громадян.

Окреслені механізми сприяють формуванню активного громадянського суспільства та підтримують соціальну відповідальність на рівні держави та громадян, виховуючи в молодого покоління відчуття соціальної відповідальності не лише за сьогодення, а й за майбутнє – власне і держави.

Список використаних джерел

1. Волинець У. А. Механізми регулювання соціальної відповідальної діяльності в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Серія «Економіка та управління сучасним господарством»*. Вип. № 5 (115). С. 64–67. URL: <https://surl.li/lmziif>.
2. Гулевська-Черниш А. Соціальні підприємства – це основні оператори соціальної економіки, в основі інтересів якої добробут кожної людини. URL: <https://surl.li/xhffla>.
3. Колот А. М. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади. *Україна: аспекти праці*: наук.-екон. та сусп.-політ. журнал / Гол. ред. О. Варецька. 2011. № 3. С. 3–9. URL: <https://surl.li/baуркс>.
4. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020. URL: <https://surl.li/mncqk>.
5. Кузьмін О. Є., Станасюк Н. С., Уголькова О. З. Соціальна відповідальність бізнесу: поняття, типологія та чинники формування. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення та проблеми розвитку*. 2021. № 2 (6). URL: <https://surl.li/pхерpdf>.
6. Мантуло Н. Б. Історичні витоки формування соціальної відповідальності. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія»*. 2015. № 2 (10).
7. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства. Документ 487/2021, чинний, поточна редакція – Прийняття від 27.09.2021. URL: <https://surl.li/iklhci>.

Фонарьова Тетяна Анатоліївна,

кандидат економічних наук, доцент,

доцент кафедри інтелектуальної власності та управління проектами,

Навчально-науковий інститут «Дніпровський металургійний інститут»

Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

Петренко Віталій Олександрович,

доктор технічних наук, професор,

завідувач кафедри інтелектуальної власності та управління проектами,

Навчально-науковий інститут «Дніпровський металургійний інститут»

Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

Бушуєв Максим,

аспірант кафедри інтелектуальної власності та управління проектами,

Навчально-науковий інститут «Дніпровський металургійний інститут»

Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ НОВОГО ІННОВАЦІЙНОГО СВІТОГЛЯДУ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Сьогодення характеризується необхідністю інноваційного розвитку держави, особливо в повоєнний період. Інноваційний прорив можливий на підставі постійного підвищення інтелектуального потенціалу, збільшення людського капіталу, створення та впровадження інновацій. Особлива роль в цьому процесі належить гуманітарно-технічній еліті нації, тобто тим фахівцям, інженерам, винахідникам, менеджерам та інноваторам, які сьогодні є студентами вишів країни. Отже, питання виховання, навчання та формування цінностей таких майбутніх лідерів науки і техніки є найактуальнішим завданням для вищої школи.

Поширеним є розуміння світогляду як цілісного уявлення про природу, суспільство, людину та її мислення, що знаходить вираження у системі цінностей та ідеалів особистості, соціальної групи, суспільства [1].

Формування нового інноваційного світогляду повинно відбуватися в контексті спрямування України до ЄС. Базисною концептуальною складовою інноваційної сили економіки країн-членів Європейського Союзу останнього десятиліття є парадигма «нового інноваційного світогляду», заснована на понятійному апараті «відкритої інновації», що одержала назву «Відкрита інновація 2.0». Характерною рисою розвитку економіки країн-членів ЄС у цілому сьогодні є відкритість до змін, прагнення поліпшити якість життя, рівень конкурентоспроможності продукції, послуг і всіх видів ресурсів, що забезпечується завдяки інноваційній діяльності як одного з найважливіших стимулювальних чинників суспільного розвитку [2].

Отже, сьогодні саме вищі навчальні заклади повинні об'єднувати в собі всі складові інноваційного розвитку та готувати відповідних фахівців.

Для виконання такого важливого для країни завдання в умовах Українського державного університету науки і технологій розроблено та впроваджено «Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в Українському державному університеті науки і технологій», у якому зазначено принципи системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності, а саме: принцип публічності, академічної доброчесності, конкурентності для стимулювання підвищення потенціалу структурних підрозділів, адаптивності, що передбачає можливість динамічних і своєчасних змін навчальних програм, методик і технологій навчання відповідно до світових тенденцій розвитку освіти і науки, а також потреб сучасного ринку праці; принцип інтегрованості, що передбачає органічне поєднання в освітньому процесі освітньої та наукової складових, а також урахування міждисциплінарних зв'язків у змісті та структурі навчальних програм [3].

Виходячи з проведеного аналізу наукових джерел, інноваційний розвиток освіти – це безперервний процес якісних змін в освіті, які прискорено відбуваються завдяки впровадженню інновацій і дають змогу їй своєчасно реагувати на виклики суспільства. Основними ознаками інноваційного розвитку освіти можна вважати: швидке оновлення знань; високу освіченість суб'єкта навчання, пристосованого до життя в суспільстві знань; висококваліфіковані педагогічні кадри; конкурентоспроможність навчальних закладів на міжнародному рівні [4].

Погоджуємося з думкою науковців [5] стосовно того, що в Україні наявна нагальна потреба формування системи інноваційної культури, розроблення та реалізації низки заходів для підсилення її компонентів: інноваційної інфраструктури, національної та регіональних інноваційних систем; якості нематеріальних активів (якість менеджменту, людського капіталу, процесного капіталу, компетенції та лояльності людського капіталу); рівня інноваційного потенціалу (рівень сприйняття інновацій, інструменти мотивації та розвитку людського потенціалу, ініціативність до розвитку).

Сама специфіка сучасних технологій наполегливо вимагає від фахівця не лише обов'язкової всебічної компетентності, а й його особистісної креативності – уміння оперативно та творчо втручатися в технологічні процеси з прийняттям найбільш оптимальних (нестандартних) та соціально безпечних рішень у складних і часто непередбачуваних ситуаціях. Основним змістовно-цільовим компонентом вищівської підготовки інженерних спеціалістів повинно бути уміння не лише створювати інноваційний продукт, а й визначати перспективний напрям науково-технічних розробок, його подальшого удосконалення, уміння здійснювати прогнозування розвитку технічної ідеї від її формування до продуктового втілення [6].

Актуальним є і підвищення рівня компетентності вітчизняної економічної еліти, створення програм та ініціатив, спрямованих на усвідомлення потреби економічного розвитку винятково на інноваційній основі, вироблення цінностей, пов'язаних з імперативом інноваційного розвитку, нового формату поведінки, налагодження соціальних взаємодій, навчання населення інноваційної бізнес-культури, визначення структури відносин в інноваційному бізнес-середовищі, правил поведінки. ведення інноваційного підприємництва, встановлення відповідальності учасників для інституалізації інноваційної культури [5].

Особливого значення у формуванні інноваційного світогляду еліти набуває цифровізація, яка забезпечує стрибкоподібні інноваційні зміни, що також впливають на освіту та навчання молодих фахівців.

Навчальні дисципліни інноваційного напрямку (що читаються, наприклад, на кафедрі інтелектуальної власності та управління проектами) мають, між іншим, важливе психологічне значення. Крім засвоєння безпосередньо пізнавального змісту цих дисциплін (здобуття знань), студент внутрішньо вживається в складні інноваційні процеси, які очікують його в майбутній підприємницькій діяльності та вимагають від нього творчої активності і професійного натхнення. Це необхідна психологічна основа креативності фахівця, його готовність до нестандартних ситуацій у сучасному виробництві. До психологічних рис креативної особистості часто уналежнюють і такі ознаки, як мотивацію творчості, контроль емоційної стабільності та стресостійкості, внутрішню незалежність, позитивне мислення тощо [6].

Підсумовуючи, можемо зазначити, що досвід роботи кафедри інтелектуальної власності Навчально-наукового інституту «Дніпровський металургійний інститут» Українського державного університету науки і технологій підтверджує дієвість зазначених чинників. Так, кафедра викладає дисципліну обов'язкового циклу «Управління інноваційною діяльністю» для магістерського рівня навчання. У викладанні акцентується на залученні магістрів до наукової роботи через участь у Всеукраїнських науково-практичних конференціях молодих вчених. До слова, кафедра посідає перше місце за кількістю опублікованих наукових праць спільно зі студентами в УДУНТ. Крім того, лекції проходять у формі участі у науково-практичних вебінарах, які проводить УКРІНТЕІ, після чого магістри отримують сертифікати з підвищення кваліфікації в галузі інноваційної діяльності. Для студентів бакалаврського рівня навчання кафедра запропонувала дисципліну вибіркового блоку «Маркетинг інновацій» (4 курс), яку обрало близько 130 студентів денної форми навчання, що свідчить про зацікавленість молоді в питаннях інновацій та інноваційного розвитку.

Напрями подальшого удосконалення діяльності як кафедри, так й університету у формуванні інноваційного світогляду молодих фахівців, убачаємо в такому: сприяти популяризації науки та її сучасних досягнень серед

молоді, роз'яснювати та демонструвати цінності креативної, інтелектуальної праці; розвивати освітньо-професійні програми, спрямовані на розроблення та впровадження інновацій та які б формували інноваційне мислення майбутніх фахівців та підприємців; обов'язково включати дисципліни для технічних спеціальностей, які б виховували управлінську та правову культуру майбутніх менеджерів промислових підприємств, щоб вони навчалися залучати персонал до процесу інноваційних змін та вміли створювати систему мотивування на результат; розвивати індивідуальні можливості кожного студента, підвищувати морально-етичні, доброчесні якості.

Список використаних джерел

1. Філософські засади наукової діяльності: конспект лекцій / Уклад.: Б. В. Новіков, Р. М. Богачев та ін. Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 130 с.
2. Заяць О. І., Ярема Т. В. Парадигма «нового інноваційного світогляду» ЄС. *Науковий погляд: економіка та управління*, 2022. № 2 (78). С. 20–25. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2022-78-3>.
3. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в Українському державному університеті науки і технологій. URL: <https://surl.li/zplvkr>.
4. Гладка Т. І. Інноваційний розвиток освіти як об'єкт державного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2010. № 4. URL: <https://surl.li/rdeisz>.
5. Косовець Г. Інноваційна діяльність в Україні: сучасні тенденції. *Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: виклики воєнного часу*: тези доповідей XIV Міжнародного бізнес-форуму (Київ, 23 березня 2023 р.) / Відп. ред. А. А. Мазаракі. Київ, 2023. С. 35–43.
6. Іващенко В. П., Петренко В. О., Ясев О. Г., Аврахов І. О. Проблеми формування креативної особистості фахівця в умовах сучасних технологічних змін у промисловому виробництві. *Педагогічний дискурс*. 2016. Вип. 21. С. 40–46.

ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА У ФОРМУВАННІ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ

Євсєєв Всеволод,

аспірант кафедри автомобільних доріг і геодезії,

Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

Палій Єгор,

аспірант кафедри автомобільних доріг і геодезії,

Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

Трегуб Олександр Вікторович,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри автомобільних доріг і геодезії,

Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

ВИХОВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ ЯК ОСНОВА КАР'ЄРНОГО ЗРОСТАННЯ ДЛЯ ІНЖЕНЕРА-ДОРОЖНИКА

За даними Бюро статистики праці США (BLS), запит на STEM-спеціальності щорічно зростає, і до 2026 року потреба в інженерах збільшиться приблизно на 7 %. В Україні професія інженера не стає менш престижною: кваліфіковані спеціалісти не лише швидко знаходять роботу з високою зарплатою, а й здобувають можливість професійно зростати завдяки цікавим проектам. Професія інженера-дорожника в Україні має великі перспективи, особливо з огляду на потребу у відновленні та модернізації інфраструктури. Попит на спеціалістів у цій сфері зростає, адже дорожнє будівництво є одним із пріоритетних напрямів розвитку України, бо підтримка транспортних шляхів надважлива для евакуації, доставки гуманітарних вантажів і товарів, які забезпечують економіку країни. Також дороги відіграють ключову роль у військовій логістиці, пов'язаній з лікарнями та стратегічними об'єктами. Дороги – одна з трьох найважливіших складових для економіки. Навіть у мирний час їх розвиток безпосередньо впливає на економічну активність у регіонах і залучення інвестицій. А у воєнних реаліях, оскільки ми втратили авіасполучення, а залізничне – значною мірою переорієнтоване на потреби евакуації, дороги залишаються ледь не єдиною можливістю для транспортування необхідних товарів як для потреб армії, так і для експорту, який має критичне значення для виживання країни. Тож, без доріг економіка

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

просто не зможе функціонувати. Дорожнє будівництво – це необхідна умова існування держави. Це обов'язковий етап, який мають пройти усі розвинуті країни. Першими на цей шлях стали США та країни Західної Європи. Згодом – Японія, Китай і Південна Корея. Наші економічно успішні сусіди, Туреччина та Польща, пройшли його не так давно – за останні 20–30 років. І у кожному випадку дорожнє будівництво запусало серйозні зміни: різке зростання внутрішнього товарообігу та транспортної мобільності, активізацію туристичного потенціалу регіонів, розвиток придорожньої інфраструктури тощо.

Численні дослідження педагогів та психологів щодо методів формування професійних якостей особистості майбутнього фахівця в процесі навчання у вищому навчальному закладі доводять ефективність таких педагогічних технологій як: особистісно-орієнтоване навчання, педагогіка співробітництва, основу якої складає проблемне навчання, що відповідає механізмам розвитку мислення студентів у процесі їх пізнавальної діяльності [1].

Для держави дороги – це не лише маршрути, а й точки зростання, оскільки дорожнє будівництво є одним із пріоритетних напрямів розвитку України з кількох ключових причин:

1. Відновлення інфраструктури – через руйнування доріг та мостів під час війни необхідно відбудувувати транспортні шляхи для забезпечення мобільності населення та економічної діяльності.

2. Економічний розвиток – якісні дороги сприяють розвитку бізнесу, логістики та залученню інвестицій.

3. Стратегічне значення – транспортні артерії відіграють важливу роль у військовій логістиці та гуманітарних перевезеннях.

4. Створення робочих місць – дорожнє будівництво забезпечує зайнятість тисячам працівників, що позитивно впливає на економіку.

5. Безпека та комфорт – модернізація доріг зменшує аварійність та покращує якість пересування.

Україна активно реалізує інфраструктурні проекти, спрямовані на покращення дорожньої мережі, що є важливим кроком для відновлення країни. Саме тому набуття професії інженера-дорожника є актуальним та відкриває безліч перспектив професійного зростання. На наш погляд, можна виділити основні чинники, що впливають на перспективність професії інженера-дорожника:

– державні програми – уряд активно інвестує в дорожнє будівництво та ремонт автошляхів. У Постанові Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 439 затверджено Положення про Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України, яке реалізує державну політику у сфері дорожнього господарства та управління автомобільними дорогами загального користування державного значення [2];

– на будівництві та відновленні автомобільних доріг і мостів в Україні застосовуються сучасні технології будівництва та проектування доріг.

Впровадження нових матеріалів та методів будівництва потребує фахівців із відповідними інноваційними знаннями;

– кар'єрні можливості – інженери-дорожники можуть працювати як у державних структурах, так і в приватних компаніях, що займаються інфраструктурними проектами.

Виховання професійного розвитку є ключовим чинником кар'єрного зростання, адже воно формує навички, компетенції та мотивацію для досягнення успіху. Основні аспекти цього процесу мають таку структуру:

– самовизначення та цілі – розуміння власних професійних прагнень та побудова чіткої кар'єрної стратегії. Сучасний фахівець інженерної галузі – це передусім продукт самовиховання та саморозвитку. Однак його діяльність стає суспільно значущою лише тоді, коли ґрунтується на високій культурі особистості фахівця, яка забезпечує постійний вектор внутрішньої орієнтації у суспільстві, що динамічно розвивається;

– безперервне навчання – розвиток навичок через курси, тренінги та самоосвіту – сприяє оновленню і осучасненню знань щодо інноваційних технологій у дорожньому будівництві

– практичний досвід – стажування, волонтерство та участь у професійних проектах, виїзд студентства на реальні об'єкти будівництва та відновлення доріг;

– нетворкінг та наставництво – встановлення корисних зв'язків та отримання порад від досвідчених фахівців. У виробничій сфері будь-якого напрямку досвідчений наставник-практик – це неоціненний вклад у розвиток молодого фахівця. Щодо дорожнього будівництва – це має особливе значення, адже кожна дорога, як і людина, має особливості. І досвід старших фахівців потрібен постійно. Ці методи допомагають молоді адаптуватися до змін на ринку праці та досягати кар'єрних висот.

Отже, у процесі професійної підготовки інженера-дорожника мають формуватися та розвиватися такі якості, як компетентність; творчість; креативність; аналітичне мислення; здатність досягати поставленої мети; організаторські здібності; комунікативність; готовність долати труднощі; постійне підвищення власної компетентності; здатність приймати раціональні рішення у відповідальних ситуаціях; відповідальність; високий рівень загальної та психологічної культури; гуманістичне осмислення технічних проблем.

Список використаних джерел

1. Лузік Е. В. Психолого-педагогічна підготовка до професійної діяльності у технічному університеті. *Шляхи розвитку духовності та освіти: науково-методичний збірник*. Вінниця, 2006. С. 219–226.
2. Положення про Державне агентство відновлення та розвитку інфраструктури України. Постанова КМУ від 10 вересня 2014 р. № 439. Документ 439-2014-п, чинний, поточна редакція – Редакція від 13.03.2025. URL: <https://surl.li/tpcmgw>.

Лихолат Іван,

аспірант кафедри публічного управління та права,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

Євсєєва Галина Петрівна,

доктор наук з державного управління, професор,
проректор з виховної роботи та гуманітарної політики Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

ВИХОВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ЗАХИСТУ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Одним з важливих пріоритетів у діяльності закладів вищої освіти є забезпечення безпеки учасників освітнього процесу, які на сьогодні страждають від російської воєнної агресії. Нова реальність диктує нові правила життя. Одне з найважливіших завдань – оволодіння необхідними правовими знаннями, потрібними для подальшої безпечної життєдіяльності. Здобувачі освіти мають знати основні правові засади та правила безпеки, які допоможуть зберегти життя. Під час війни, коли усі категорії населення держави зазнають негативного впливу воєнних дій, великою небезпекою є потрапляння неповнолітніх у маргінальне середовище, у середовище, схильне до девіантної поведінки. Нестійка психіка молодшої людини не завжди зможе відрізнити піклування від насильства, наприклад, сексуального чи психологічного. Важливим є не лише попередження правопорушень неповнолітніми молодими особами, а й дотримання їхніх прав і можливість максимально безпечно розвиватися в суспільстві, недопущення зростання рівня злочинності серед молоді під час війни і облік тих, хто потрапив під негативний вплив осіб з неправомірною поведінкою на територіях де ведуться бойові дії.

Війна, як соціальна категорія, визначена в міжнародному праві і є об'єктом як і міжнародного гуманітарного права, так і міжнародного права прав людини. Міжнародне право прав людини й міжнародне гуманітарне право відрізняються тим, що перше захищає будь-яку людину від будь-якої форми сваволі влади в будь-якій частині світу в будь-який період; міжнародне гуманітарне право діє під час війни, а не в мирний час, і воно визначає певні групи осіб, які потребують захисту.

У 1864 р. було прийнято першу Женевську конвенцію, яка регулювала поведінку з пораненими особами під час війни. Суть усіх наступних Женевських та Гаазьких конвенцій полягала в обмеженні засобів та методів для вбивства у війні. Женевські конвенції регулюють поводження з цими захищеними групами: пораненими, медиками, духовенством, цивільними людьми тощо; а Гаазькі конвенції лімітують методи та засоби вбивства сторін.

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

«ВИХОВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ»

Разом з міжнародними правовими звичаями це називається міжнародним гуманітарним правом. Основна ідея міжнародного гуманітарного права полягає в тому, що навіть війна повинна вестися за правилами. Міжнародне гуманітарне право починає діяти, виходячи з фактичних обставин, а не з того, що хтось оголосив війну. Це актуально в нашій ситуації, коли у 2014 р. в Україні почалася війна, яку ми називали Антитерористичною операцією. Або коли Росія розпочала повномасштабне вторгнення, вона назвала війну Спеціальною військовою операцією. Можна війну хоч ромашкою назвати – це не матиме жодного значення, бо оцінюються фактичні обставини того, що відбувається, попри оголошення війни її сторонами. Саме за цих обставин, на наш погляд, варто звернути особливу увагу на виховання правової культури захисту особистості під час війни. Формування та застосування правових компетентностей, необхідних для здорового та безпечного життя, сприятиме досягненню глобальних цілей сталого розвитку, проголошених ООН (резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року № 70/1 [14]) і підтриманих Україною відповідно до Указу Президента України від 30.09.2019 № 722 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» [13]. Будь-які прямі або непрямі обмеження прав і свобод молоді залежно від віку, крім передбачених законодавством, є протиправними і тягнуть за собою відповідальність, встановлену законами України. Реалізація молодими громадянами прав і свобод при соціальному становленні та розвитку не повинна завдавати шкоди інтересам суспільства, правам інших громадян.

На думку Нобелівської лауреатки, української правозахисниці Олександри Матвійчук, яка очолює Центр громадянських свобод: «Люди, які не боролись за свободу, не розуміють її цінності, і починають обмінювати її на економічні обіцянки, популістичні гасла про власний комфорт чи якусь ілюзію величі. Права людини – це кисень, бо коли вони обмежуються чи порушуються, людина починає згадувати, що вони в неї є» [6].

Виховання правової культури під час війни є важливим аспектом формування громадянської свідомості та забезпечення захисту прав особистості. Серед основних векторів розвою цього виховання визначимо: освіта з прав людини – роз'яснення основних прав та свобод, механізмів їх захисту. Освіта з прав людини відіграє важливу роль у формуванні свідомого громадянського суспільства, зокрема серед молоді. Роз'яснення основних прав і свобод допомагає студентам не лише захищати себе, а й активно сприяти справедливості та рівності в суспільстві. Ключові напрями освіти з прав людини:

- *вивчення міжнародних і національних документів* – ознайомлення з Конвенцією про права людини [1] та Конституцією України [4];
- *інтерактивні освітні заходи* – тренінги, семінари на яких активно обговорення реальних кейсів;
- *практичне застосування знань* – можливість студентів брати участь у волонтерських правозахисних ініціативах;

– співпраця з експертами – залучення юристів, правозахисників та громадських активістів до освітнього процесу;

– доступ до юридичної допомоги – можливість отримати консультації щодо захисту своїх прав у навчальних закладах та онлайн. Наявність юридичної підтримки – це доступ до консультацій та правової допомоги для постраждалих, оскільки це сприяє подоланню негативних явищ (булінг, домашнє насильство, кримінальні правопорушення).

Булінг (цькування) є однією з поширених форм насильства в освітньому середовищі. Особливої уваги потребують проблеми запобігання насильства та жорстокого поводження з дітьми в сучасному суспільстві, які зумовлені не тільки збільшенням фактів психічного, фізичного, сексуального насилля, а й небажанням соціуму відкрито розглядати це питання. Частина 1 статті 16 «Конвенції про права дитини» [3] передбачає, що жодна дитина не може бути об'єктом свавільного або незаконного втручання в здійснення її права на особисте і сімейне життя, недоторканність житла, таємницю кореспонденції або незаконного посягання на її честь і гідність. Право дітей на захист від усіх форм насильства гарантується статтями 28 і 52 Конституції України [4], відповідно до яких ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському, або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню. Статтею 10 Закону України «Про охорону дитинства» [12] встановлено, що кожній дитині гарантується право на свободу, особисту недоторканість та захист гідності. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу (цькуванню)» від 16.11.2022 № 2759-IX передбачено, що керівник закладу освіти в межах наданих йому повноважень забезпечує створення у закладі вищої освіти безпечного освітнього середовища, вільного від насильства та мобінгу (цькування) [10]. Нагадуємо, що наказом Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1646 затверджено Порядок реагування на випадки булінгу (цькування) [9] та Порядок застосування заходів виховного впливу [8]. У випадку, якщо права здобувача порушені органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, необхідно звернутися до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини на гарячу лінію: 0800-501-720 або електронну пошту: hotline@ombudsman.gov.ua.

Виховна робота у ЗВО щодо правової культури має бути спрямована на формування ціннісного ставлення і судження в здобувачів, вміння вибудовувати доброзичливі й толерантні стосунки з учасниками освітнього процесу. Законом України «Про освіту» термін «булінг» визначено як «моральне або фізичне насильство, агресія в будь-якій формі або будь-які інші дії, вчинені з метою викликати страх, тривогу, підпорядкувати особу своїм інтересам, що мають ознаки свідомого жорстокого ставлення» [11]. Варто зазначити, що найчастіше до булінгу вдаються в закладах вищої освіти, де правова культура має низький рівень. Відповідальність за булінг передбачена

статтею 1734 Кодексу України про адміністративні правопорушення [2], яка при цьому застосовується не лише за вчинення, а й за приховування випадків булінгу. З війною проблема булінгу не лише не викорінилася, а онлайн-цькування в закладах вищої освіти набуває нових форм і проявів, зокрема, булінг із застосуванням засобів електронних комунікацій. Тривожна тенденція прояву поведінкової агресії та дій з цькування учасників освітнього процесу у процесі онлайн-навчання, їх усвідомленого наміру на заподіяння шкоди психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, незважаючи на виклики воєнного часу і зміну чинників безпекової ситуації в країні. «Кібербулінг» чи «онлайн-булінг» стосується випадків вчинення цькування в освітньому середовищі саме в Інтернет-просторі з використанням мобільних телефонів, комп'ютерної техніки, інших пристроїв і засобів, через які здійснюється доступ до електронних комунікаційних мереж. З метою профілактики булінгу (цькування) та кібербулінгу в закладах вищої освіти в межах виховної роботи слід проводити просвітницьку роботу зі здобувачами освіти з питань профілактики насильства, булінгу, формування толерантної поведінки та вирішення конфліктних ситуацій мирним шляхом. У нагоді для цієї роботи можуть стати матеріали на офіційних сайтах Міністерства освіти і науки України (Корисні посилання щодо теми антибулінгу [5]).

Домашнє насильство під час війни – це поширене явище, яке стає ще більш небезпечним, ніж у мирний час. Попри повномасштабну війну, розпочату РФ на території України, проблема домашнього насильства не стає меншою. Війна, як і будь-яка екстремальна ситуація, лише загострює проблеми людей, які були й до цього. Зокрема, це стосується насильства в сім'ях. Низький рівень доходів, безробіття, втрата місця проживання – усе це призводить до непорозумінь та негараздів у сім'ї та може переростати в насилля. Домашнього насильства можна уникнути, якщо жертва не буде мовчати. Міністерство освіти і науки України рекомендує розмістити на сайтах закладів освіти та донести в доступний спосіб до учасників освітнього процесу інформацію про те, куди звертатися у випадках домашнього насильства: до Національної поліції за номером 102 та повідомити про факт насильства; на Урядовий контактний центр 15–47, де цілодобово надаються інформаційні, психологічні та юридичні консультації чоловікам та жінкам, які постраждали від домашнього насильства, насильства за ознакою статі, насильства стосовно дітей, або з питань загрози вчинення такого насильства та психологічної допомоги потерпілим від домашнього насильства жінкам, чоловікам, дітям; до національної «гарячої лінії» з питань запобігання домашнього насильства, торгівлею людьми та гендерної дискримінації 0800–500–335 або 116–123 (короткий номер з мобільного). Нагадуємо, що держава гарантує кожному громадянину право на отримання безоплатної правової допомоги за номером Єдиного контактцентру 0800–213–103 (цілодобово та безкоштовно у межах України зі стаціонарних та мобільних телефонів). Важливо: діти мають право безоплатно отримати

послуги адвоката (складання заяв, представництво в суді). За правовою консультацією також можна звернутися, написавши повідомлення у месенджер Facebook-сторінки системи БПД або Viber, а також через мобільний застосунок «Безоплатна правова допомога». З метою забезпечення комплексного інтегрованого підходу до протидії домашньому насильству та сприяння реалізації прав осіб, постраждалих від домашнього насильства, шляхом проведення превентивних заходів, ефективного реагування на факти домашнього насильства наказом Міністерство освіти і науки від 02.10.2018 № 1047 затверджено Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства і взаємодії педагогічних працівників із іншими органами та службами [7].

Ще одним важливим напрямом формування правової культури молоді у ЗВО є постійна психологічна підтримка – навчання методам захисту від маніпуляцій та інформаційних загроз. Разом з тим, рекомендуємо викладачам під час навчання (онлайн та офлайн) впроваджувати психологічні хвилинки, які допоможуть здобувачу освіти впоратися зі стресом та його наслідками, емоційно налаштувати на заняття, на плідну роботу, завдяки чому створюватиметься сприятлива атмосфера, яка дасть змогу розслабитися, зняти емоційне напруження, відновити почуття безпеки та психоемоційного комфорту, що є природним механізмом стабілізації та засвоєння знань. Регулярне впровадження психологічних хвилинок у зручний час та слухній нагоді допоможе здобувачу освіти стати більш спокійним, врівноваженим, а також дасть змогу краще зрозуміти свої почуття. Викладач має сам визначити, коли і у який час провести психологічну хвилинку.

Отже, освіта в сфері прав людини зміцнює правову культуру та формує активних громадян, готових захищати власні права та свободи.

Список використаних джерел

1. Європейська конвенція про права людини. Документ 995_004, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.08.2021. URL: <https://surl.lu/inmyfq>.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення. Документ 8073¹-X, чинний, поточна редакція – Редакція від 17.04.2025. URL: <https://surl.li/ujnbiu>.
3. Конвенція про права дитини. Документ 995_021, чинний, поточна редакція – Редакція від 16.11.2023. URL: <https://surl.li/kfhmvr>.
4. Конституція України. Документ 254к/96-ВР, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2020. URL: <https://surl.lu/kdxplw>.
5. Корисні посилання щодо теми антибулінгу. Міністерства освіти і науки України. URL: <https://surl.lu/ypzeew>.
6. Матвійчук О. Права людини під час війни. URL: <https://surli.cc/fbwxhb>.

7. Методичні рекомендації щодо виявлення, реагування на випадки домашнього насильства. Наказ Міністерства освіти і науки України № 1047 від 02.10.2018. URL: <https://surl.li/cwuyvsy>.
8. Порядок застосування заходів виховного впливу. Документ z0112-20, чинний, поточна редакція – Прийняття від 28.12.2019. URL: <https://surl.li/mfetwc>.
9. Порядок реагування на випадки булінгу (цькування). Наказ Міністерства освіти і науки України № 1646 від 28 грудня 2019 року. URL: <https://surl.li/cc/cyhrhk>.
10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії мобінгу (цькуванню). Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2023. № 52. Ст. 147.
11. Про освіту. Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 38–39. Ст. 380.
12. Про охорону дитинства. Закон України. Документ 2402-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.01.2025. URL: <https://surl.li/kczlma>.
13. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. Документ 722/2019, чинний, поточна редакція – Прийняття від 30.09.2019. URL: <https://surl.lu/xsrvas>.
14. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 70/1 від 25 вересня 2015 р. URL: <https://surl.li/wbdfdl>.

Матюшенко Сергій,

аспірант Навчально-наукового інституту «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій, інженер Департаменту капітального будівництва Дніпропетровської області м. Дніпро, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИДАКТИЧНИХ ПРИНЦИПІВ У ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН, пов'язаних з «BIM-проектуванням», У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Впровадження BIM-технологій сьогодні можна вважати надзвичайно перспективним у світовому масштабі. Цей підхід дає змогу будівельним компаніям, архітекторам та інженерам ефективніше об'єднувати всі етапи проєкту від концепції до експлуатації, що сприяє оптимізації робіт і зниженню витрат. BIM передбачає еволюцію традиційних систем проектування, заснованих на площині, оскільки вона включає геометричну інформацію (3D), час (4D), витрати (5D), екологічну та енергетичну стійкість (6D) та управління об'єктами (7D) [1]. Директива Європейського Союзу про державні закупівлі (EUPPD) визначає, що «28 європейських держав-членів можуть заохочувати, конкретизувати або вимагати використання BIM для державного будівництва та будівельних проєктів у Європейському Союзі». Крім того, державна підтримка є критично важливим фактором для прискорення впровадження BIM [2].

Впровадження BIM-технологій у масштабі держави має починатися з формування базових знань і навичок серед майбутніх фахівців у закладах вищої освіти. Виходячи з власного досвіду, зазначимо, що цей процес має починатися саме в університетах на державному рівні, бо саме там відбувається здобуття фундаментальних знань з цифрового проектування, освоєння спеціалізованого програмного забезпечення, такого як Revit, ArchiCAD та ін. Опанування цих інструментів дає змогу студентам не лише зрозуміти принципи роботи з цифровими моделями, а й сформуванню уявлення про інтеграцію різних етапів будівництва та управління проєктом. Коли база формуватиметься на ранніх етапах освіти, це створить міцний фундамент для подальшого впровадження BIM як стандарту в галузі будівництва на державному рівні. Освітні програми, що включають сучасні технології, сприяють формуванню кадрів, які зможуть впроваджувати інноваційні підходи, сприяти цифровій трансформації та впровадженню сучасних управлінських та технологічних рішень. Отже, система вищої освіти повинна стати одним з головних рушіїв широкомасштабного впровадження BIM-технологій у будівництво, забезпечуючи країну кваліфікованими спеціалістами, готовими до викликів цифрової епохи.

Організація педагогічного процесу у сфері BIM має бути структурованою й адаптованою до потреб студентів, адже лише так можна забезпечити формування кваліфікованих BIM-фахівців. Дидактичні принципи стають

базовими орієнтирами, що формують педагогічний процес, забезпечують логічну організацію навчання та сприяють ефективному засвоєнню знань студентами. До загальних дидактичних принципів традиційно уналежнюють системність, науковість, доступність, активність і диференціацію навчання, інтеграцію міждисциплінарних зв'язків та безперервність освіти. Системність передбачає, що навчальний процес організовано як логічно пов'язаний ланцюжок знань, а науковість гарантує обґрунтованість та актуальність інформації. Доступність виявляється в представленні матеріалу у такий спосіб, щоб він відповідав рівню підготовки слухачів; активність стимулює участь студентів у пошуку, аналізі та практичному застосуванні знань. Диференціація забезпечує врахування індивідуальних особливостей кожного студента, а інтеграція міждисциплінарних зв'язків дає змогу формувати комплексне бачення процесів. Безперервність освіти означає поступовий перехід від базових знань до спеціалізованих навичок, що сприяє глибокому засвоєнню предмета [3].

Переходячи до аналізу дидактичних принципів, властивих саме викладанні BIM-проектування, можна зазначити кілька особливостей, що відрізняють їх від стандартних підходів у традиційних архітектурних дисциплінах. По-перше, навчання BIM-технологій тісно пов'язане з інтеграцією теоретичних знань та практичних навичок роботи з сучасним програмним забезпеченням, таким як Revit чи ArchiCAD. Вивчення технологій інформаційного моделювання формує досвід як на рівні загальнопрофесійних компетенцій випускника, так і практичних навичок в інформаційному моделюванні будівель [5]. Це означає, що система викладання має враховувати не лише академічну складову, а й практичний аспект, який набуває все більшого значення в цифровій трансформації будівництва. Для формування фахівців вищої ланки потрібно залучати досвідчених професіоналів з реального проектування, які володіють певним досвідом BIM-організації та формування поглибленого спеціалізованого курсу навчання. Тож не дивно, що на сьогодні основними центрами підготовки є підрозділи компаній розробників або дистриб'юторів домінуючих BIM-додатків [4].

По-друге, сучасну цифрову освіту орієнтовано на проблемно-орієнтований та проєктний підхід. Студентів залучають до виконання реальних або змодельованих завдань, що дає змогу їм швидко орієнтуватися в сучасних стандартних технологіях та практиках інтегрованого проектування. У цьому контексті традиційні принципи активного навчання набувають нового виміру – акцентується командна робота, взаємодія між представниками різних професійних спеціальностей та гнучкість під час виконання комплексних завдань.

По-третє, важливим елементом є інтеграція візуальних та інтерактивних технологій. Використання комп'ютерних симуляцій, 3D-моделювання та віртуальної реальності дає змогу студентам побачити результат свого проєктного мислення, що є суттєвим відхиленням від традиційного підходу до

вивчення архітектури, де більше акцентується на статичних кресленнях та естетичних рішеннях.

Ще однією відмінністю є потреба в постійному оновленні навчальних програм. Оскільки технології ВІМ розвиваються дуже швидко, навчальні дисципліни мають бути адаптивними та враховувати сучасні тенденції, щоб випускники були готові до вимог ринку. Це вимагає від викладачів не лише глибоких професійних знань, а й здатності оперативно впроваджувати інновації у навчальний процес, формуючи культуру безперервного самонавчання та професійного розвитку [4].

Отже, хоч загальні дидактичні принципи залишаються незмінними, їх адаптація до процесу викладання ВІМ-проектування вимагає врахування специфіки цифрових технологій, інтеграції теорії і практики, активного залучення студентів до виконання реальних проектних завдань, використання сучасних візуальних інструментів і постійного оновлення навчальних матеріалів. Цей підхід сприяє формуванню висококваліфікованих спеціалістів, готових ефективно працювати в умовах швидкозмінного технологічного середовища.

Список використаних джерел

1. BuildingSMART Spanish Chapter. URL: <https://surl.lt/hpusii>.
2. Charef R., Alaka H., Emmitt S. Beyond the third dimension of BIM: A systematic review of literature and assessment of professional views. *Journal of Building Engineering*. 2018. Vol. 19. P. 242–257. DOI: 10.1016/j.jobbe.2018.04.028. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2352710217306320>.
3. Малафіїк І. В. Дидактика. Київ: Кондор, 2005. С. 93–120.
4. Левченко О. В., Михайленко А. В. Аспекти підготовки ВІМ-менеджерів. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2021. № 59. С. 118–131. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2021.59.118-131>.
5. Левченко О. В., Михайленко А. В. Проблеми впровадження bim технологій в освітній процес. 2024. С. 22–31. DOI: <https://doi.org/10.32347/2077-3455.2024.68.22-37>.

Мельник Юрій,

аспірант кафедри публічного управління та права,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

Євсєєва Галина Петрівна,

доктор наук з державного управління, професор,
проректор з виховної роботи та гуманітарної політики Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

ВИХОВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ЯК ЗАПОРУКА СТІЙКОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Повномасштабне вторгнення Росії в Україну поставило перед українськими ЗВО одне з найважливіших питань: як зберегти національну освіту та українську ідентичність її носіїв. Бо, як зазначав ідеолог української ідентичності В'ячеслав Липинський у своєму зверненні «До братів-хліборобів»: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми самі її собі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» [5]. Саме викликати бажання відчувати, бути переконаним українцем, незалежно від етнічного походження, завдання виховного процесу у ЗВО в сучасних умовах війни. Формування свідомого, активного громадянина з чіткою національною ідентичністю є одним із ключових завдань освітнього процесу. Виховання української ідентичності відіграє ключову роль у формуванні стійкості суспільства, особливо в умовах сучасних викликів. Це процес, що включає збереження національної культури, мови, традицій та історичної пам'яті. У цей непростий час завдання ЗВО – не лише пояснювати здобувачам історію та контекст сьогоденних подій, а й допомогти їм зрозуміти глибоке значення українських традицій, цінностей і культури, які є серцем національної ідентичності.

Оскільки українська культура та мова зазнали атак не тільки в сучасному протистоянні, а й протягом століть, коли їх намагалися викорінити та замінити, завдання виховання української ідентичності є запорукою стабільності і єдності українського суспільства в цілому. А виходячи з того, що в українському суспільстві люди з вищою освітою є своєрідними «лідерами думок», вони стають частиною української еліти, а випускники Українського державного університету науки і технології – технічної еліти. Зважаючи на викладене, можна стверджувати, що виховання української ідентичності студентської молоді є ключовим завданням. На нашу думку, основні аспекти виховання української ідентичності полягають у таких практичних кроках:

– освіта та просвіта – інтеграція національної історії та культури в навчальні програми, популяризація української літератури та мистецтва. Зокрема, освіта та просвіта відіграють ключову роль у формуванні національної

ідентичності. Вони допомагають молоді усвідомити культурну спадщину, розвивати патріотизм та зберігати історичну пам'ять;

– дієві методи інтеграції національної історії та культури: обов'язкове залучення до освітньо-професійних програм тематичних курсів – вивчення української історії, літератури та мистецтва. Особливу роль відіграють культурні заходи – фестивалі, літературні вечори та мистецькі виставки, які сприяють глибшому розумінню національної культури. Просвітницькі ініціативи – лекції, воркшопи та зустрічі з діячами культури, істориками та письменниками, проведення конкурсів – це ті заходи, які найдієвіше впливають на формування ідентичності. Слід пам'ятати, що освіта не лише передає знання, але й формує цінності, тому її роль у вихованні молоді надзвичайно важлива.

Державна українська мова відіграє ключову роль у формуванні національної ідентичності студентської молоді. Вона не лише є засобом комунікації, а й важливим елементом культурної спадщини та консолідації суспільства.

Дослідження показують, що мова сприяє зміцненню національної свідомості та патріотизму серед студентів [1–3, 6]. Вона є маркером національної ідентичності та відіграє важливу роль у формуванні громадянської позиції [4].

Ми глибоко переконані, що основними напрямками втілення та популяризації української мови серед студентської молоді є:

– *освітні програми* – інтеграція мовних курсів та дисциплін, що сприяють глибшому розумінню мовної культури;

– *культурні заходи* – проведення літературних вечорів, мовних конкурсів та фестивалів;

– *медійна підтримка* – створення українськомовного контенту в соціальних мережах, блогах та студентських виданнях;

– *громадські ініціативи* – підтримка мовних клубів, волонтерських проєктів та акцій на захист української мови.

Кожному учаснику освітнього процесу варто пам'ятати, що українська мова є не лише засобом спілкування, а й потужним інструментом формування національної єдності. Розуміємо, що українська мова відіграє фундаментальну роль у збереженні культурної спадщини та створенні почуття єдності серед нації. Важливо, щоб молоде покоління розуміло не лише практичну цінність мови як засобу комунікації, а й її глибинне культурне та історичне значення. Мова є носієм національних традицій, світогляду та самобутності, і через неї студенти можуть краще усвідомити свою роль у розвитку суспільства та держави. У процесі формування національної свідомості українська мова виступає як символ єдності, що допомагає будувати ідентичність, спільну для всіх українців, незалежно від їхнього походження або регіону проживання.

Мовна ідентичність – це більше, ніж просто слова, вона є невід'ємною частиною самовизначення народу. Українська ідентичність є важливим чинником національної єдності та стійкості перед зовнішніми загрозами.

Виховання в душі української культури є не просто способом передачі традицій чи української культури, а й справжнім щитом, який захищає нашу націю, додає сили в боротьбі та формує нове покоління українців.

Отже, переконані, що у воєнний час формування національної ідентичності має особливе значення, оскільки країна зіштовхується зі складними викликами, що ставлять під загрозу її територіальну цілісність, суверенітет та самобутність. Збереження мови та дотримання українських традицій і свят, підтримка державних символів допомагає зміцнювати віру в національну ідентичність та єдність.

Список використаних джерел

1. Азарова Л. Є. Мова як визначальний чинник ідентичності української нації. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія «Філологічні науки»*. 2018. Вип. 292. С. 24–31.
2. Драгомирецька М. Мова як засіб національної ідентичності та консолідації. URL: <https://surl.li/wzpfbi>.
3. Євсєєва Г. П. Державна мовна політика в контексті української національної ідеї. Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2010. 234 с.
4. Крючев С. В. Українська мова як маркер національної ідентичності: національно-патріотичний рух ТДАТУ. *Українські студії в європейському контексті*. 2024. № 9. URL: <https://surl.lu/kfeqlf>.
5. Липинський В. URL: <https://surl.li/zojodi>.
6. Масенко Л. Мова і політика. Київ: Соняшник, 2024. 119 с.

Movchan Oleksandr,

Postgraduate student, Department of of Construction technologies
Dnipro, Ukraine

Yvsieieva Halyna,

Dr. of Science, Prof., Department of Ukrainian Studies, Documentation Studies and Information Activities
Ukrainian State University of Science and Technologies, ESI «Prydniprovska State Academy of Civil Engineering and Architecture»
Dnipro, Ukraine

DIDACTIC PRINCIPLES IN MASTERING CONSTRUCTION-RELATED ACADEMIC DISCIPLINES OVER THE PAST DECADE

Introduction. Over the past decade, engineering-construction education has undergone systemic changes driven by the digitalization of the sector, rising labor-market requirements, and the transition of universities to competence-oriented learning models. Particular attention has been paid to courses in structural design and construction technology, where a rigorous synthesis of deep theory and hands-on skills is critical. A survey of peer-reviewed sources reveals a convergence of pedagogical trends across world regions while preserving local specificities. Presented below is a synthesis of four dominant vectors—active learning, digital technologies, industry integration, and the competence-based approach—followed by a comparative analysis of their implementation in Ukraine, the USA, Europe, and Asia.

Active methods and problem-based learning. The shift from a lecture-centered paradigm to student-centered formats is the most salient change of the decade. Empirical evidence shows that discussions, case studies, project-based tasks, and teamwork enhance motivation and foster critical thinking and metacognitive skills. Problem-based learning (PBL) has become the core of many programs because it models real engineering challenges and stimulates interdisciplinary integration [1]. Engineering-education associations (ASEE, EUR-ACE, ABET) report statistically significant gains in student achievement for cohorts enrolled in PBL[2] courses relative to traditional groups. PBL modifications—CDIO cycles, capstone projects, design-build-test formats—have proliferated at both bachelor’s and master’s levels.

Digital technologies in construction education. BIM modelling, virtual (VR) and augmented reality (AR), simulation games, cloud platforms, and drones constitute the «Construction 4.0» ecosystem now embedded in curricula. Studies indicate that VR improves spatial comprehension of complex structures by 20–35 % and reduces the time required to master on-site safety procedures. The flipped-classroom concept supports digital content delivery: students learn theory online and devote contact hours to simulations and laboratories. Digital tools correlate with visualization and safe experimentation, yet they complement rather than replace physical practice.

Integration of education with industry. The theory–practice nexus is realized through mandatory internships, dual programs, capstone projects, and the participation of industry professionals in teaching. Experiential learning demonstrably shortens graduates’ «onboarding period» by an average of 6–12 months. Employers highlight the growing demand for soft skills (communication, leadership), prompting universities to incorporate interdisciplinary and managerial modules. Government initiatives (Excellence Engineers in China, Industry-Ready Graduates in the USA, dual programs in Germany) showcase the effectiveness of the «university – government – business» triad.

Competence-based approach and accreditation. Outcome-based education has supplanted knowledge-centric models. ABET (USA), EUR-ACE (EU), JABEE (Japan), and ABEEK (South Korea), harmonized through the Washington Accord, specify engineering, social, and ethical competences. In Ukraine, the 2021 standards for specialty 192 introduce integral and specific competences aligned with the European Qualifications Framework. The competence-based approach reshapes assessment: the weight of tests has been reduced in favor of portfolios, project defenses, reflective reports, and multi-criteria rubrics.

Regional specificities. Since Ukraine joined the Bologna Process, curricula have been revised to include interactive lectures, business games, and team projects. The COVID-19 pandemic catalyzed blended learning. Key challenges are heterogeneous material resources and the need to upgrade teaching qualifications [5].

Programs in United States are pioneers in active methods and VR technologies. Every construction student completes at least one internship; capstone projects are mentored by industry. ABET accreditation ensures cyclical program improvement.

European universities combine PBL, reflective practices, and compulsory placements. Northern Europe implements full-scale PBL programs, whereas Central and Southern Europe blend lectures with projects. International exchanges (Erasmus+) promote standard harmonization [6].

In China the New Engineering Education initiative is transforming standards, strengthening practice, interdisciplinarity, and digitalization. MOOC platforms and VR laboratories are being scaled nationally [7]. In Japan active learning is integrated cautiously, respecting cultural norms. Engineering-design projects and laboratory experiments cultivate «monozukuri competences» [8]. In South Korea national strategies emphasize innovation and AI technologies. Flipped classrooms and project courses have been supported since secondary school (Free Semester) [4]. ABEEK accreditation focuses on critical thinking and teamwork.

Irrespective of cultural differences, active and problem-based learning is recognized as optimal for developing engineering competences. The USA and selected EU/Korean universities possess the most advanced VR infrastructure; Ukraine and parts of Asia exhibit rapid yet uneven growth. Dual-education models (Germany, China) and co-op schemes (USA) achieve the highest graduate

employment rates (> 90 % within six months). The Washington Accord secures mutual recognition of degrees, stimulating global mobility of engineers.

Conclusions. During the past decade, pedagogy in construction disciplines has evolved towards five key principles: active, experiential, and reflective learning; deep integration of digital technologies; systemic linkage with industry; competence- and outcome-based assessment; and the globalization of standards through international accords. Implementing these principles enhances graduates' readiness for the challenges of Construction 4.0 and sustainable development. Future research should concentrate on the quantitative evaluation of VR/AR and PBL impacts on engineers' professional performance, as well as on identifying an optimal balance between universalization and local educational needs.

References

1. Luciana Barroso. Active Learning Strategies To Enhance Learning In A Civil Engineering Graduate Vibrations Course. 2010, 15.120.1-15.120.10. 10.18260/1-2-16669.
2. Chen, J. Project- or Problem-Based Learning (PBL) in Engineering Education: Variations and Prospects. *International Journal of Engineering Education*. 2022. № 38(4).
3. Peng Wang, A Critical Review of the Use of Virtual Reality in Construction Engineering Education and Training / Peng Wang, Peng Wu, Jun Wang, Hung-Lin Chi and Xiangyu Wang / *International Journal of Environmental Research and Public Health* 15, № 6: 1204. <https://doi.org/10.3390/ijerph15061204>.
4. Kieren H. McCord, Construction Education Needs Derived from Industry Evaluations of Students and Academic Research Publications / Kieren H. McCord, Steven K. Ayera, Anthony J. Lamanna, Matthew Eicher, Jeremi S. Londonb, Wei Wuc, *INTERNATIONAL JOURNAL OF CONSTRUCTION EDUCATION AND RESEARCH*, 2021. URL: <https://surl.li/piatgb/>
5. Стандарт вищої освіти України. Спеціальність 192 «Будівництво та цивільна інженерія» (бакалавр). 2021.
6. Miranda, M., Active, experiential and reflective training in civil engineering: evaluation of a project-based learning proposal. *European Journal of Engineering Education*. 2020. № 45 (6). PP. 937–956. DOI: 10.1080/03043797.2020.1785400
7. Zhuang Tengting, New Engineering Education' in Chinese Higher Education: Prospects and Challenges / Zhuang Tengting, Xu, Xiaoshu / *Tuning Journal for Higher Education*. 2018. V. № 6, № 1. P. 69–109.
8. Ohnaka Itsuo, Significance and Development of Japan Accreditation Board for Engineering Education. *Journal of Japanese Society for Engineering Education* 53, 2006.

Подлесний Андрій,

аспірант Навчально-наукового інституту «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій м. Дніпро, Україна

Петренко Анатолій Олегович,

кандидат технічних наук, доцент,

доцент кафедри опалення, вентиляції, кондиціонування та теплогазопостачання, Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій м. Дніпро, Україна

ДИДАКТИЧНІ ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ РЕКУПЕРАТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОВІК-СИСТЕМАХ

У контексті глобальних екологічних викликів та вимог, що зростають, до енергоефективності будівель, особливого значення набуває впровадження сучасних систем опалення, вентиляції і кондиціонування (ОВіК), зокрема з використанням рекуперативних технологій. Рекуперація тепла – це не лише технічне рішення, а й складова державної та міжнародної політики у сфері раціонального використання енергоресурсів, зменшення викидів CO₂ і досягнення цілей сталого розвитку.

Професійна підготовка фахівців у галузі будівництва та інженерії ОВіК має відповідати цим новим викликам. Майбутні інженери повинні володіти не лише знаннями про вентиляційні системи, а й компетенціями в проєктуванні, моделюванні та оптимізації рекуперативних рішень.

Однак традиційна система освіти не завжди встигає за темпами технологічного розвитку. Це зумовлює потребу в оновленні змісту освітніх програм, підходів до викладання, активному використанні цифрових технологій і міждисциплінарних зв'язків. Зосередженість на рекуперації як складовій ОВіК є стратегічним кроком у підготовці конкурентоспроможного фахівця [1].

Отже, дослідження дидактичних принципів навчання рекуперативних технологій в ОВіК-системах є актуальним і сприяє адаптації освітньої системи до сучасних умов енергетичної трансформації.

Принципи науковості та наочності

Засвоєння рекуперативних технологій у складі ОВіК-систем вимагає глибокого розуміння базових наукових дисциплін: термодинаміки, тепло- і масообміну, гідравліки та аеродинаміки. Рекуператори функціонують на основі складних теплообмінних процесів, ефективність яких залежить від фізичних параметрів повітряних потоків, матеріалів і умов експлуатації. Через те навчання має спиратися не лише на прикладні знання, а й на глибоку науково-теоретичну основу, що забезпечує системне розуміння роботи систем з рекуперацією тепла.

Одним з ключових елементів наукового підходу є використання математичних моделей: для розрахунку ККД теплообмінників, визначення опору повітряних потоків, оцінки енергетичної ефективності систем (рис. 1).

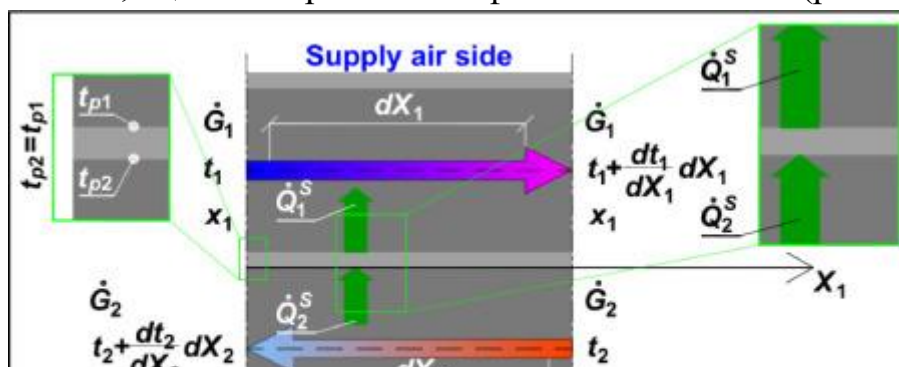

Рис. 1 Математична модель тепломасообміну в ротаційному теплообміннику

Це сприяє розвитку у студентів інженерного мислення та формуванню навичок обґрунтованого прийняття проєктних рішень. Важливо не лише відтворювати формули, а й вміти інтерпретувати результати: аналізувати фізичну суть процесу, межі застосування, вплив змінних параметрів, можливі похибки та варіанти оптимізації [2].

Наочність у викладанні рекуперативних технологій є також дуже важливим засобом осмислення складних фізичних і технічних процесів, які часто є «невидимими» для спостереження. Демонстрація роботи систем вентиляції з рекуперацією за допомогою схем, анімованих моделей, 3D-візуалізацій, відеофрагментів монтажу, цифрових симуляцій – дозволяє студентам «побачити» закономірності, які вони вивчають теоретично [3, 4].

Застосування цифрових технологій та візуальних платформ таких, як: Revit MEP, DIALux, HAP, DesignBuilder, Virtual HVAC Labs та інших, сприяє розвитку просторового мислення, здатності до аналізу схем повітрообміну, розуміння взаємодії елементів системи, а також забезпечують можливість віртуального проєктування та моделювання процесів рекуперації (рис. 2).

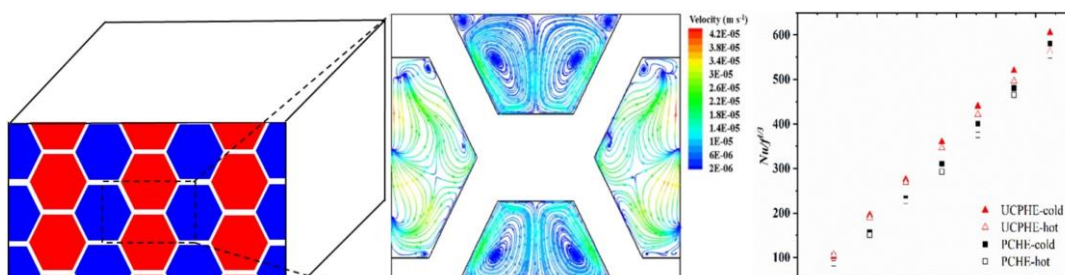

Рис. 2 Ультракompактний пластинчастий теплообмінник (UCPHE) з гексагональними каналами

Наприклад, симулятор потоку повітря дає змогу спостерігати, як змінюється ефективність рекуператора за зміни температури чи витрати повітря [5]. Це робить навчання не лише доступнішим, а й глибшим, особливо для студентів з візуальною домінантою сприйняття.

Крім того, наочність підтримує міждисциплінарність: студенти можуть поєднувати знання з фізики, інженерії, екології, аналізуючи як поведінка повітря в системі впливає на мікроклімат, споживання енергії та комфорт мешканців. Такий інтегративний підхід дає змогу студентам комплексно сприймати роботу енергоефективних систем і взаємозв'язки між ними, а також розвиває не лише технічні, а й критично-аналітичні компетентності, які важливі для сучасного інженера [1]. Також це уможливлює формування цифрової грамотності і готовності до роботи в ВІМ-середовищі.

Поєднання принципів науковості та наочності є ключовим для ефективного засвоєння рекуперативних технологій в ОВІК-системах, адже науковість забезпечує глибину розуміння, логіку та точність, а наочність – візуалізацію складних процесів. Разом вони формують стійку основу для підготовки компетентного, гнучкого і конкурентоспроможного фахівця.

Принцип практичної спрямованості в компетентнісному підході

Навчання має бути спрямоване не тільки на засвоєння теорії, а й на реальне професійне застосування знань. Компетентнісний підхід орієнтує освітній процес на практичне застосування знань у реальних умовах сучасного будівництва. Студенти мають залучатися до створення схем вентиляції з рекуперацією тепла, розрахунків ККД рекуператорів, моделювання повітрообміну та аналізу економічної доцільності систем з урахуванням енергоефективності та норм екологічної безпеки. Такі завдання формують професійні навички та забезпечують зв'язок між теорією й сучасними викликами будівельної галузі.

Оцінка різних типів теплообмінників відіграє ключову роль у розвитку аналітичного мислення, адже дає змогу критично аналізувати їхню ефективність, економічність та доцільність застосування. Наприклад, пластинчасті моделі демонструють ККД до 70 %, а роторні – до 85 %, хоч і потребують більших витрат. Згідно з дослідженням, проведеним чеськими вченими, роторні регенеративні теплообмінники можуть досягати ефективності від 66,5 % до 83,3 % залежно від умов експлуатації та геометрії ротора [6]. Отже, інтерпретація результатів порівняння декількох типів теплообмінників, вимагає від студентів не лише технічної обізнаності, а й здатності оцінювати альтернативи з погляду експлуатаційних витрат та ефективності, що розвиває комплексні компетентності.

Щоб підхід був ще більш ефективним, практичні завдання повинні моделювати реальні ситуації. Наприклад, результати дослідження Carey J. Simpson показують, що використання рекуперації може призвести до значної річної економії енергії на опалення (близько 35 % у холодному кліматі) та річної

економії енергії на охолодження (до 20%), за умови, що конструкція рекуператора має здатність переносити вологу та належним чином контролюється [7].

Подібні кейси в освітньому середовищі сприяють застосуванню знань у змодельованих ситуаціях, перетворюючи навчання на інженерну лабораторію для розвитку професійних компетенцій майбутніх фахівців інженерного напрямку.

Диференціація та індивідуалізація навчання

З огляду на різний рівень підготовки студентів, важливо забезпечити поетапне ускладнення завдань: від базового розуміння принципу дії рекуператора до глибокого техніко-економічного аналізу конкретних ОВіК-рішень. Такий підхід дає змогу враховувати індивідуальні потреби студентів, сприяючи їхньому поступовому переходу від засвоєння фундаментальних понять до застосування знань у складних інженерних задачах.

Застосування диференційованого навчання в інженерній освіті довело свою ефективність у покращенні навчальних результатів. Дослідження, проведене в Арізонському державному університеті, показало, що використання активних, конструктивних та інтерактивних навчальних заходів значно покращує розуміння студентами складних технічних концепцій. Зокрема, інтерактивні методи навчання сприяють глибшому засвоєнню матеріалу та розвитку аналітичного мислення, що є критично важливим для майбутніх інженерів [8].

Це підтверджує важливість адаптації навчальних стратегій до індивідуальних потреб студентів для досягнення високих результатів, враховуючи рівень підготовки, стилі мислення та темп засвоєння матеріалу, що робить процес ефективнішим та більш мотивувальним.

Висновки. Підготовка інженерів ОВіК повинна враховувати роль рекуперативних технологій, яка зростає, як інструменту енергозбереження та сталого розвитку. Ефективне навчання має базуватися на принципах науковості, наочності, практичної спрямованості, диференціації та міждисциплінарності. Застосування цифрових технологій, симуляцій і ВІМ-платформ сприяє розвитку просторового мислення, критичного аналізу й готовності до реальних інженерних завдань. Диференційований підхід дає змогу адаптувати навчання до рівня студентів, підвищуючи його ефективність. Комплексне застосування цих принципів формує здатність майбутніх фахівців проєктувати, оцінювати й впроваджувати енергоефективні рішення в будівництві.

Список використаних джерел

1. Brunsgaard C. et al. Integrated energy design – Education and training in cross-disciplinary teams implementing energy performance of buildings directive (EPBD). *Building and Environment*. 2014. Vol. 72. P. 1–14.
URL: <https://doi.org/10.1016/j.buildenv.2013.10.011>.
2. Pepin B., Biehler R., Gueudet G. Mathematics in Engineering Education: a Review of the Recent Literature with a View towards Innovative Practices.

- International Journal of Research in Undergraduate Mathematics Education*. 2021. Vol. 7. № 2. P. 163–188. URL: <https://doi.org/10.1007/s40753-021-00139-8>
3. Clarke J. HVAC, renewable energy conversion and control systems. *Energy Simulation in Building Design*. 2001. P. 157–201. URL: <https://doi.org/10.1016/b978-075065082-3/50006-1>.
  4. Vassigh S. et al. Teaching Building Sciences in Immersive Environments: A Prototype Design, Implementation, and Assessment. *International Journal of Construction Education and Research*. 2018. Vol. 16. № 3. P. 180–196. URL: <https://doi.org/10.1080/15578771.2018.1525445>.
  5. Pei B. et al. Flow and heat transfer of supercritical CO₂ in the honeycomb ultra-compact plate heat exchanger. *The Journal of Supercritical Fluids*. 2019. Vol. 148. P. 1–8. URL: <https://doi.org/10.1016/j.supflu.2019.02.023>.
  6. Zmrhal V. et al. Determination of the sensible heat effectiveness and pressure loss of a rotary regenerative heat exchanger using CFD. *Building Simulation*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1007/s12273-022-0983-z>.
  7. Rasouli M. et al. Optimal control of energy recovery ventilators during cooling season. *ASHRAE Transactions*. 2014. Vol. 120 P. 386–396. URL: https://www.researchgate.net/publication/286147292_Optimal_control_of_energy_recovery_ventilators_during_cooling_season.
  8. Menekse M., Krause S., Chi M. The Use of Differentiated Learning Activities to Enhance Engineering Students Learning. *2012 ASEE Annual Conference & Exposition*, San Antonio, Texas, 10–13 June 2012. URL: <https://doi.org/10.18260/1-2--22110>.

Шевяков Олексій Володимирович,

доктор психологічних наук, професор,

професор кафедри фінансів, обліку та психології,

Навчально-науковий інститут «Дніпровський інститут інфраструктури і транспорту»

Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

Шевякова Марія,

магістрантка спеціальності «Технічний переклад» Університету Саленто

м. Лече, Італія

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ІННОВАТИКА БІЛІНГВІЗМУ

Предметом дослідження були особливості оформлення змістової і матеріальної структури книги як білінгвального видання. Білінгвізм як явище відіграє значну роль на сучасному етапі розвитку суспільства. Досліджено історію виникнення цього феномену, його наукового осмислення, втілення білінгвізму у художній літературі та видавничій справі.

Білінгвізм як соціальний феномен має глибоке історичне коріння. Він постає внаслідок міжмовних контактів, які встановлюються з екстралінгвістичних причин: підкорення корінного етносу після завоювання його земель; мирне співіснування різномовного населення в межах однієї території; виникнення політичних, економічних, культурних відносин з населенням іншої країни; засвоєння іноземної мови в процесі навчання.

Як теоретична проблема білінгвізм почав досліджуватися лише наприкінці XIX ст. Це явище багатоаспектне, воно має велику кількість тлумачень та класифікацій, але всі вони ґрунтуються на трактуванні двомовності як практики поперемінного застосування двох мов. Виокремлюють дві основні концепції трактування цього явища залежно від ступеня володіння мовами: у вузькому розумінні володіння іншою мовою практично не відрізняється від володіння рідною, у широкому – користування другою мовою може бути недосконалим.

Явище білінгвізму має свої прояви і в художній літературі. Літературний білінгвізм надає можливість проникнути в інший культурний простір, почати культурний діалог, який має призвести до взаємозбагачення національних літератур і мов. Всесвітньо відомими є прізвища багатьох двомовних письменників, творчість яких є проявом літературно-художнього білінгвізму – це Т. Шевченко, С. Беккет, Р. Гарі та інші. Багато з них отримали за свою твори на нерідній мові престижні літературні премії і всесвітнє визнання.

Білінгвізм у видавничій практиці реалізується у перекладних виданнях та виданнях з паралельним текстом, які ще називають білінгвальними виданнями. Розвиток білінгвальних видань в українському просторі є важливим задля збагачення внутрішньої культури читачів в умовах сьогодення. На сучасному українському книжковому ринку в останні роки простежується тенденція до

зростання тиражів саме білінгвальних видань. Насамперед, це дитячі пізнавальні видання для різного віку. Тенденція охопила велику кількість видавництв: від молодих («Фонтан казок», «Брайт Букс») до великих та відомих («Фоліо», «Веселка» «Видавництво «Старого Лева», «Либідь»), що свідчить про безумовний попит на багатомовні видання та прагнення до розширення міжкультурних горизонтів майбутніх поколінь.

Для аналізу білінгвального видання було обрано італійсько-українське видання, яке вийшло у 2014 р. у видавництві «Либідь». Ця книга-білінгва, на нашу думку, є однією із взірцевих в українському книжковому просторі, вершиною видавничої праці та прикладом концептуальності сучасного класичного видання.

Збірка орієнтована на широкий загаль читачів. Поетичний спадок представлено в перекладах І. Франка, М. Рильського, В. Сосюри та інших знаних українських поетів. У виданні взято найвідоміші вірші та поеми і розташовано їх за роками написання. До рубрики «Лірика» увійшло 55 віршів, у розділі «Поеми» вміщено дві поеми та присвяту до поеми «Демон». Розділ «Варіанти перекладів» містить багато варіацій перекладів віршів.

Психолого-педагогічна концепція інноваційного видання втілюється у трьох її складових: смисловій, художньо-графічній та маркетинговій. Смилова складова концепції полягає в єдності класики з сучасністю; в актуальності і важливості тем, які розкриті в творчості автора для сучасного читача. Цьому сприяє поєднання двох мов, двох світів на сусідніх сторінках, задля зручного порівняння оригіналу з перекладом, розширення власного світогляду та відчуття відтінків різних мов.

Лірику у виданні скомпоновано за роками, датовано перші публікації віршів творів італійських авторів та їх перекладів українською перекладачами. Більш того, упорядник разом з видавцем подає численні варіації перекладів найвідоміших творів авторів поза основним текстом, щоб зберегти гармонійне художньо-текстове сприйняття твору та його перекладу на сторінках основного тексту, де на лівій сторінці подано оригінал, а на правій – переклад.

Маркетингова складова концепції видання реалізується в доступності видання в українських книжкових магазинах, а також оригінальній відеопромоції в YouTube з прочитанням дітьми українських перекладів, але, безумовно, потребує більш потужної рекламної кампанії.

Художньо-графічна складова концепції видання полягає в довершеному поєднанні малюнків самих італійських авторів з модернізованим баченням образів сучасними українськими художниками. Ця складова створює цілісний змістово-художній «образ» видання. Систематичне поєднано зображальний ряд та ідею видання. Збережені авторські малюнки в якісному сучасному виконанні, яке не суперечить стилю, жанру і задуму видання, демонструють справжню майстерність художників. Поєднання кольорів, малюнків та шрифтів виглядає дуже якісно та цілісно.

Отже, три складові концепції видання створюють єдине ціле – довершене видання, яке зацікавить свого читача зовнішньою та змістовою якістю, завдяки єдиній досконалій системі.

Список використаних джерел

1. Sizov V., Sheviakov O., Slavskaya Ya., Alforov O., Kornienko V. (2022). Theoretical foundations of pedagogy and education: Collective monograph. International Science Group Boston: Primedia eLaunch. 602 p. P. 60–66. DOI-10.4622299/ ISG.2022.
2. Grimaldi M. (2020). From brain noise to syntactic structures: a formal proposal within the oscillatory rhythms perspective. Berlin-New York. P. 293–216.

**ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК ІСТРУМЕНТ
НАБУТТЯ ЗНАНЬ ТА НАВИЧОК ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ
В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

Баранник Олена Юріївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

завідувач кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

Купнєвич Леонід Володимирович,

інженер науково-дослідної частини кафедри охорони праці, цивільної та техногенної безпеки,

Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій

м. Дніпро, Україна

**ШТУЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ В ОСВІТІ:
МОЖЛИВОСТІ ТА ВИКЛИКИ ДЛЯ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН**

Сучасний світ переживає безпрецедентну епоху цифрової трансформації, яка охоплює всі сфери людської діяльності, включно з освітою. Швидкий розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), відкриває нові горизонти для переосмислення традиційних підходів до навчання та викладання. Від персоналізації освітнього процесу до автоматизації рутинних завдань, ШІ обіцяє кардинально змінити ландшафт освіти, створюючи як значні можливості, так і нові виклики. Сучасне покоління здобувачів освіти демонструє помітну тенденцію до так званої оптимізації навчального процесу шляхом активного впровадження технологій ШІ. Така практика, що характеризується прагненням до підвищення ефективності та зниження когнітивного навантаження, втілюється в різноманітних аспектах освітньої діяльності [1].

Одним з ключових напрямів спрощення є застосування ШІ-асистентів для генерації та оброблення текстової інформації. Застосування ШІ дозволяє студентам отримувати швидкі відповіді на питання, генерувати есе, навіть швидко знаходити відповіді на запитання, оформлені в тестовому форматі. Не применшуючи «плюсів» ШІ, зазначаємо, що це стимулює скорочення часу, необхідного для первинного опрацювання інформації та формування базових текстів, що може розглядатися як спосіб мінімізації рутинних когнітивних операцій. Такий підхід дає змогу молоді концентруватися на проблемних аспектах, минаючи вже засвоєний матеріал, що потенційно підвищує ефективність навчання та зменшує відчуття інформаційного перевантаження.

Проте застосування ШІ в освіті сучасної молоді не є однозначним процесом і викликає низку наукових дискусій, адже надмірне застосування ШІ може призвести до зниження розвитку власних навичок письма, аналізу та синтезу інформації [3].

Неодноразово стверджувалося, і ми усіляко погоджуємось з цією думкою, що необхідно активно досліджувати та впроваджувати стратегії мінімізації негативних наслідків застосування ШІ в освіті, одночасно сприяючи його інтеграції як ефективного інструменту навчання [2]. Заборона не є оптимальним рішенням – ключовим є пошук шляхів продуктивної співпраці людини та штучного інтелекту в освітньому процесі.

Увагу пропонованого дослідження сфокусовано на проблемі інтеграції та впливу ШІ в контексті гуманітарної освіти.

На нашу думку, у контексті викладання та під час контролю знань у сфері гуманітарних дисциплін виокремлюються два ключові напрями, що потребують особливої уваги: перший напрям передбачає розроблення та імплементацію завдань, які за своєю сутністю мінімізують або унеможливають застосування інструментів ШІ для їх виконання, що спрямовано на стимулювання самостійного аналітичного мислення, критичної оцінки та оригінального продукування знань здобувачами освіти; другий напрям натомість фокусується на інтеграції потенціалу ШІ в освітній процес з метою оптимізації подачі навчальної інформації. Зокрема, передбачається використання можливостей ШІ для генерації візуальних матеріалів, що сприяє покращенню наочності та полегшенню сприйняття складних гуманітарних концепцій. Отже, збалансоване поєднання цих двох підходів є необхідним для забезпечення якісного навчання та об'єктивного оцінювання знань в умовах зростання інтеграції технологій ШІ в освітнє середовище.

Перший напрям, зокрема розроблення завдань, які мінімізують або унеможливають ефективно застосування ШІ в гуманітарній освіті, вимагає акценту на когнітивних процесах, які наразі складно або неможливо повністю імітувати за допомогою наявних ШІ-інструментів. Окреслимо деякі можливі типи таких завдань.

1. Завдання, що вимагають глибокого контекстуального розуміння та інтерпретації: аналіз складних культурних феноменів у їхньому історичному розвитку (завдання, що вимагають розуміння нюансів епохи, соціальних, політичних та економічних чинників, які вплинули на формування певного культурного явища) – ШІ може обробити великі обсяги інформації, але йому складно відтворити інтуїтивне розуміння контексту; інтерпретація художніх текстів з урахуванням авторського задуму та історичного підґрунтя (завдання, що вимагають не лише розуміння буквального змісту, а й виявлення підтекстів, символізму, алюзій, а також врахування біографії автора та епохи написання); аналіз філософських текстів з критичною оцінкою аргументів та виявленням прихованих припущень (завдання, що потребують не простого переказу ідей,

а здатності до логічного аналізу, виявлення суперечностей та формування власної обґрунтованої позиції).

2. Завдання, що акцентують увагу на творчому та оригінальному мисленні: написання творів-роздумів на складні етичні або соціально-філософські теми, що вимагають особистої позиції та аргументації; завдання, де оцінюється не лише знання фактів, а й здатність до самостійного мислення, формулювання оригінальних ідей та їхнього обґрунтування; створення оригінальних художніх або публіцистичних текстів (оповідань, віршів, есе з елементами особистого досвіду); завдання, що потребують креативності, образного мислення, вміння використовувати мовні засоби для вираження власної думки та емоцій; завдання, що потребують нестандартного підходу до постановки питань та пошуку відповідей.

3. Завдання, що передбачають емпатію та розуміння людських емоцій: аналіз психологічних аспектів поведінки літературних персонажів або історичних особистостей; завдання, що вимагають розуміння мотивації, переживань та внутрішніх конфліктів, що часто ґрунтується на емпатії та здатності до «входження» в образ; розв'язання проблемних ситуацій, що вимагають врахування людського фактору та етичних норм; завдання, де необхідно не лише знайти формально правильне рішення, але й оцінити його наслідки для людей та суспільства.

4. Завдання, що включають елементи дискусії та усного спілкування: участь у дебатах та дискусіях з аргументацією власної позиції та критичним аналізом контраргументів; завдання, що вимагають спонтанності, вміння швидко реагувати на висловлювання опонентів та переконливо доносити свою думку; презентація результатів дослідження з елементами живої розповіді та відповідями на питання аудиторії; завдання, де важливі не лише зміст, а й манера подання, уміння зацікавити слухачів та вести діалог.

5. Завдання, що вимагають інтеграції знань з різних гуманітарних дисциплін та міждисциплінарного підходу: аналіз історичних подій з урахуванням їхнього впливу на літературу, мистецтво, філософію та соціальні процеси; завдання, що потребують синтезу знань з різних галузей гуманітарного знання для створення цілісної картини.

У контексті мінімізації застосування ШІ для виконання навчальних завдань у гуманітарній освіті, особливої нової актуальності набуває традиційний диктант як інструмент контролю знань та оцінки ключових навичок. Диктант у своїй класичній формі зосереджується на перевірці низки таких когнітивних процесів, які наразі є складними для ефективної імітації ШІ: слухове сприйняття, грамотність та орфографія, оперативна пам'ять, моторні навички письма, фізичне відтворення почутого тексту на папері. На відміну від завдань, що передбачають аналіз готових текстів або написання есе, де ШІ може генерувати змістовні, граматично правильні та стилістично оформлені відповіді, диктант вимагає безпосередньої та одномоментної обробки усної

інформації та її фіксації в письмовій формі без можливості зовнішньої допомоги в режимі реального часу.

Звісно, існують технології перетворення мовлення в текст, але їх використання під час контрольного диктанту є порушенням академічної доброчесності. Тож диктант залишається ефективним методом оцінювання базових мовних компетенцій, уважності та здатності до швидкої обробки інформації, які є фундаментальними для вивчення гуманітарних дисциплін і складніше піддаються автоматизованому виконанню.

У цьому контексті диктант може розглядатися не як застаріла форма контролю, а як цілеспрямований інструмент для виявлення рівня володіння мовними нормами та оперативного застосування знань без сподівання на зовнішні інтелектуальні системи. Його застосування сприяє акцентуванню на фундаментальних навичках, які є необхідною основою для подальшого глибокого вивчення гуманітарних наук.

Другий напрям відкриває широкі можливості для збагачення гуманітарної освіти. Уважаємо, що до застосування ШІ для оптимізації подання навчальної інформації в гуманітарних дисциплінах можна включити певні конкретні ідеї.

1. Візуалізація складних концепцій: генерація інфографіки та діаграм (ШІ може створювати наочні представлення складних історичних процесів, філософських аргументів, літературних зв'язків тощо; створення ілюстрацій та стилізованих зображень (генерування візуалізації історичних подій, літературних сцен, архітектурних пам'яток, мистецьких творів, навіть за відсутності оригінальних зображень); розроблення інтерактивних карт (створення інтерактивних карт з можливістю накладання різних шарів інформації).

2. Покращення розуміння текстів через візуалізацію семантичних зв'язків (ШІ може аналізувати текст і створювати візуальні схеми, що відображають ключові поняття та їх взаємозв'язки, допомагаючи студентам краще розуміти структуру та логіку тексту); шляхом генерації анотацій та резюме у візуальній формі; створення інтерактивних словників та глосаріїв з візуальними поясненнями тощо.

3. Підвищення залученості та інтерактивності: створення інтерактивних презентацій, розроблення віртуальних екскурсій, створення інтерактивних часових ліній тощо.

На нашу думку, важливим моментом є адаптація до індивідуальних потреб здобувачів освіти. Так, ШІ може генерувати візуальний контент з урахуванням стилю навчання (можна проаналізувати переваги студента в сприйнятті інформації – візуальне, аудіальне, кінестетичне – та відповідно адаптувати формат подання); може створити візуальні підказки та мнемонічні образи (допомога здобувачам освіти запам'ятовувати складні терміни або концепції через асоціації з яскравими візуальними образами).

Уведення цих елементів значно розширить можливості застосування ШІ для оптимізації подачі навчальної інформації в гуманітарних дисциплінах, роблячи навчання більш наочним, зрозумілим та захопливим для студентів.

Список використаних джерел

1. Баранник О. Ю., Перетокін А. Г. Досвід застосування інформаційних технологій під час викладання дисциплін гуманітарного та соціального блоків у закладі вищої освіти. URL: <https://surli.cc/fpvban>.
2. Москалюк М. М., Москалюк Н. В., Лень А. В. Штучний інтелект в закладах вищої освіти: переваги та недоліки. *Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє e-середовище сучасного університету»*, 2023. № 15. С. 85–96. URL: <https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.157>
3. Паламар С., Науменко М. Штучний інтелект в освіті: використання без порушення принципів академічної чесності. URL: <https://surl.li/rvanov>.

Богуславська Лариса Георгіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва
та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

МІФ ПРО ВСЕМОГУТНІЙ ШІ: ОБМЕЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ФІЛОЛОГІЇ ТА РОЛЬ ГУМАНІТАРНОЇ ЕЛІТИ В ЗБЕРЕЖЕННІ СЕНСІВ

У ХХІ ст. стрімкий розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту, суттєво трансформує практично всі сфери людської діяльності. Автоматизація мовлення, машинний переклад, генерація текстів – усе це створює ілюзію, що гуманітарні науки, зокрема філологія, можуть бути цілком охоплені алгоритмами. Проте виникає необхідність критично осмислити межі технологічних можливостей та визначити роль гуманітарної спільноти в умовах цифрової епохи.

Суспільна свідомість часто ототожнює ШІ із всемогутнім інструментом, здатним виконувати будь-які завдання швидше, ефективніше й об'єктивніше за людину. Така уява підживлюється масовими медіа, комерційними наративами й загальним технологічним оптимізмом. І справді, у багатьох сферах – від обробки великих обсягів даних до автоматизації рутинних процесів – ШІ демонструє високу ефективність. Проте цей міф не враховує принципову специфіку гуманітарних наук, де критичне мислення, інтерпретація, інтуїція і чутливість до контексту є незамінними. Інструменти ШІ активно використовують у філологічній освіті, проте не може повністю замінити традиційне навчання, проте воно здатне ефективно конкурувати з ним або бути допоміжним засобом покращення освітнього процесу та розвитку необхідних компетентностей майбутніх фахівців[1].

Філологія як наука базується на глибинному розумінні тексту, здатності аналізувати багатозначні висловлювання, відчитувати культурні алюзії, ідіостилістичні особливості, історичний контекст. Штучний інтелект працює за принципом статистичної обробки великих корпусів текстів, що дозволяє йому моделювати певні мовні патерни. Проте йому бракує того, що можна назвати «гуманітарною чутливістю»: уміння вловити приховані смисли, інтерпретувати авторські інтенції, зіставляти текст з багатовіковим культурним досвідом. Тож ШІ може слугувати технічним інструментом у філологічних дослідженнях, проте він не здатен замінити людину в осмисленні текстів як складних культурних феноменів.

Нейромережі вже продемонстрували свою ефективність під час вивчення мови. Зокрема, застосування ШІ у викладанні мови дає змогу розробляти інтелектуальних асистентів, які допомагають покращити комунікативні

компетентності здобувачів освіти. Такі асистенти можуть бути представлені як чат-боти, голосові агенти або віртуальні персонажі, здатні вести діалог із користувачем на певну тему, використовуючи природну мову[2, с. 264].

Під гуманітарною елітою варто розуміти спільноту фахівців – філологів, літературознавців, культурологів, мислителів, – які володіють глибокими знаннями, високою компетентністю та здатністю критично осмислювати як минулі, так і сучасні культурні процеси. Їхня місія в епоху цифрових технологій полягає у збереженні й передачі смислового багатства текстів, у підтриманні високих етичних стандартів інтерпретації, у протидії спрощенню гуманітарного знання до рівня поверхневих автоматичних операцій.

Саме гуманітарна еліта має виступати противагою надмірному захопленню технологічним прогресом, нагадуючи суспільству про те, що справжнє розуміння культури неможливе без індивідуального інтелектуального зусилля, без творчої інтерпретації та глибокого особистісного досвіду. За умови продуманого впровадження та постійного вдосконалення інструментів ШІ адаптивне навчання може здійснити кардинальну революцію в освіті, зробивши її більш чутливою до потреб окремих здобувачів [3].

Обмеження штучного інтелекту в царині філології свідчать про необхідність утримувати баланс між технологічним розвитком і гуманітарною рефлексією. Гуманітарна еліта відіграє у цьому процесі роль хранителя сенсів, відповідального за збереження й розвиток глибинного культурного надбання людства. Саме завдяки її зусиллям ми можемо сподіватися на те, що в майбутньому штучний інтелект стане не заміною, а інструментом для розширення можливостей людини, яка залишається незамінним інтерпретатором і творцем культури.

Із широким запровадженням інструментів ШІ в сучасний педагогічний процес можна говорити про новий рівень інноваційних методів навчання в закладах освіти різних рівнів. Особливу роль у цьому відіграють інформаційно-комунікаційні педагогічні технології, які почали широко застосовуватися у зв'язку з розвитком дистанційного навчання [4]. Основними прикладами впровадження сучасного педагогічного інструментарію можна вважати:

– *адаптивні навчальні платформи*, що аналізують відповіді студентів і пропонують персоналізований контент відповідно до індивідуального темпу освоєння матеріалу;

– *системи автоматизованої оцінки письмових робіт*, які не лише виявляють плагіат, але й надають зворотний зв'язок щодо стилю та структури тексту;

– *інтелектуальні тьютори*, що забезпечують персоналізований супровід у вивченні та адаптують пояснення до потреб кожного учня;

– *чат-боти для вивчення мови*, що використовують НЛП для імітації діалогів та оцінки мовленнєвих навичок;

– *системи прогнозування академічної успішності*, які допомагають виявляти студентів, що потребують додаткової підтримки на основі аналізу їхньої активності в освітніх середовищах.

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

Міф про всемогутність ШІ у філології та гуманітаристиці спростовується аналізом фундаментальних обмежень сучасних алгоритмічних систем, що не здатні до автентичного розуміння культурних кодів, екзистенційних вимірів тексту та творчої інтерпретації. У цьому контексті роль гуманітарної еліти як носія та транслятора культурних сенсів не лише зберігає своє значення, а й набуває нових вимірів, пов'язаних з необхідністю критичного осмислення цифрових технологій та їхнього впливу на когнітивні процеси та культурні практики.

Цифрова трансформація сучасного суспільства зумовила фундаментальні зміни не лише в технологічній інфраструктурі, а й у способах формування, передачі та інтерпретації знань. У цьому контексті особливої актуальності набуває питання збереження культурних сенсів та гуманістичних цінностей, які протягом століть склали основу цивілізаційного розвитку. Технічна освіта, що традиційно фокусувалась на формуванні вузькоспеціалізованих компетенцій, сьогодні потребує суттєвого переосмислення з урахуванням викликів цифрової епохи. Важливо наголосити на тому, що в сучасних умовах технічна еліта набуває особливого статусу, оскільки саме вона визначає архітектуру інформаційних систем, алгоритми обробки даних та інтерфейси взаємодії людини з цифровим середовищем.

Список використаних джерел

1. Богуславська Л. Г., Баранник О. Ю., Рощина Ю. М. Використання онлайн-ресурсів для підвищення якості філологічної освіти в Україні: переваги та обмеження. *Педагогічна академія: наукові записки*. Вип. 8. URL: <https://surl.lu/dtbtgr>.
2. Ніколашина Т., Лисак Л., Богуславська Л. Використання комп'ютеризованих лінгвістичних моделей у викладанні української мови. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*. 2024. № 6 (24). С. 259–271. URL: <https://surl.li/tqoesw>.
3. Зінченко В. М., Хававчак О. А., Богуславська Л. Г. Вплив технологій штучного інтелекту на методики викладання філологічних дисциплін. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. № 9. URL: <https://surl.li/yneifa>.
4. Богуславська Л., Кабиш М., Кудрявцева Н. Використання інформаційно-комунікаційних технологій у викладанні української мови. *Вісник науки та освіти. Серія «Філологія»*. 2024. № 12 (30). С. 96–109. URL: <https://salo.li/70987D7>.

Вдовіна Олена Олександрівна,

кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент,
провідний науковий співробітник науково-методичного центру організації та провадження освітньої діяльності,
Національний університет оборони України
м. Київ, Україна

ОСВІТНІ ЕКОСИСТЕМИ НА ОСНОВІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: ФОРМУВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ВИКЛИКІВ

У сучасному світі бурхливий розвиток технологій, зокрема штучного інтелекту (ШІ), значно впливає на різні сфери діяльності, включаючи освіту. Інтеграція ШІ в освітній процес відкриває нові можливості для підготовки майбутніх фахівців, зокрема технічної еліти, яка здатна ефективно реагувати на виклики глобалізації та технологічного прогресу. Адаптивність та інноваційність освітніх підходів, що сприяють формуванню компетентних фахівців, готових до роботи в динамічному середовищі, є надзвичайно важливими в сучасних умовах глобальних трансформацій.

Штучний інтелект стає невід'ємною частиною освітнього процесу, пропонуючи різноманітні інструменти для покращення навчання. Серед основних напрямів впровадження ШІ у вищій технічній освіті можна виділити:

– адаптивні платформи навчання – системи, що аналізують індивідуальні особливості студентів і підлаштовують навчальний матеріал відповідно до їхніх потреб та рівня знань;

– інтерактивні симулятори та віртуальні лабораторії – інструменти, які дають змогу студентам проводити експерименти та відпрацьовувати навички в безпечному цифровому середовищі;

– віртуальні навчальні асистенти – системи, що надають додаткові пояснення, відповідають на запитання та демонструють виконання завдань. Формування цифрової компетентності стає потребою для сучасних фахівців. Володіння навичками роботи з великими даними, алгоритмами машинного навчання та автоматизованими системами дозволяє випускникам бути конкурентоспроможними на ринку праці та ефективно виконувати складні технічні завдання.

Як зазначають дослідники, ШІ має потенціал докорінно змінити освіту, підтримуючи більш персоналізоване навчання та сприяючи кращому розумінню освітніх процесів [1].

Освітня екосистема, побудована на основі ШІ, становить комплексну мережу учасників (викладачів, студентів, ІТ-фахівців, стейкхолдерів), інструментів та цифрових платформ, об'єднаних спільною метою – ефективною підготовкою майбутніх спеціалістів у технічних галузях. Ключовими компонентами такої екосистеми є: інфраструктура (хмарні середовища,

інтернет-шлюзи, платформи для дистанційного навчання), інтелектуальні системи навчання (адаптивний контент та індивідуальні траєкторії навчання) й аналітика даних (системи, які відстежують прогрес студентів, виявляють прогалини в знаннях та надають персоналізовані рекомендації).

Прикладами успішної реалізації освітніх екосистем є платформи Coursera та MITx, що застосовують адаптивні технології для персоналізації навчання. На думку науковців, ШІ здатний розкрити потенціал освіти, надаючи інструменти для аналізу навчальних потреб і створення ефективніших умов навчання [2].

В Україні також з'являються ініціативи, спрямовані на інтеграцію ШІ в освітній процес. Сучасний технічний фахівець повинен володіти глибокими знаннями в галузі штучного інтелекту, включаючи нейронні мережі, комп'ютерний зір й обробку природної мови. Інноваційні методи навчання (проектно-орієнтовані курси, гейміфікація, співпраця з ІТ-компаніями) сприяють розвитку практичних навичок та готують студентів до реальних викликів професійної діяльності. Важливим залишається й формування soft skills: критичне мислення, командна робота, лідерство в інноваційних проектах.

Дослідження свідчать, що ШІ-проекти у сфері бізнесу та освіти мають позитивний вплив на продуктивність, трансформуючи способи організації процесів [3].

Впровадження ШІ в освіту супроводжується низкою викликів, зокрема технологічних (нестабільне підключення до Інтернету, обмеженість апаратних ресурсів, кібервразливість платформ), фінансово-економічних (висока вартість ліцензій на ПЗ, потреба в інвестиціях у дослідницьку інфраструктуру), кадрових (дефіцит фахівців із ШІ та педагогіки) й організаційних (інтеграція інструментів ШІ у програми, нестача методичних рекомендацій). Для їх подолання доцільно забезпечити державну підтримку, запровадити грантові програми для розвитку інфраструктури, укладати стратегічні партнерства з ІТ-компаніями, створювати відкриті репозиторії навчальних матеріалів і системно підвищувати кваліфікацію викладачів.

Одним із ефективних рішень, яке вже реалізується на практиці, є впровадження системи адаптивних тестів, що аналізує відповіді студентів і коригує складність завдань відповідно до рівня знань. Це дозволяє точно оцінювати компетенції, виявляти індивідуальні потреби студентів і покращувати якість навчального процесу.

Інтеграція ШІ в освіту відкриває нові перспективи для підготовки технічної еліти, сприяючи персоналізації навчання, розвитку критичного мислення й формуванню цифрової компетентності. Забезпечення інституційної підтримки, інвестицій у цифрову інфраструктуру та ефективне партнерство між академією й бізнесом створить сприятливе середовище для розвитку інноваційної освіти та підготовки фахівців нового покоління, здатних ефективно працювати в умовах глобальних технологічних трансформацій.

Штучний інтелект трансформує систему вищої технічної освіти, відкриваючи нові горизонти для персоналізованого навчання, розвитку цифрової компетентності та формування інженерного мислення. Завдяки

адаптивним платформам, віртуальним лабораторіям, симуляторам та інтелектуальним системам супроводу студенти здобувають не лише знання, а й навички, які є ключовими для успішної реалізації в сучасному технологічному середовищі. Освітні екосистеми на основі ШІ дають змогу створити безперервне, гнучке й індивідуалізоване навчальне середовище, що відповідає викликам часу. Водночас впровадження ШІ супроводжується серйозними викликами. Брак фінансування, недостатній рівень цифрової інфраструктури, кадровий дефіцит і фрагментарність нормативної бази гальмують повноцінну реалізацію потенціалу інтелектуальних освітніх рішень.

Успішне впровадження ШІ в освіту потребує стратегічного бачення та скоординованих дій на національному, інституційному й локальному рівнях. Рекомендується: розробити національну стратегію розвитку ШІ в освіті, що включатиме підтримку університетів у створенні цифрових освітніх екосистем; запровадити державні та корпоративні програми фінансування (гранти, стипендії, ваучери) для впровадження ШІ-інструментів у закладах вищої освіти; інвестувати в інфраструктуру: доступ до швидкісного Інтернету, хмарні сервіси, обладнання для віртуального та змішаного навчання; розширити програми підвищення кваліфікації викладачів, орієнтовані на освоєння ШІ-технологій і цифрових педагогічних практик; забезпечити інституційну підтримку міждисциплінарних проєктів, що поєднують педагогіку, ІТ та інженерію для створення інноваційного освітнього контенту; формувати відкриті репозиторії навчальних матеріалів на базі ШІ з відкритим доступом для всіх учасників освітнього процесу; забезпечити етичну й безпечну інтеграцію ШІ, зокрема захист персональних даних студентів та дотримання академічної доброчесності.

Тож лише за умов системного підходу та міжгалузевої взаємодії освітніх, державних і бізнесових структур ШІ стане не лише інструментом модернізації, а й рушієм трансформації освіти в інтересах сталого розвитку, технологічного суверенітету й глобальної конкурентоспроможності України.

Список використаних джерел

1. Holmes W., Bialik M., Fadel C. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning. Boston: Center for Curriculum Redesign, 2019. URL: <https://surl.li/nlwdxr>.
2. Luckin R., Holmes W., Griffiths M., Forcier L. B. Intelligence Unleashed: An Argument for AI in Education. Pearson Education, 2016. URL: <https://surl.li/zzojsl>.
3. Wamba-Taguimdje S.-L., Fosso Wamba S., Kala Kamdjoug J.R., Tchatchouang Wouamba S.N. Influence of artificial intelligence (AI) on firm performance: the business value of AI-based transformation projects. Technological Forecasting and Social Change. 2020. Vol. 153. Article 120381. URL: <https://surl.li/vdpins>.

Кирпа Анна Володимирівна,

кандидат педагогічних наук, доцент,

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін,

Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»

Дніпропетровської обласної ради

м. Дніпро, Україна

ОСВІТА В УМОВАХ КРИЗИ: ПОТЕНЦІАЛ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМАТІВ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ВЧИТЕЛІВ

Сучасний світ стикається з безпрецедентними викликами: пандемія, воєнні конфлікти, економічна нестабільність та кризи у сфері психічного здоров'я. Особливо гостро ці виклики впливають на сферу освіти. В умовах воєнного стану в Україні, масової міграції, руйнування шкіл і стресу вчителів та учнів питання забезпечення безперервного, якісного навчального процесу, пошуку нових підходів до його відновлення набуває критичної актуальності. Однак ми також потребуємо і нових форматів для професійного зростання вчителів, які виховують та формують майбутню наукову, технічну, політичну еліту України.

На цьому тлі важливо переосмислити роль учителя як центральної фігури освітнього процесу. Учителі сьогодні працюють в умовах інформаційного перевантаження, психологічного тиску та нестачі ресурсів. У таких обставинах на допомогу приходять цифрові інструменти, зокрема штучний інтелект (ШІ) та інтерактивні формати навчання, що можуть стати потужною підтримкою для педагогів, сприяти їх професійному зростанню та забезпеченню навчальної діяльності навіть у кризових умовах.

Інтерактивні формати підвищення кваліфікації, засновані на використанні соціальних мереж, дають змогу оперативно й ефективно реагувати на освітні запити педагогів. Саме в цьому контексті був проведений чотириденний кейс-марафон «Інструменти ШІ у викладанні», реалізований у мережі Instagram. Використання інструментів ШІ у викладанні гуманітарних дисциплін відкриває нові можливості для персоналізованого навчання, проте потребує підвищення цифрової компетентності викладачів, усвідомлення переваг, обмежень і ризиків таких технологій у навчальному процесі [1].

У своїх дослідження ми вже відмічали, що хоча на перший погляд соціальні мережі сприймаються як засіб комунікації та/або дозвілля в сучасному світі, але привертають увагу освітян їх можливості задля створення інформаційно-освітнього середовища [2]. До речі, перевагами соціальних мереж для покращення академічних показників є: 1) можливість спілкування та співпраці; 2) пошук конкретної інформації в Інтернеті; 3) залученість учнівства та батьків; 4) поліпшення навичок грамотності, спілкування та читання; 5) можливості дистанційного навчання навіть у кризовому освітньому середовищі, що, своєю чергою, сприятиме подоланню освітніх втрат та розривів.

Тож, формат марафону було обрано свідомо: Instagram сьогодні – не лише розважальна платформа, а й повноцінний простір для поширення освітніх ініціатив. Його інтерфейс, візуальність та мобільність стали запорукою ефективного засвоєння матеріалу в асинхронному режимі.

Щодня учасники марафону отримували коротке відео, покрокову інструкцію застосування нового інструмента ІІІ, приклади його інтеграції в освітній процес, а також практичне завдання. Учасники мали змогу не лише переглянути контент, а й одразу протестувати інструмент на власному досвіді, поставити запитання, поділитися результатами та отримати підтримку від колег. Такий підхід створив ефект присутності й взаємодії, що особливо важливо в умовах дистанційного та гібридного навчання.

Цільовою аудиторією марафону були вчителі гуманітарних дисциплін (зокрема, іноземних мов) – фахівці, які щоденно працюють із текстами, сенсами, емоціями й потребують нових інструментів для персоналізації навчання. Географія учасників охопила як великі міста, так і віддалені сільські громади Дніпропетровської області, що засвідчило той факт, що освітянам потрібні гнучкі, неформальні формати підвищення кваліфікації, які легко інтегруються в повсякденне життя.

Ми прагнули підібрати такі сервіси, які були б простими в застосуванні, але водночас функційними й надихали на створення нових форматів уроків. Наприклад, ми розглядали платформи для створення інтерактивних вправ, генерацію ідей для уроків за допомогою ІІІ, аналіз мовлення учнів тощо. Учасники отримали практичні поради та одразу могли апробувати ці інструменти в своїй роботі. Кожний інструмент був підібраний виважено, оскільки допомагає закривати основні потреби вчительства: створювати вправи, інтегрувати опитування та вікторини в режимі реального часу, адаптувати матеріал та диференціювати завдання за різними рівнями складності, автоматично перевіряти та оцінювати роботи і звісно перевіряти надавати негайний зворотній зв'язок учням.

Ключова ідея – не просто ознайомити вчителів з новими інструментами, а надати простір для їх апробації, рефлексії та обміну досвідом. Саме такий підхід забезпечує глибше засвоєння знань і мотивує до подальшого самостійного вивчення технологій.

У підсумку, інтеграція інструментів ІІІ в освітній процес та використання доступних форматів професійного розвитку – це не лише реакція на виклики часу, а й стратегічний напрям підтримки вчителів. Це шлях до підвищення цифрової компетентності, зменшення професійного вигорання та створення нових можливостей для якісного й інклюзивного навчання в умовах кризи.

Принагідно підкреслимо, що за допомогою Інтернет-інструментів, соціальних мереж сучасні викладачі вже намагаються залучати учнів до освітньої діяльності в урочний і позаурочний, забезпечуючи тим самим повноцінний доступ до освіти. У своєму дослідженні В. Гровер відзначає, що освітній процес з використанням сайтів соціальних мереж здійснюється за

змішаного та віртуального навчання, у такий спосіб забезпечуючи повну участь як викладача, так і учня [3, с. 275].

Освіта в умовах кризи потребує нових підходів, де ключова роль відводиться не лише технологіям, а й підтримці та підсиленню ролі вчителя. ШІ та інтерактивні формати не можуть замінити педагога, але можуть значно підсилити його професійну ефективність, знизити стрес і забезпечити стабільність навчального процесу навіть у надзвичайних обставинах.

Список використаних джерел

1. Курпа А., Stepanenko O., Zinchenko V., Datsiuk T., Karpan I., Tilniak N. Artificial intelligence tools in teaching social and humanitarian disciplines, *ITLT*, vol. 100, № 2, pp. 162–179. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v100i2.5563>.
2. Кирпа А. В. Використання соціальної мережі Instagram у навчанні англійської мови учнів старшої школи. *ITLT*, vol. 86, № 6, pp. 52–69. DOI: <https://doi.org/10.33407/itlt.v86i6.4491>
3. Grover V. K. Social media as an educational tool: Opportunities and Challenges. *International Journal of Innovative Research and Studies*, vol. 3, Iss. 2, pp. 269–282, 2014.

Омелич Олександра,

магістрантка Навчально-наукового інституту «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

ТРАНСФОРМАЦІЯ МАРКЕТИНГУ ПІД ВПЛИВОМ НОВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Складне економічне становище України, зумовлене як глобальними викликами, так і внутрішніми трансформаціями – змінами в структурі світового ринку, наслідками пандемії, війни та потребами швидкої адаптації до європейських стандартів – вимагають пошуку інших підходів до економіки країни. У таких умовах важливим питанням постає визначення галузей, що здатні стати новими рушіями економічного зростання та міжнародної конкурентоспроможності. Однією з найперспективніших сфер, що може виконати цю роль, є креативні індустрії – сектор, який поєднує творчий потенціал із сучасними технологіями. Вони не лише сприяють економічному розвитку, а й формують культурну ідентичність, підтримують малий та середній бізнес і забезпечують інтеграцію України у світовий ринок.

Згідно зі світовими тенденціями, креативні індустрії можуть забезпечувати значну частку валового внутрішнього продукту та створювати нові робочі місця навіть в умовах обмежених ресурсів.

Визначення поняття «креативні індустрії» з 2018 р. на законодавчому рівні закріплено в Законі України «Про культуру»: «Креативні індустрії – види економічної діяльності, метою яких є створення доданої вартості і робочих місць через культурне (мистецьке) та/або креативне вираження» [2]. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 24 квітня 2019 р. «Про затвердження видів економічної діяльності, які належать до креативних індустрій» було визначено 34 сфери економічної діяльності, до яких уналежнено: виробництво ювелірних виробів, біжутерії та музичних інструментів; видання книг, газет, журналів тощо; створення комп'ютерних ігор та програмного забезпечення; кіноіндустрія, діяльність у сфері теле- та радіомовлення; архітектура та урбаністика; інформаційна діяльність та зв'язки з громадськістю; реклама, маркетинг, дизайн, фотографія; мистецька діяльність; функціонування театрів, бібліотек та архівів.

Серед усіх складових креативної економіки окремого розгляду потребує маркетинг та реклама, адже саме ця сфера забезпечує комунікацію між творцями і споживачами, а також є основою для просування продуктів та ідей на міжнародних ринках. Враховуючи ключові тенденції Індустрії 4.0, у розрізі якої автоматизація та штучний інтелект (ШІ), задля максимізації вигоди, замінюють людську працю, важливо розглянути трансформацію маркетингу під впливом новітніх технологій.

У вітчизняній науці проблема штучного інтелекту в контексті креативних індустрій представлена значно меншою кількістю праць, ніж у західній науці, утім, варто виокремити внесок Я. Сошинської [3] та О. Олійник [4], які дослідили та систематизували основні тенденції функціонування й розвитку галузей креативної індустрії під впливом прогресу технологій ШІ. Основною тезою, яку наголошують усі науковці, є те, що ШІ пропонує інструменти, які роблять процеси у сфері маркетингу більш ефективними, персоналізованими та інноваційними. Отже, розгляд впливу ШІ на маркетинг важливий для розуміння того, як Україна може застосувати ці інструменти для підвищення своєї конкурентоспроможності у креативних індустріях і забезпечення сталого економічного розвитку.

Серед сучасних можливостей застосування ШІ в сфері маркетингу та реклами можна виокремити шість основних способів підвищення конкурентоспроможності і створення унікальних маркетингових стратегій:

1. Персоналізація маркетингових кампаній – ШІ дає змогу забезпечити індивідуальний підхід до кожного клієнта, ґрунтуючись на аналізі його поведінки, вподобань і попередніх покупок. Певні алгоритми аналізують клієнтські дані для створення персоналізованих рекомендацій, листів чи рекламних оголошень. Так, онлайн-магазини застосовують ШІ для формування рекомендацій товарів, а великі платформи, як, наприклад, Netflix або Spotify, створюють персоналізовані добірки контенту.

2. Аналітика великих даних і прогнозування поведінки – за допомогою інструментів на основі ШІ можна доволі швидко обробляти великі обсяги даних, що дає змогу передбачати споживацьку поведінку та оптимізувати маркетингові стратегії. З можливостей: сегментація аудиторії на підставі аналізу даних та прогнозування часу, коли клієнт готовий здійснити покупку. Прикладами таких інструментів є CRM-системи з елементами ШІ, такі як Salesforce Einstein та український стартап Uspasu, які автоматизують обробку клієнтських даних.

3. Одним з очевидних, проте не менш важливим способом, є автоматизація рутинних завдань, ШІ значно спрощує та прискорює виконання щоденних маркетингових завдань, наприклад: автоматизує розсилання електронних листів, допомагає планувати пости у соціальних мережах та автоматично визначати ефективність рекламних кампаній у реальному часі. Таке застосування знижує операційні витрати і дає змогу команді зосередитися на стратегічних завданнях.

4. Інструментом, що набуває все більшої популярності є чат-боти і віртуальні асистенти. ШІ у формі чат-ботів та голосових асистентів значно покращує взаємодію зі споживачами, адже забезпечує швидке реагування на запити клієнтів у режимі 24/7, підтримку багатомовності й, що є дуже важливим, навчання на основі попередніх взаємодій. Прикладами можуть слугувати чат-боти для e-commerce (бот у Facebook Messenger для бронювання),

голосові асистенти, такі як Alexa чи Google Assistant, інтегровані у платформи для здійснення покупок.

5. Штучний інтелект значно змінює підходи до управління рекламою, автоматизуючи її оптимізацію, створюючи нову категорію, так звану «розумну рекламу». Це уможливило запуск кампаній із мінімальним втручанням людини й підвищує ROI. Такі платформи, як Google Ads та Facebook Ads застосовують ШІ для налаштування кампаній, вибору цільової аудиторії та коригування ставок.

6. Створення контенту за допомогою генеративного ШІ – ще одна можливість, якою все активніше користуються спеціалісти в сфері реклами. З'являється можливість генерувати текст, зображення, відео чи інший контент, що значно скорочує час і витрати для продукування креативу. Автоматичне створення статей або рекламних текстів можливе за допомогою OpenAI GPT чи Jasper AI, а на платформах MidJourney чи Adobe Firefly доступна генерація графіки.

Виникнення ШІ відкриває нову еру у створенні контенту, даючи змогу поєднати технологічну інноваційність із творчим потенціалом. Завдяки можливостям генеративного ШІ, креативні індустрії отримали інструменти, які не лише спрощують створення контенту, але й відкривають нові формати та підходи до взаємодії з аудиторією. Тож, розглянемо як саме змінюються підходи до створення контенту.

Генеративні алгоритми, як, наприклад, GPT, DALL-E та Stable Diffusion змінили процес створення контенту в багатьох сферах. Дизайнерам стала доступна генерація графіки, логотипів чи ілюстрацій на основі текстових описів. Інструменти, як згаданий вище Adobe Firefly, створюють зображення за кілька хвилин, значно заощаджуючи час дизайнерів. Сервіси Jasper AI та Copy.ai автоматизують створення текстів для реклами, статей і соціальних мереж. У відеопродакшені алгоритми автоматично монтують відео, додають спецефекти й адаптують контент під різні платформи. Інструменти, як Runway AI, уможливають створення складних відеоефектів без глибоких технічних знань.

Штучний інтелект відкрив ширший доступ до створення дуже важливого інструмента підвищення залученості аудиторії – інтерактивного контенту, який взаємодіє з аудиторією в реальному часі, контент змінюється залежно від характеристик користувача (його поведінки, географії чи вподобань). Окрім інтерактивних відео чи ігор, які адаптуються до дій користувача, прикладом може слугувати компанія Netflix, яка активно експериментує з інтерактивними шоу, де ШІ адаптує сюжет відповідно до вибору глядача.

Відчутний вплив ШІ й на швидкість виробництва контенту, значно зменшується витрата ресурсів та часу. Інструменти ШІ створюють тексти, зображення та відео за секунди. Це також пришвидшує та полегшує процес тестування: маркетологи можуть швидко створювати кілька версій рекламних матеріалів і тестувати їх ефективність. Автоматизація скорочує витрати на креативні команди, даючи змогу компаніям інвестувати в інші аспекти бізнесу.

Отже, штучний інтелект не замінює креативність, а розширює її кордони, даючи творцям змогу експериментувати з новими ідеями. Алгоритми здатні генерувати ідеї, які неочевидні для людини, сприяючи створенню унікального контенту, проте контроль над кінцевим продуктом залишає за собою автор. Утім, попри численні переваги, застосування ШІ для створення матеріалу має свої ризики – поряд з етичними питаннями «Хто володіє правами на контент, створений ШІ?», «Як запобігти зловживанню генеративними технологіями (наприклад уникнути створення дезінформації)?», з'являється ризик того, що контент може бути передбачуваним та менш творчим. Важливою проблемою є можливе зловживання персональними даними – інструменти ШІ часто базуються на аналізі великих обсягів даних, це може порушувати конфіденційність клієнтів, ініціюючи некоректний збір даних та надмірне стеження за поведінкою споживачів. Надмірно переконливі рекламні кампанії, створені за допомогою генеративного інтелекту, можуть маніпулювати вибором покупця, що викликає питання про прозорість і довіру до брендів.

Надмірна автоматизація може зменшити контроль маркетологів над процесами, адже алгоритми ухвалюють ключові рішення. Така залежність від алгоритмів може призвести до генерації неетичного або некоректного контенту через неправильне налаштування чи обмеженість навчальних даних. Системи ШІ значно схильні до технологічних ризиків, можуть бути піддані кібератакам, що призводить до витоку конфіденційної інформації або зриву роботи. Застарілість алгоритмів, які швидко втрачають актуальність без постійного оновлення, можуть призвести до помилок у прогнозуванні чи таргетингу.

Формуються також проблеми з якістю контенту, зникає оригінальність, підвищується шаблонність – згенерований контент може бути передбачуваним і втрачати унікальність, що важливо для брендів, які прагнуть виділитися. Також штучний інтелект може ненавмисно генерувати хибну або шкідливу інформацію.

Наявні також певні економічні виклики, які відображаються у скорочені робочих місць через автоматизацію багатьох процесів та нерівність доступу до технологій, малі бізнеси можуть не мати ресурсів для впровадження ШІ, що створює нерівні умови конкуренції з великими корпораціями. Застосування ШІ в маркетингу часто виходить за межі чинних законодавчих норм, це може створювати правові конфлікти та вказувати на недостатність правового регулювання. Також постає питання: на кому лежить відповідальність за негативні наслідки, спричинені алгоритмами.

Задля мінімізації цих ризиків потрібно пояснювати клієнтам процес обробки їхніх даних, що забезпечує прозорість застосування інструментів ШІ, важливо також поєднувати роботу алгоритмів з людським наглядом для перевірки коректності результатів й регулярно оновлювати алгоритми, забезпечуючи їхню актуальність і безпеку.

Підсумовуючи, можна зазначити зміну ШІ підходів до створення контенту, та відкриття нових можливостей для креативності, швидкості

й ефективності. Інтеграція ШІ у процеси створення контенту стає важливим етапом розвитку маркетингу і креативних індустрій, пропонуючи інструменти, які дають змогу поєднати технології та творчість для досягнення нових висот. Тож, хоча генеративні системи надають численні переваги, їх використання має бути обережним й етичним.

Список використаних джерел

1. Креативні індустрії: вплив на розвиток економіки України. URL: <https://surl.lu/llvyli>.
2. Про культуру. Закон України. Документ 2778-VI, чинний, поточна редакція – Редакція від 06.10.2024. URL: <https://surl.li/jwpnty>.
3. Сошинська Я. Креативні індустрії та штучний інтелект: напрями взаємного впливу. *X Львівський міжнародний біблотечний форум «Нова бібліотека – відповідальність кожного»*: збірник матеріалів. Київ, 2019. С. 23–25. URL: <https://surl.li/dsaoxn>.
4. Олійник О. Креативні індустрії в епоху штучного інтелекту: тенденції та виклики. URL: <https://doi.org/10.32461/2226-0285.2.2023.293736>.

ДЕКОМУНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Бабенко Валентина Андріївна,

кандидат історичних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва
та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

Євсєєва Галина Петрівна,

доктор наук з державного управління, професор,

проректор з виховної роботи та гуманітарної політики Українського
державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО СПАДКУ В КОНТЕКСТІ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ У ВИКЛАДАННІ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ЗВО УКРАЇНИ

Викладання гуманітарних дисциплін здобувачам вищої освіти України є важливим чинником формування національної свідомості молодого покоління українців, які вже сьогодні мають стати захисниками української держави від збройної агресії і будь-яких інших видів агресій, зокрема на ідеологічному, політичному та інформаційному фронті. Закон України «Про основи національної безпеки України» серед дев'яти сфер національної безпеки визначає гуманітарну сферу однією з найважливіших, де проявляються найбільші загрози національним інтересам держави [10]. Тож викладання гуманітарних дисциплін здобувачам ЗВО України має відбуватися крізь призму загроз національній безпеці та в контексті деколонізації історико-культурного спадку.

Різні аспекти деколонізації України наразі вже досить широко обговорюють у науковій та публіцистичній літературі. «Повномасштабна війна Росії проти України стала тригером процесів деколонізації в українській освіті. Масовані обстріли цивільного населення, знищення критичної інфраструктури, воєнні злочини, скоєні російськими окупаційними військами, значно прискорили процеси національного «прозріння» [2]. Науковці відзначають, що «в українському випадку війна, з одного боку, прискорила процеси зростання і дозрівання громадянського суспільства, у тому числі в його академічному та освітньому аспектах, а з іншого – масове переміщення мільйонів українців і щоденні втрати від війни спричинили значну травму, наслідки якої відчуватимуться впродовж наступних поколінь» [4].

Деколонізацію трактують, як «процес виборювання незалежності чи повного суверенітету колоній від колонізатора, а також це переосмислення спадку, історії та культурного впливу імперії на поневолену країну» [3].

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

«ВИХОВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ»

У проєкті Закону України «Про подальшу деколонізацію, деокупацію та суверенізацію культурного простору України» терміни «деколонізація» та «деокупація культурного простору» вжито в такому значенні: «комплекс заходів, спрямований на очищення культурного простору від російсько-радянських культурних маркерів та наративів, виражених, зокрема, у назвах населених пунктів, вулиць, площ, провулків, назв закладів, культурно-мистецьких виробів, пам'яток культурної спадщини, які несуть російсько-імперську ідеологію та спрямовані на домінування російської культури та звеличення Росії та слугують нагадуванням про колоніальну залежність України» [11].

Повномасштабна війна розвіяла «сумніви» деяких дослідників, якщо вони і були, щодо колоніального взаємозв'язку Росії та України. Так, серед основних причин початку російської збройної агресії проти України український вчений Олександр Міхно називає «прагнення утримати нашу державу у сфері російського колоніального впливу» [6]. У наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних істориків наявні визнані світом факти про колоніальну політику Росії щодо України, зокрема факти геноциду та лінгвоциду українського народу, факти про знищення народів та народностей (примусові переселення та депортації), які віками, від Російської імперії та Радянського Союзу до РФ, використовувалися як інструмент колоніального поневолення України. На думку Миколи Рябчука, деколонізація справді постала в порядку денному в західній гуманістиці: «Насправді ця війна є «війною культур», війною за історію та ідентичність <...> Дебати про деколонізацію проливають світло на колоніальну сутність нинішньої російсько-української війни і допомагають західним людям поступово позбуватися «імперського знання» з усіма його стереотипами про Росію, Україну та їхні історичні стосунки» [12].

Сфера вищої освіти та якомога швидший процес її деколонізації має відігравати важливу роль у переосмисленні історико-культурного спадку, у суверенізації культурного простору як комплексу заходів, спрямованих на впровадження досягнень української та світової культури до культурного простору України [11]. Дослідниця Ольга Гомілко, відзначаючи зрілість української нації, яка особливо проявилася під час повномасштабного вторгнення, та «котра виявляє незламну волю в боротьбі за свою свободу», наголошує на ролі вищої освіти саме в процесах деколонізації української нації: «Вагома роль у становленні українців як політичної нації належить вищій освіті. Однак російські колоніальні впливи гальмують її європейську модернізацію. Ось чому деколонізація вищої освіти України – важливий напрям її інтеграції у світовий освітній простір» [2].

Процес деколонізації вищої освіти є настільки важливим, а тема постає надзвичайно актуальною, що потребує додаткових, змістовних розвідок. Дослідницькі матеріали та статті з проблемних питань деколонізації Ольги Гомілко, Олександра Міхна, Миколи Рябчука, заслуговують на особливу увагу

[2, 5, 12]. Активно напрацьовується й законодавча база з питань деколонізації. Зокрема, уже оприлюднено низку Законів та розроблено проекти Законів України [8, 9, 11]. Чинні Закони України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (2015), «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» (2023) свідчать, що деколонізація є одним з важливих напрямів державної політики. Володимир В'ятрович, аналізуючи прийняття Законів, відзначає що «потреба такої політики зумовлюється не лише прагненням відновити історичну справедливість, коли ми позбуваємося насадженого нашої країні ззовні окупантами, того, що витісняло пам'ять про українське минуле та традиції. Головний мотив нині – безпека. Росія використовує власну імперську спадщину для збереження, відновлення та посилення імперського впливу на нашу державу. Спільні назви вулиць і населених пунктів, пам'ятники, однакові традиції для неї аргумент на користь тези, яка лежить в основі нинішньої агресії: «Українці – один народ з росіянами». Якщо один народ, значить, Українська держава – помилка або непотрібна і шкідлива вигадка чи то австрійського генштабу, чи Леніна, чи НАТО. Через те деколонізація в Україні нині – це позбавлення від імперської спадщини, яка використовується для відновлення імперського впливу» [1].

На сьогодні діє та запроваджується дедалі більше різноманітних проєктів деколонізації України. Серед них важливим є проєкт «Деколонізація. Україна». Команда цього проєкту 7 червня 2023 р. опублікувала на своїй фейсбук-сторінці статистику кількості об'єктів, демонтованих від початку повномасштабного вторгнення. Вона показує, що їм вдалося демонтувати 761 об'єкт. Співзасновник проєкту «Деколонізація. Україна» Вадим Поздняков відзначає, що за період з початку повномасштабного вторгнення до 10 березня 2023 р. команді вдалося домогтися перейменування понад 10 тисяч вулиць, демонтувати низку пам'ятників радянським солдатам (так званих Альош) на території Галичини, Поділля та Закарпаття. Також створено інтерактивну мапу об'єктів «Деколонізація. Україна». На думку Вадима Позднякова, Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» (2015) мав низку винятків і не охоплював повного процесу деколонізації – під його дію не потрапили військові радянські діячі, які брали участь у вигнанні нацистів з України, утім, були учасниками боїв проти армії УНР, радянсько-фінської війни чи інших актів агресії СРСР. Оминули увагою і топоніми, що увічнювали пам'ять про такі події як 1 та 9 травня, 8 березня, а також радянських письменників Максима Горького й Володимира Маяковського, льотчика Валерія Чкалова, біолога й селекціонера Івана Мічуріна та ін.» [5]. Одна з засновниць проєкту «Український Деколоніальний Глосарій» Анастасія Омелянюк вважає, що «деколонізація – це процес, а не

кінцевий результат. Коли (а не якщо!) ми звільнимо землю від окупації, повне «очищення» колонізатора і повернення до якогось «первісного» стану є, на жаль, неможливим – бо шкода від століть гніту є незворотною» [3].

Погоджуємося з думкою українського дослідника Олександра Міхна, який стверджує, що «витіснення колоніальних дискурсів з українського гуманітарного простору потребує застосування новітніх дослідницьких підходів і в наукових студіях, зокрема біографічних». Імперські ідеологи, російські та радянські історіографи «ліпили» з багатьох видатних вихідців з України «великих руских учоних». Вони і дотепер приписують видатних особистостей до своєї історії. Зокрема серед винахідників, що дали людству визначні досягнення, імена яких привласнила РФ, можна назвати піонера військової ракетної справи у Європі, генерал-лейтенанта Олександра Засядька (народився в селі Лютенці на Полтавщині; його батько Дмитро був головним гармашем Війська Запорізького), який ще у середині ХІХ ст. розробив серію різних бойових ракет та створив у російській армії ракетну роту. Першим, хто додумався використати ракети для польоту людини в космос, теж був українець – Микола Кибальчич (народився в Коропі (артилерійській столиці Гетьманщини на Чернігівщині) в сім'ї місцевого священника). Кибальчич прославився тим, що виготовив унікальну бомбу, якою народовольці прикінчили російського імператора Олександра ІІ. Пристрій для реактивних польотів Кибальчич розробив в останні дні свого життя – ескіз космічного корабля було видряпало уламком гудзика на стіні тюремного каземату. Напередодні страти Кибальчичу вдалося передати папери з розробками реактивного літального апарата адвокатові, але їх вилучила царська «охранка». Хоча роль Російської держави в долі українського генія Миколи Кибальчича вичерпалася його стратою, в усіх російських джерелах він донині фігурує як «великий російський винахідник». Унікальний винахід надовго було поховано в архівах спецслужб. А в міста Короп відібрали статус міста, звелівши коропчанам збудувати велетенський собор і замолювати там гріхи свого земляка-царевбивці. Тільки після революції світ дізнався, що Ціолковський був не першим і що його майже на три десятиріччя випередив страчений 3 квітня 1881 р. українець Микола Кибальчич. До речі, Ціолковський теж мав велику частину української крові. Зокрема, серед його предків був Северин Наливайко.

Варто повернути та гідно закарбувати в історії української науки ім'я полтавчанина Гліба Котельникова, винахідника першого у світі авіаційного ранцевого парашута (поч. ХХ ст.), житомирянина Сергія Корольова, чия ракета 12 квітня 1961 р. вивела в космос першу людину планети. До «великих російських...» долучили і полтавчанина (уродженця Луцька) Олександра Шаргея (Юрія Кондратюка), який торував для людства дорогу до зірок. У своїй книзі «Завоювання міжпланетних просторів» (1928) він виклав основи всього, на чому базується сьогоднішня космонавтика – починаючи від основного рівняння польоту ракети, закінчуючи ідеєю використання гравітаційного поля

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

небесних тіл для руху космічних кораблів. На сьогодні майже всі його розробки успішно застосовано на практиці. Найбільш відомою з них став розрахунок пілотованого польоту на Місяць, який американці поклали в основу своєї Місячної програми. Потрібно деколонізувати ім'я видатного вченого українського походження радянського періоду української історії, батька космічної станції «Мир» та комплексу «Буран»-«Енергія», який до сьогодні фігурує як «російський конструктор», одесита Валентина Глушка.

Тож сьогодні вкрай важливо та потрібно, викладаючи гуманітарні дисципліни у ЗВО України, деколонізувати кожну історичну особистість, «повернути» Україні імена й постаті українських вчених, винахідників, культурних діячів та письменників. Те, що народжені в Україні вчені, винахідники та культурні діячі мусили жити, займатися винахідництвом, створювати культурні сенси в період перебування українських земель у Російській імперії, не означає, що керманичу держави-окупанта Путіну, керуючись гаслом про «єдиний народ», можна продовжувати використовувати в повномасштабній війні проти України досягнення українських дослідників. На слушну думку Олександра Міхна, «деколонізація – це не лише концептуальні академічні постулати <...> Це ще й велика робота щодо трансформації інформаційного, зокрема наукового, простору, наповнення його конкретними текстами, до яких не звикли й яких досі не бачили. Це також просвітницька діяльність з поширення нового деколоніального знання, яке, серед іншого, формуватиме сприйняття відмінності і різноманітності як визначальних ознак сучасного мінливого світу» [6].

Ця велика робота ведеться різними державними урядовими та неурядовими міжнародними організаціями в різних форматах наукових конференцій та круглих столів, темою яких є деколонізація України і на яких ідеться про «деколонізацію умів» [4, 7]. Зокрема, очільниця дослідницького центру «Україна в Європі, що змінюється» (Прага) Валерія Корабльова попереджає про «пастки» деколонізації, які наразі існують, наголошуючи, що «по-перше, не можна дозволити західним науковцям апропріювати деколонізаційний дискурс, позбавивши суб'єктності українських та білоруських колег. По-друге, не можна зводити поняття деколонізації до слова, що таврує агресора, треба досягти деколонізації умів» [4]. «У деколонізації ми поглиблюємо цю глобальну задачу самоідентифікації, пошуку себе справжніх. Відкриємо забуті імена великих воїнів і творців, для вшанування яких звільняться просторі і красиві вулиці наших міст, досі окуповані росіянами. Адже війни виграють ті, хто знає і ворога, і себе» [1].

На нашу думку, «деколонізація умів» має починатися з освіти, де царина вищої освіти, особливо її гуманітарний складник, посідає чільне місце. У проєкті Закону «Заходи деколонізації, деокупації та суверенізації культурного простору у сфері освіти» (ст. 9) між іншим зазначається, що заклади освіти мають урахувувати критерії і пріоритети цього закону у своїй

діяльності, а саме: розробляти та впроваджувати освітні програми для різних освітньо-кваліфікаційних рівнів із врахуванням неможливості включення творів (художні, літературні, музичні тощо), що містять проросійську пропаганду в будь-якій формі і будь-яким чином; проводити перегляд освітніх програм закладів освіти з метою вилучення та заміни навчально-методичної літератури, що не відповідає вимогам суверенізації освітнього процесу та культурного простору України [11]. Тож, замінюючи сотні топонімів та пам'яток колоніального режиму, потрібно ще і ще раз переосмислювати саме історико-культурні, суспільно-політичні, філологічні, українськомовні дисципліни, повертаючи Україні Україну, перевертаючи цілі пласти української історії, культури, мови, українського правопису тощо в контексті деколонізації.

Список використаних джерел

1. В'ятрович Володимир. Що таке деколонізація, чому вона важлива і як буде здійснюватися згідно з законом? URL: <http://surl.li/ziemsu>.
2. Гомілко Ольга. Неправильна колонія. Російські впливи на вищу освіту в Україні. URL: <http://surl.li/upiwch>.
3. Горlach Поліна. «Український Деколоніальний Глосарій» як протистояння імперськості: що це, для чого, де почитати. URL: <http://surl.li/vrvtyt>.
4. Латиш Юрій. Складні виміри деколонізації. URL: <http://surl.li/trilvv>.
5. Мазепа Яна. Деколонізація: як очистити простір від російського. URL: <http://surl.li/jrwhrl>.
6. Міхно О. Деколонізація української педагогічної біографістики: теоретичні контури. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 1. С. 104–113. URL: <http://surl.li/zmzpfif>.
7. Наукова конференція «Деколонізація України». January 24, 2024. URL: <http://surl.li/nbtvvp>
8. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. Закон України № 317–VIII (2015). Поточна редакція від 27.07.2023. URL: <http://surl.li/jcvges>.
9. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії. Закон України № 3005–IX (2023) Поточна редакція від 15.06.2023. URL: <http://surl.li/nfoytg>.
10. Про національну безпеку України. Закон України № 2469–VIII (2018). Поточна редакція від 09.08.2024. URL: <http://surl.li/wnjckk>.
11. Про подальшу деколонізацію, деокупацію та суверенізацію культурного простору України. Закон України (Проект) № 7721–1 від 14.09.2022. URL: <http://surl.li/dceklk>.
12. Рябчук Микола. Картографування «нації нізвідки». Токсичний вплив «імперського знання» та виклики деколонізації. URL: <http://surl.li/eebsux>.

Безена Іван Михайлович,

кандидат філософських наук, доцент,

завідувач кафедри соціально-гуманітарної освіти,

Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти»

Дніпропетровської обласної ради

м. Дніпро, Україна

ШКІЛЬНА ІСТОРИЧНА ОСВІТА: СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗМІСТУ В КОНТЕКСТІ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ

Реформа шкільництва відбувається відповідно до Концепції «Нова українська школа», затвердженої Кабінетом Міністрів України, науково-методичні, управлінські й педагогічні процеси вже перейшли до практичної реалізації в базовій середній освіті. Особливе місце у шкільній освіті посідають навчальні посібники з історії, призначені для індивідуального навчального розвитку здобувачів освіти (відповідно до вимог Державного стандарту та Типової освітньої програми з історії), із врахуванням за відповідною віковою категорією та рівнем навчання або профільністю, які через змістові лінії з історії подають загальну інформацію про минулі часи розвитку людської цивілізації. Актуалізується проблема, наскільки навчальний підручник урахує сучасні результати української та зарубіжної історіографії, дотримання балансу за змістом, стимулює розвиток індивідуальних потенціалів здобувача освіти до самостійного розвитку, через пропозиції інтерактивних й нових освітніх матеріалів для дослідження, критичного осмислення історичних подій та постатей, які сприяють ефективному освоєнню історичних процесів минулого.

Проблеми ефективного шкільного підручника завжди були в полі зору науковців і педагогів різних часів, серед яких – В. Сухомлинський, А. Захаренко, М. Стельмахович, Ш. Амонашвілі та ін., зарубіжних дослідників – Джона Д'юї, Андреаса Шлейхера, Марка Генсона, Кена Робінсона, Джона Гатто та ін.

Свої світоглядні думки щодо творення шкільного підручника з історії, його змістового та актуального наповнення окреслювали науковці: В. Кремень, О. Пометун, К. Баханов, Н. Яковенко, Н. Гупан, С. Костилова, М. Култаєва, І. Смагін, А. Булда, О. Удод, С. Терно, О. Жосан та ін. Указана наукова і педагогічна проблема перебуває в широкому дослідницькому полі науковців з філософії освіти, педагогіки, психології та історичної науки.

Метою статті є дослідити процеси формування навчальних підручників шкільної історичної освіти у змісті, концепції викладу історичних подій, дослідити процеси переосмислення минулої історії в контексті деколонізації.

Найвищою цінністю сучасної середньої школи є дитина, яка постає в освітньому середовищі із своїм індивідуальним розумінням освітньої потреби, розвитку якостей освіченості та набуття життєвих компетентностей. Базовою

основою змісту шкільної історичної освіти є Державний стандарт середньої освіти, навчальні програми з історії, робочі плани, навчальні підручники для здобувача та ресурсно-методичний інструментарій учителя історії.

Регулятор в освітній сфері нашої держави – Міністерство освіти і науки України (далі – МОНУ, регулятор) – у відповідному наказі від 03.08.2022 № 698 уже зроблено практичні кроки, які змінили навчальні програми (далі – НП) з історії. У пояснювальній записці НП визначено три мети шкільної історичної освіти: 1) формування вільної особистості, яка визнає національні і загальнолюдські цінності, керується морально-етичними критеріями і почуттям громадянської відповідальності в поведінці; 2) виховання засобами історії громадянської свідомості, належності до власної держави, зорієнтованої на спільні суспільні цінності, пріоритети демократії і злагоди; 3) прищеплення толерантності і поваги до всіх світоглядів, релігій, звичаїв, культур, уміння знаходити порозуміння і досягати суспільно значущих цілей [7].

Реалізація мети історичної освіти відбувається через розвиток історико-культурної свідомості особистості: а) накопичення знань про події, явища та процеси; б) оволодіння способами розумових дій, потрібними для розуміння минулого та сучасного; в) усвідомлення демократичних цінностей та їх дотримання на практиці. Варто відзначити, що зміст історичного матеріалу має базуватися на таких пріоритетах: науковість, національна спрямованість, хронологічна послідовність, логічність, людський вимір історії, постановка проблемних навчальних завдань, полікультурність, пропорції суспільно-політичного, соціально-економічного, культурного і духовного процесів, краєзнавчими лініями, історії повсякдення, мікроісторії та особливостей трансформації рівня життя населення протягом часу [6, 8, 9].

Крім того, у червні 2023 р. регулятор розмістив для громадського обговорення «Концептуальні засади реформування історичної освіти в системі загальної середньої освіти» (далі – КЗ), що дало суспільству підвалини розуміння стратегічних перспектив розвитку шкільної історичної освітньої галузі. Робоча група КЗ запропонувала власне бачення перспектив та окремі ідеї: реформа, зміни і визначення стану шкільної історичної освіти; нова модель організації і структура шкільної історичної освіти (перехід на концентричну модель структури, розмежування загальноосвітньої і профільної моделі вивчення історії, нові змістові особливості освіти, проблемно-тематичний підхід до навчання); визначено ресурси, потрібні для реалізації цих КЗ (підготовку і перепідготовку педагогів, вимоги до модельних навчальних програм (далі – МНП), підручники і навчально-методичні матеріали, форми і методи організації навчальної діяльності, освітнє середовище).

МНП визначають тактику історичної освіти та умови дотримання балансу змістового наповнення навчального підручника: 1) конструювання змісту з урахуванням нормативно-правових актів, що стосуються національної безпеки та громадянського виховання; 2) сучасних здобутків світової та української історіографії; 3) дотримання принципів вікової (психологічно-фізіологіч-

ної) відповідності, поступового ускладнення, наступності, послідовності, системності, україноцентричності відображення історичного матеріалу; 4) утілення концентричних підходів з повторюваним ускладненням історичного матеріалу в розрізі циклів освіти; 5) представлення основних періодів історії України (від первісності до сьогодення) як суголосних з світовою історією; 6) інтегрувати історію України у наскрізних зв'язках із фактами, явищами, процесами в європейській і світовій цивілізації [10, 12, 14].

Підручники та навчально-методичні матеріали сукупно становлять навчально-дидактичні і методичні комплекти з історії, є засобами для реалізації тактики окресленої МНП. Незважаючи на всебічну цифровізацію освіти, яка постала як додатковий компонент в умовах особливо нестійкого розвитку життя (карантин, війна, природні та техногенні катаклізми тощо), первинним та базовим джерелом для щоденного і самостійного навчання здобувачів освіти й надалі залишається навчальний підручник з історії (паперовий або електронний). Навчальний підручник є результатом певних конвенцій суспільства і науки, навчальних програм та авторського викладу матеріалів щодо значущості й впливів минувшини, які водночас мають забезпечувати світоглядне формування молодого покоління з прогнозованим баченням майбутнього країни.

На нашу думку, навчальна книга має поєднувати науково вивірений зміст історії минулого, національну ідеологічну складову, розбудовувати ресурси з методики формування ключових і предметних компетентностей, наскрізних індивідуальних умінь. За внутрішнім змістом навчальний підручник має бути сучасно збалансованим (текстова, аудіо- та візуальна інформація); урахувати різні форми навчання/учіння. Відтак, на нашу думку, основою сучасного підручника з історії є такі основоположні критерії: 1) відповідність Державному стандарту, типовій навчальній програмі, МНП; 2) україноцентричність; 3) гуманістичність, ціннісність, недискримінаційність; 4) науковість, системність, структурованість, послідовність, логічність, чіткість; 5) змістова лінія підручника має відповідати віковим особливостям й мати зрозумілість викладу інформації з історії тощо [1, с. 140; 2, 3].

Загально визначено, що автори навчальних підручників мають керуватися МНП та зважати на такі чинники: 1) науковість (історичні категорії, елементи знань, розуміння, умінь і навичок, мають базуватися на сучасних наукових парадигмах, здобутках сучасної історіографії); 2) оптимальність викладу (орієнтири для оцінювання, які становлять уміння, навички, ставлення, цінності тощо); 3) доступність та сприйнятна осяжність (орієнтири для оцінювання повинні відповідати віковим (психофізіологічним) особливостями здобувачів освіти, рівнем/обсягом насиченості змістового наповнення); 4) спостережуваність та вимірюваність (орієнтири для оцінювання мають узгоджуватися з тим очікуваним результатом, для якого можна дібрати запитання, завдання, вправи, та, орієнтуючись на пізнавальні досягнення і культуру свободи здобувачів освіти) [1, с. 139; 2, с. 22; 3].

Інтелектуальний авторський процес підготовки макета підручника з історії практично реалізується в умовах реалізації сучасної реформи та гібридних зовнішніх ризиків (війна, гібридні процеси і спроби підірвати політичну, економічну та соціальну стабільність у державі, сучасне переосмислення минулих періодів історії та подолання наративів колоніалізму/ постколоніалізму в усіх сферах життя тощо). Процеси створення нових змістових ідей і змістових форматів навчальних підручників проходять через, по-перше, глибинне протистояння світоглядів (старого і нового) щодо сучасного деколонізованого змісту підручника з історії; по-друге, розмаїття авторських уявлень, принципів й підходів до змістовного та інформаційного наповнення шкільного підручника, який призначений для самостійного осмислення дитиною; по-третє, подолання системних проблем якості змісту підручника (досягнення доступності викладу для здобувачів, оптимальності викладу за обсягом, пропозиції різноплановості формування критичного осмислення історичних процесів, застосування цікавих форм подання матеріалів тощо); по-четверте, відпрацювання нових практик педагогічної апробації підручників у закладах освіти, формування їх ресурсно-методичного комплексу. Дослідник О. Удод зазначає, що «засоби масової комунікації ще не здатні замінити підручник у його засобах впливу на самоідентифікацію найрізноманітніших груп населення». Через те, на наше переконання, сучасне підручникотворення має кардинально змінитися [15, с. 8; 8, с. 228].

На нашу думку, значення навчального підручника з історії для школярів є особливим, адже він відкриває для дитини розповідь за певною системою про історичне минуле, починаючи від історичного життя античних цивілізацій, подальші періоди середньовіччя, нового й новітнього часів людства на теренах Європи, українських земель, інших територій планети. Дослідники Н. Гупан та О. Пометун акцентують актуальну ідею, що підручники повинні забезпечувати здобувачам освіти можливості опанування навчальної програми, формування предметних компетентностей на матеріалах як світової, так і української історії [5, с. 123]. Актуалізуються питання «олюднення» історії через життєві історії визначних персоналій або знакових осіб.

Адже в умовах сучасних викликів (коронавірусний карантин, російська агресія) загострилися проблеми розвитку індивідуальних навичок самостійного освоєння матеріалів навчального підручника через значне змістове перевантаження й досить складний виклад освітньої інформації, інколи відсутність урахування особливостей індивідуальних практик, направлених на всебічне індивідуальне освоєння історичної інформації (текстової, графічної, візуальної, фактів, подій, персоналій тощо) та набуття предметних й життєвих компетентностей.

Проаналізувавши загальну ситуацію з процесами українського підручникотворення, зазначаємо, що, по-перше, аналізоване явище унормовано в Концепції «Нова українська школа», відповідних наказах МОНУ з осучаснення навчальних програм з історії на підставі компетентності, науковості,

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

критичного осмислення процесів, формування цивілізованої і освіченої особистості. По-друге, в Україні вже сформувалося близько 30 різних осередків авторських колективів та видавничих груп («Астон», «Генеза», «Грамота», «Освіта», «Основа», «Ранок», «Фоліо» тощо), які спрямовують свій освітній продукт здобувачам середньої освіти: для масової школи – рівень стандарту та для гімназій і ліцеїв – профільний (поглиблений) рівень. По-третє, попри певні аспекти недосконалості вказаної системи підручникотворення, вона частково виконує освітню місію та сприяє світоглядному розвитку школярів. По-четверте, науковий і державний фільтр для підручника – незалежна і різнобічна експертиза, яка тільки стає професійним процесом з особливими завданнями від регулятора (МОНУ) щодо неупередженої оцінки якості змісту, державної ідеології та культури викладу інформації [1, с. 257; 13, 16]. По-п'яте, змістовий складник нових підручників для здобувачів середньої освіти повинен бути зосереджений на способах мислення, практичній роботі з дослідження, нових інструментах для індивідуальної роботи, розвитку здатності жити в багатогранному світі й виконувати роль активних і відповідальних громадян [4; 6]. Потрібно виділити і негативні тенденції у формуванні макетів підручників, які значно знижують якість матеріалів: використовуються джерела інформації зі змістом, який не відповідає чинним нормам і не враховує вікові особливості, застосовується з порушенням норм академічної доброчесності.

Ми визначили ключові передумови для сучасної життєвої практики, яка б спонукала дитину до конструктивного діалогу (висловлювання власних думок, міркувань, позицій, способів розв'язання проблеми), творчого характеру роботи, добору історичної аргументації для підтвердження своїх світоглядних думок, самопізнання та самооцінки, формування загальних життєвих цілей та цінностей, розвитку здібностей, нахилів та діяльнісної творчості, співпраці з іншими особами різних вікових груп.

Дослідник О. Міхно зазначає, що витіснення колоніальних дискурсів з українського гуманітарного простору потребує застосування новітніх дослідницьких підходів і в наукових студіях зокрема [11, с. 105]. На нашу думку, окреслене завдання є найважчим для виконання. Тим більше, маємо зрозуміти, що без деколонізації свідомості не зможемо здійснити її подолання. В окресленому контексті актуалізується проблема пограничного мислення, яка визначається алгоритмами мислення, значною мірою нав'язаними освітою, культурою, середовищем та позначені колоніальним впливом. Через те постає питання про рівень професійності і готовності до трансформацій педагогічних кадрів, які формують змістові лінії з історичної освіти у шкільництві та їх спроможності подолати колоніальні наративи у власному світоглядному просторі. Адже біографія особистості й педагога зокрема постає через різні чинники, а саме: біографія як життєпис, взаємодія з іншими людьми, вплив історичних подій, індивідуальні особливості, ідентичність, гендерні аспекти, взаємодія зі здобувачами освіти, мова спілкування, роль педагога у формуванні

національної ідентичності, подолання когнітивної окупації тощо. Окреслене переплітається і з учасниками історичних подій всесвітньої та української історії.

Дослідник проблеми С. Бодхі (S. Bodhi) зазначає, що діалоговість, або безпосередня взаємодія особистості з історією, у процесі освіти надає індивідуальні можливості відділити колоніальні риси й посилити свої національні світогляди [17].

Повертаючись до змістових особливостей шкільного підручника з історії, зазначаємо, що весь курс історії (від 5 до 11(12) класу), який вивчають у середній освіті, має пройти внутрішнє переосмислення відповідно до останніх оцінок української й зарубіжної історіографії, мають бути осучаснені змістові і сутнісні лінії щодо деколонізації нашого минулого. Адже постають нові й сучасні бачення історичного минулого в давні, середньовічні, нові та новітні часи, пов'язані з українською та всесвітньою історією і літературою (українською та зарубіжною). Нові змістові лінії постають у змісті історії не лише періоду Русі/Руської держави, поліцентризму Руських земель, Гетьманщини, втрати незалежності у XVIII ст., російської та австрійської колонізації українських земель у XVIII–XX ст., створення державності у 1917–1921 рр., советської окупації українських земель, відродження незалежної української державності у 1991 р., а й подолання рис меншовартості у світоглядах людей тощо.

Регулятором окреслених процесів має стати не лише Міністерство освіти і науки України (орган грифування навчальних підручників для закладів освіти), а й Український інститут розвитку освіти, який переймає організаційно-методичні повноваження в Інституту модернізації змісту освіти. Потрібно відзначити, що навчальні підручники відповідно до Концепції «Нова українська школа» вже пройшли процедури грифування для 5–7 класів, педагогам пропонується обирати, за якою змістовою лінією проводити навчання з української та всесвітньої історії.

Останнім часом через зовнішні ризики (карантини, війна тощо) постають суспільні проблеми щодо забезпечення середньої школи паперовими або електронними навчальними підручниками з ресурсним комплектом додаткових навчальних джерел та бази історичних відомостей з історії. Можливо, на часі поглибити перехід саме на цифрову модель і сформувані варіанти носіїв з повними комплектами для навчання на різних рівнях шкільної освіти (стандарт або академічний). У будь-якому випадку потрібно шукати нові й сучасні практичні та ефективні шляхи виходу з такої кризової ситуації щодо мотивації до самостійного або колективного дослідження історії своєї країни в контекстах світових процесів через сучасні ресурси навчання.

Підсумовуючи окреслену тему, слід зазначити, що вже проведено певну роботу з деколонізації змісту програм та підручників з історії, маємо нові покоління підручників з історії, цілком відмінні від попереднього покоління. Але водночас залишаються нерозв'язаними проблеми з оновлення ресурсів навчальної літератури, призначеної здобувачам освіти, на підвалинах

науковості, доступності, зрозумілого викладу, оптимального за обсягом, дослідницького змісту і різноплановості самостійних форм дослідження, не обтяженої змістом подій/персоналіями та джерелами тощо.

Першочерговими завданнями національної шкільної історичної освіти є гуманізація і антропологізація історичного минулого; висвітлення культурних та соціальних здобутків українського народу; формування ресурсів; нові форми розміщення текстової й візуальної історичної інформації, призначеної для дітей середнього або старшого шкільного віку; значна трансформація місії педагога; нагальна потреба розширення практичної сфери оцінювання змісту й якості підручників; методичне питання про компетентісно-практичну зорієнтованість дослідницьких тем курсу української та всесвітньої історії тощо. Окреслені процеси можуть бути довготривалими в часі та потребувати глибокого дослідження повноти подолання колоніальних наративів та формування нового покоління громадян зі стійкими світоглядами з історії України.

Список використаних джерел

1. Безена І. М. Шкільний підручник з історії: від ідеї до готового продукту. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 2023. № 209. С. 137–143. URL: <http://surl.li/ockwms>.
2. Безена І., Карпань І. Трансформації змісту шкільної історичної освіти: вивчення подій та суспільного розвитку. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка* / Редак.-упоряд. М. Пантюк, А. Душний, В. Ільницький, І. Зимомря. Дрогобич: Гельветика, 2023. Вип. 66. Т. 1. С. 11–16. URL: <http://surl.li/xflrwj>.
3. Булда А. А. Нові підходи до відбору і структурування змісту підручника історії України. *Інформаційний вісник АН вищої освіти України*. 2011. № 4. С. 104–107.
4. Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації. Київ: Yakaboo Publishng. 2019. 656 с.
5. Гупан Н., Пометун О. Проблеми конструювання змісту шкільної навчальної програми з історії України для 8-го класу. *Український педагогічний журнал: науковий часопис*. 2016. № 3. С. 121–131.
6. Гатто Дж. Вчитель 2.0. Як розв'язати проблему американського шкільництва / Переклала з англ. Т. Дитина. Львів: Літопис, 2016. 168 с.
7. Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Наказ МОНУ № 698 від 03.08.2022.
8. Костишева С. О. Образи Європи у наративах підручників з історії України для вищої школи. *Сторінки історії: збірник наукових праць*. Київ, 2018. Вип. 46. С. 226–241.
9. Кремень В., Ляшенко О., Локшина О. Загальна середня освіта України в контексті освіти країн Європи: тривалість і структура. *Вісник НАПН України*. 2020. № 2 (2). С. 1–10.

10. Маєр Роберт. Як навчати історії? Форум. *Україна модерна*. Київ, 2012. Вип. 19. С. 15–16.
11. Міхно О. Деколонізація української педагогічної біографістики: теоретичні контури. *Український педагогічний журнал*. 2024. № 1. С. 104–113. URL: <http://surl.li/zmzpfif>.
12. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти. Постанова КМУ № 898 від 30 вересня 2020 р.
13. Російські підручники з історії: школа ненависті і ворожнечі. Аналітична записка / Відп. ред. В. А. Смолій; НАН України. Інститут історії України; НАПН України. Інститут педагогіки. Київ, 2023. 57 с. URL: <https://cutt.ly/wwXxrVrK>.
14. Спільна історія для Європи без кордонів. Universitat Wien, Austrian Chairmanship, Council of Europe. November 2013 – May 2014. URL: <https://rm.coe.int/168065457a>.
15. Удод О. А. Шкільна історична освіта як репрезентант політики пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 8–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_8_5
16. Шлейхер А. Найкращий клас у світі: як створити освітню систему 21-го століття / Переклала з англ. Ганна Лелів. Львів: Літопис, 2018. 296 с.
17. Bodhi S. R. (2022). The decolonial-historical approach in social sciences research: its methodological contours. *J. Tribal Intellect. Collect. India*. Vol. 6. № 1–12. URL: <http://surl.li/ockpre>.

Волкова Світлана Петрівна,

старший викладач кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності,

Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

КРАЄЗНАВЧО-ЕКСКУРСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНИ

У сучасній Україні триває процес деколонізації, який включає декомунізацію та дерусифікацію – процес очищення від колишніх маркерів окупації, які безпосередньо продовжують впливати на життя суспільства, зокрема його колективну та історичну пам'ять. Тому важливо демонтовувати імперські й радянські пам'ятники, меморіальні дошки, перейменовувати міста й села, вулиці, сквери, парки тощо. 21 березня 2023 р. Верховною радою України прийнято Закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [3], який має вирішальне значення для формування національної ідентичності українці; також цей закон став логічним продовженням прийнятого 13 грудня 2022 року Закону України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» [4].

На думку історика й народного депутата Володимира В'ятровича (головавав в Українському інституті національної пам'яті (2014–2019)), Росія використовує власну імперську спадщину для збереження, відновлення та посилення імперського впливу на Україну. Відповідно, проводячи деколонізацію, Україна позбавляється від імперської спадщини, щоб унеможливити відновлення імперського впливу. «В деколонізації ми поглиблюємо цю глобальну задачу із самоідентифікації, пошуку себе справжніх. Відкриємо забуті імена великих воїнів та творців, для вшанування яких звільняться просторі і красиві вулиці наших міст, досі окуповані росіянами. Адже війни виграють ті, хто знає і ворога, і себе» [1].

На наше глибоке переконання, Придніпровський регіон є дуже визначальним для реального очищення місцевих топонімічних назв від імперсько-радянських нашарувань та повернення їм колоритного козацького, українського, національного звучання. Дуже важливо всіляко долучати придніпровську молодь до вивчення, усвідомлення й популяризації традицій нашого краю, культурно-історичних особливостей заселення та розбудови Наддніпрянщини, Слобожанщини, Запорожжя, що як етнографічні складові входять до потужного в економічному плані Придніпровського регіону, що з 2014 р. став потужним форпостом проти рашистської навали.

Важливим складником процесу деколонізації, на нашу думку, має бути просвітницько-формувальна діяльність представників освітньої, культурно-

митецької та гуманітарної сфер, головною метою яких має стати формування потужної національно-свідомої генерації молоді України, що усвідомлює свої історичні корені й впевнено прагне розбудувати власний національний простір, жорстко відкидаючи будь-які рашистські неоімперські штампи. Одним із способів організації осередків творення національно орієнтованої української молоді є започаткування і реалізація освітніх програм за гуманітарними напрямками.

Так, у Придніпровській державній академії будівництва та архітектури у 2023 р. започатковано дві гуманітарні освітні програми за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти: «Краєзнавчо-екскурсійна робота» за спеціальністю 032 Історія та археологія та «Українська мова та література й іноземна мова» за спеціальністю 035 Філологія, які затверджено в рішенні Вченої ради ПДАБА від 28 березня 2023 р.

Краєзнавчі та екскурсійні дослідження мають велику вагу для освіти та виховання українського суспільства, культурного розвитку, охорони довкілля та економічного зростання країни. Відновлення найкращих традицій українського екскурсійного руху має надзвичайне значення для підвищення національно-культурного розвитку України. У повоєнний час гостро постає проблема забезпечення кваліфікованими кадрами краєзнавчо-екскурсійної сфери, основна мета якої полягає в глибокому пізнанні власної історії, багатовікових традицій українського народу, вивченні об'єктів матеріальної та нематеріальної спадщини. Велика кількість іноземних прихильників України матимуть щире бажання відвідати нескорену та незламну землю українського народу, тому ознайомлення з національною спадщиною – історією, культурою, архітектурою – потребуватиме якісного екскурсійного обслуговування, яке повинно охоплювати організацію всіх видів екскурсій, відвідування музеїв, виставок, об'єктів соціального характеру та інших екскурсійних об'єктів, передбачених умовами екскурсії, тобто забезпечити гідну презентацію національних досягнень міжнародній спільноті. Саме освітня програма «Краєзнавчо-екскурсійна робота» є вкрай актуальною в умовах сучасних викликів, що постали перед українським народом. Освітньо-професійна програма ґрунтується на загальновідомих наукових результатах із врахуванням сьогоденного стану історичної науки, орієнтує на актуальні спеціалізації, у межах яких можлива подальша професійна та наукова кар'єра. ОПП спрямовує здобувачів на критичне прочитання історичних джерел, що забезпечує можливість практичної діяльності випускників в екскурсійно-краєзнавчій, архівно-джерелознавчій, музеєзнавчій роботі тощо [5]. Програма базується на теоретичному і практичному складниках, містить сучасні підходи у вивченні історичного процесу. Здобувач зможе здобути знання з питань, акцентованих на історичному краєзнавстві, екскурсійній роботі. Зокрема, об'єктами вивчення є минуле людства, України та інших країн в усіх його проявах, історико-краєзнавчі, краєзнавчо-екскурсійні та архітектурні об'єкти, середовища населених пунктів України та її природних ландшафтів.

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

Проведення частини занять з професійно-орієнтованих дисциплін передбачено на базі музеїв.

Отже, молодь, так само як і суспільство в цілому, повинна розуміти, що Україна – постколоніальна держава. Важливо наголошувати на правдивій українській історії, згадувати імена тих, хто створював державність, і тих, хто боровся проти російського впливу. Екскурсійна та краєзнавча діяльність в Україні є важливими для формування національної та громадянської свідомості, а також для розвитку туризму. Це уможливорює вивчення власної історії, культури та традиції, відвідування унікальних місць та пам'яток архітектури, природи та історії, а також дає змогу ділитися цими знаннями з іншими і здобувати професійні навички. Усе це допомагає випускникам успішно працювати у своїй галузі, забезпечуючи своє економічне благополуччя та розвиваючи економічний і культурний простір незалежної України.

Список використаних джерел

1. В'ятрович В. Що таке деколонізація, чому вона важлива і як буде здійснюватися згідно закону? Історична правда. 22 березня 2023 р. URL: <https://surl.li/hvixqa>.
2. Деколонізація: як очистити простір від російського. URL: <https://surl.li/otwbrm>.
3. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії. Закон України. Документ 3005-ІХ, чинний, поточна редакція – Редакція від 15.06.2023. URL: <https://surl.lu/piased>.
4. Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності. Закон України. Документ 2834-ІХ, чинний, поточна редакція – Прийняття від 13.12.2022. URL: <https://surl.li/ztaoym>.
5. Освітньо-професійна програма «Краєзнавчо-екскурсійна робота» (СВО ПДАБА – 0326–2023). URL: <https://surl.li/pkftnb>.

Жук-Яремчук Юлія,
аспірантка кафедри філософії,
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
м. Дніпро, Україна

ПРОСТОРОВЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ ЧИННИК

Унікальність такого утворення як країна пов'язано з величезною низкою чинників, від географічних та історичних до культурних. Утім, потрібно відшукати «справжність» такого простору. За теорією географічного детермінізму, перебування (розташування) визначає більшу частину умов життя: від фізіологічних рис та темпераменту до особливостей мови та соціальних відносин.

Варто зазначити, що ми беремо до уваги класичний географічний детермінізм, який визначається, як світоглядна концепція, що дає пояснення соціально-економічному розвитку країн та народів через географічний фактор (положення, рельєф, клімат, водні, ґрунтові, рослинні та мінеральні ресурси), а не географічний фаталізм. Останній, своєю чергою, є явищем категоричним, безапеляційним та «законсервованим».

Сучасні ж дослідники-географи відзначають, що географічне середовище є «сценою», де активно діють людські об'єднання, що змушені враховувати особливості свого географічного середовища, адже їх дія відбувається в реальному просторі, а в не абстрактному [2, с. 10].

Якщо заглибитися у вивчення поняття «простір», можна віднайти втрачене та незадіяне «хора» (від грец. – простір, місце, земля, країна, сільськогосподарська околиця). Цю категорію ретельно описував ще Платон, наголошуючи ідею наповненого простору, простору, що має життя, взаємодії «природного» з «людським». Хора розкривається як сповнене просторове середовище, місце, що поєднує людський труд.

У тлумачному словнику знаходимо *довкілля*, аналог до слова *середовище*, що має цікаве для нас значення. Зокрема, *довкілля* (від староукраїнського *около* – біля, довкола) тлумачиться як все, що перебуває навколо щодо людини, зокрема і природне середовище, і навколишню місцевість, і людей навколо тощо [1].

Такий простір, середовище, довілля та хора не можуть виключати взаємин з тим, що його наповнює, а навпаки вони є взаємозалежними в обидва боки. Так, усе, що відбувається в просторі-хорі, транслюється на зовні, і навпаки – зміни природного характеру мають як локальний, так і глобальний вплив на соціально-культурну складову.

Варто зауважити, що такий простір є наповненим, він створений для життя, розвитку, праці, думки, такий простір зберігає традиції поколінь, сягаючи корінням до трипільської (трипільсько-кукутенської) культури з надзвичайно розвиненим на той час господарством, суспільними відносинами,

будівництвом та іншими промислами, не оминаючи Русі, що була одним з найрозвиненіших центрів у тодішньому світі. І за часів Гетьманщини, і УНР, і Незалежності. Увесь час існування українського народу наявна генетична потреба в збереженні ідентичності. Існування такого суспільства підтверджує ідею буття простору-хори, адже в ньому відбувається поєднання сумлінної праці на благо, спілкування сердешного, розвитку, удосконалення та збереження культури.

Загалом ідентичність (українство)¹ визначається хоча б за однією з цих ознак: самоідентифікація та етнічне походження, усвідомлення спільної історичної долі та перспективи, залученість в український культурний простір, свідоме поширення культури. Ці ознаки розкривають дві головні складові: мовно-культурну та культурно-політичну [3, с. 18–29].

Український простір – один з прикладів тисячолітньої культури, що зазнавала різноманітного зовнішнього впливу. Живе українське середовище передбачає особливу мову спілкування. Багату, різноманітну, автентичну, мову, яка несе глибинні сенси, передає змісти та цінності. Хіба може «народ-кріпак», «молодший брат» або ж просто «недолуге утворення» займати найбільшу за площею країну Європи? Хіба може ця площа містити настільки сприятливі умови для життя, найродючіші ґрунти, прісні водойми, моря, багаті запаси корисних копалин – усі умови для щасливого життя та перспективного майбутнього.

Підсумовуємо. Існує пряма залежність простору та того, що його наповнює. Так, будь-яке географічне розташування з кліматичним поясом, розподілом повітряних мас та вітрів, положення щодо гірських систем та водойм буде мати первісний вплив на розвиток того чи того соціального утворення. Проте з часом зростання та розвитку суспільного елементу буде створюватися феномен простору-хори, у якому вже існують не просто споживацькі взаємини, а творчі, автентичні та неповторні. Прикладом такого творчого простору є український як в глобальному масштабі, так і його локальні утворення на українських просторах.

Список використаних джерел

1. Словник української мови online. URL: <https://surl.li/prdyad>
2. Данильян О. Географічний детермінізм: класичні та посткласичні концепції. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Серія «Філософія, філософія права, політологія, соціологія»*. 2023. № 1. С. 6–23.
3. Українознавство: навч. посіб. / Обушний М. І., Піскун В. М., Мостяєв О. І. та ін. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2008. 672 с.

---

¹Українська ідентичність, українство – історично сформована адаптивно-еволюційна система ознак і властивостей, які вирізняють українську людину, українську спільноту й українську культуру з-поміж інших аналогічних об'єктів (феноменів) [3, с. 18].

Левун Ніна Віталіївна,

кандидат філологічних наук, доцент,

викладач філологічних дисциплін,

Дніпровський фаховий педагогічний коледж Дніпровської академії неперервної освіти Дніпропетровської обласної ради,

м. Дніпро, Україна

ТОПОНІМІЯ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ДЕРЖАВНУ МОВУ

Унаслідок тривалого лінгвоциду (зросійщення) української мови топонімія Дніпропетровщини зарясніла мовними покручами, які не відповідають вимогам законодавства про державну мову. У законі України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [1] визначено, що назви об'єктів топоніміки виконуються державною мовою. Разом з тим, Конституційний Суд України в рішенні від 14 липня 2021 р. №1-р/2021 [2] зазначив, що застосування української мови має відповідати стандартам державної мови, а порушення стандартів і порядку застосування української мови є неприпустимим. Законодавчу базу для організації роботи в напрямі перейменування топонімічних назв, які порушують мовні стандарти, створює також закон України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» [4].

Приведення топонімії Дніпропетровщини до норм літературної мови передбачало кілька етапів роботи, яку здійснювала філологічна секція у складі робочої групи Дніпропетровської обласної військової адміністрації. На першому етапі роботи було проведено лінгвістичну експертизу більш ніж вісімнадцять тисяч топонімічних назв. Аналіз виявив низку типових порушень мовних норм у назвах вулиць, провулків, проспектів, площ, парків і скверів. Усі мовні огріхи потребують виправлення, а географічні об'єкти подальшого перейменування. На сьогодні вже маємо позитивні наслідки роботи в напрямі приведення назв об'єктів топоніміки до стандартів державної мови. Упродовж 2022–2024 рр. в області перейменовано більше тисячі тих назв, що не відповідають нормам української літературної мови.

Мета нашого дослідження – проаналізувати топоніми нашої області для виявлення серед них таких, що не відповідають мовним стандартам, та створити наукове підґрунтя для подальшого їх перейменування.

До виявлених порушень у топонімах нашої області належать орфографічні й лексичні помилки, неправильні граматичні форми тощо. Безперечно, помилкові форми назв географічних об'єктів є наслідком мовної політики, спрямованої на зближення мов, а фактично зросійщення української мови. Отже, в умовах сьогодення питання про назви вулиць набуло не тільки наукової гостроти, а й суспільно-політичного звучання.

Окремим видом лексичних помилок у назвах вулиць Дніпропетровщини є випадки неправильного вживання слів-паронімів. Цей вид помилки наявний у назві *вулиця Яблучна*, адже прикметник *яблучний*, який утворений від іменника *яблуко*, має значення «виготовлений з яблук, з яблуками» [6, с. 1645]. Для найменування вулиці треба використати прикметник *яблуневий* (від *яблуня*), що пов'язаний з назвою дерев [там само]. Отже, правильною є назва *вулиця Яблунева*.

У населених пунктах області на позначення вулиць, які розташовані вздовж річки або в напрямку до річки, використовують численну кількість мікротопонімів у вигляді *вулиця Річна*. Однак, як свідчать матеріали лексикографічних джерел, від слів *ріка* і *річка* в українській мові утворюється прикметник *річковий* [8, с. 210], а прикметник *річний* стосується року [там само]. Тому правильною назвою є *вулиця Річкова*.

Значні дискусії викликають назви *вулиця Робоча* – *вулиця Робітничка*, в основі яких пароніми зі спільним коренем **роб-**, але з різними суфіксами. У «Словнику паронімів української мови» наведено не тільки значення обох слів, а й можливі словосполучення з цими прикметниками:

РОБОЧИЙ, -а, -е.

1. Який працює, живе із своєї праці; трудовий. У спол.: *р. народ, населення, люди, чоловік, батальйон, загін, група*.

2. Який використовується для роботи; який приводить у рух що-небудь. У спол.: *р. худоба, кінь, колесо, кран, ритм*.

3. Призначений для роботи; який використовується при роботі; відведений для роботи (час). У спол.: *р. приміщення, кімната, кабінет, стіл, костюм; план, рисунок; час, рік, субота, неділя* [7, с. 160].

РОБІТНИЧИЙ -а, -е. Який стосується робітника, властивий йому; який складається з робітників, належить їм, заселений ними, призначений для них, виражає їхні інтереси. У спол.: *р. колектив, партія, гурток; район, містечко, місто, селище, квартал, гуртожиток; рух, середовище* [7, с. 159–160].

Аналіз семантики цих слів та їхніх можливих сполучень з іншими лексемами дозволяє зробити висновок про те, що зі словом *вулиця* може сполучатися тільки прикметник *робітничка*, тобто вулиця, призначена для робітників, заселена робітниками, а не така, що працює, використовується для роботи чи призначена для роботи.

У деяких складних назвах вулиць у ролі другого компонента помилково вжито паронім *будівельний* замість *будівний*. Обидва слова мають спільний корінь **буд-**, але різняться суфіксами.

БУДІВЕЛЬНИЙ -а, -е. Пов'язаний з будівництвом, спорудженням чогось.

У спол.: *б. бригада, майданчик, організація; матеріал, розчин, цегла, конструкції; виробництво, оснащення* [7, с. 25].

БУДІВНИЙ -а, -е. Виступає як компонент складних слів: *кораблебудівний, суднобудівний, домобудівний* [там само].

Правильною формою буде *вулиця Мостобудівників* (не *Мостобудівельників*).

Відзначені лексичні помилки в назвах вулиць виникли, безперечно, під впливом російських назв, які транслітерували українською, не враховуючи лексико-семантичних особливостей української мови: там, де в російській мові одне слово (*рабочий, речной, строительный*), в українській – два слова-пароніми з різним значенням (*робітничий, робочий, річковий, річний, будівельний, будівний*).

Значну частину мікротопонімів Дніпропетровщини становлять росіянізми – мовні покручі, які не відповідають лексичним нормам сучасної української літературної мови. Серед них десятки однослівних та двослівних найменувань вулиць у населених пунктах області, які утворені:

– від назв напрямків світу: вулиця *Южна* (українською треба: вулиця **Південна**), вулиця *Восточна* (треба вулиця **Східна**), *Западна* (треба вулиця **Західна**), *Северна* (треба вулиця **Північна**);

– від назв рослин: вулиця *Клубнична* (треба вулиця **Полунична**), вулиця *Рябінова* (треба вулиця **Горобинова**), вулиця *Сіренєва* (треба вулиця **Бузкова**), вулиця *Цвіточна* (треба вулиця **Квіткова**), вулиця *Оріхова* (треба вулиця **Горіхова**);

– від назв установ, майстерень чи виробництва, які тут розташовані або були тут у минулому: вулиця *Больнична* (треба вулиця **Лікарняна**), вулиця *Кузнєчна і Кузнечна* (треба вулиця **Ковальська**), вулиця *Кирпична* (треба вулиця **Цегельна**), вулиця *Мельнична* (треба вулиця **Млинова**), провулок *Огородній* (треба провулок **Городній**);

– від назв природних об'єктів: вулиця *Радужна* (треба вулиця **Райдужна** або **Веселкова**), вулиця *Лунна* (треба вулиця **Місячна**), вулиця *Зв'язна* (треба вулиця **Зіркова**), вулиця *Роднікова* (треба вулиця **Джерельна**), вулиця *Зелена Роща* (треба вулиця **Зелений Гай**), вулиця *Чисті Пруди* (треба вулиця **Чисті Стави/Ставки**);

– від абстрактної лексики: вулиця *Уютна* (треба вулиця **Затишна**), вулиця *Продольна* (треба вулиця **Поздовжня / Подовжня**), вулиця *Сквозна* (треба вулиця **Прохідна**), вулиця *Победи* (треба вулиця **Перемоги**), вулиця *Свободна* (треба вулиця **Вільна**), вулиця *Юбілейна* (треба вулиця **Ювілейна**).

Численними орфографічними помилками в назвах вулиць є неправильне уживання великої букви у складених власних назвах, зокрема написання з малої букви другого компонента у двослівних мікротопонімах.

Пояснюючи вживання великої і малої літер у двослівних назвах вулиць, професор К. Городенська в одній із статей зазначає: «Якщо обоє повнозначних слів уходять до складу власної назви, їх потрібно писати з великої букви, з малої пишемо родові назви, до яких належать слова *вулиця, проспект, майдан, площа, провулок, спуск, узвіз* та ін., наприклад: вулиця **Велика Васильківська**» [6, с. 8].

Отже, відповідно до зазначеної орфограми потрібно писати: вулиця **Чистої Роси**, вулиця **Червоної Калини**, вулиця **Червоних Троянд**, вулиця **Лісової Пісні**, вулиця **Білої Акації**, вулиця **Весняних Конвалій**, вулиця **Українського Козацтва**, вулиця **Самарської Паланки**, вулиця **Наукових Працівників**, вулиця **Празької Весни**, вулиця **Трудових Резервів**, вулиця

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

Військових Залізничників, вулиця Героїв Переправи, вулиця Героїв Праці, вулиця Героїв Космосу, вулиця Гірницької Слави, вулиця Січових Стрільців, вулиця Магдебурзького Права, вулиця Юних Моряків, вулиця Новобогородицька Фортеця.

Потребують уніфікації меморіальні назви вулиць на честь історичних осіб, діячів культури, письменників, учених тощо. В «Українському правописі» 2019 р. про такі найменування не сказано нічого, що створює ґрунт для суперечок тих службовців, які всіляко опираються перейменуванню мікротопонімів. Офіційною підставою для правильного написання подібних найменувань слугує Постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2021 р. № 690 «Про затвердження Порядку присвоєння адрес об'єктам будівництва, об'єктам нерухомого майна» [3], у якій зазначено, що «у назвах вулиць, які складаються з власного імені та прізвища, спочатку позначається власне ім'я, а потім – прізвище». Отже, правильно писати *вулиця Олександра Довженка, провулок Владислава Горбоноса, проспект Олександра Поля*, а не *вулиця Хмельницького Богдана* чи *вулиця Б. Хмельницького*. Подібні норми встановлено також у діловому мовленні.

Трапляються помилки в написанні назв вулиць, до складу яких уходять порядкові числівники, передані цифрами. У таких назвах, відповідно до правила нової редакції «Українського правопису», після арабської цифри кінцеву частину порядкового слова потрібно писати з дефісом [9, с. 140]. Наводимо зразки правильного написання мікротопонімів: *вулиця 230-ї Стрільцької Дивізії, вулиця 78-ї Гвардійської Дивізії, вулиця 219-ї Танкової Бригади, вулиця 95-го Прикордонного Загону, вулиця 4-та Теплична, провулок 2-й Центральний, провулок 1-й Базарний* та ін.

Розглянуті в нашій розвідці типові порушення мовних норм української мови в назвах вулиць Дніпропетровщини – це лише частка помилок, зафіксованих учасниками філологічної секції у складі робочої групи ОВА. Для всіх топонімів запропоновано нормативні відповідники, якими поступово замінюють неправильні назви.

Список використаних джерел

1. Про забезпечення функціонування української мови як державної. Закон України. Документ 2704-VIII, чинний, поточна редакція – Редакція від 15.11.2024. URL: <https://surl.li/yvxwhz>.
2. Рішення Конституційного Суду України від 14 липня 2021 р. №1-р/2021. URL: <https://surl.li/tmkdly>.
3. Про затвердження Порядку присвоєння адрес об'єктам будівництва, об'єктам нерухомого майна. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 липня 2021 р. № 690. Документ 690-2021-п, чинний, поточна редакція – Редакція від 06.02.2025. URL: <https://surl.li/xjsyem>.
4. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії. Закон України. Документ 3005-ІХ,

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

«ВИХОВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ»

чинний, поточна редакція – Редакція від 15.06.2023
URL: <https://surl.li/oxfxuh>.

5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.
6. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення. Київ: КММ, 2019. 208 с.
7. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. Київ: Рад. шк., 1986. 222 с.
8. Словник паронімів української мови / Уклад. О. Давидова. Тернопіль: Підручники і посібники, 2018. 272 с.
9. Український правопис. Київ: Наук. думка, 2019. 392 с.

Мамчич Інна Петрівна,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва
та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

УКРАЇНСЬКА ОНОМАСТИКА: ВИКЛИКИ ДЕКОЛОНІЗАЦІЇ

Можливості впливу держави на мову досить великі. Вони ґрунтуються на тому, що держава може контролювати соціальний статус та соціальні функції окремих мов і змінювати їх в потрібному напрямі.

Загальновідомими є численні заборони української мови за майже чотирьохсотлітню історію приєднання України до Росії. Ще у 1888 р. російський цар Олександр III видав указ «Про заборону вживати в офіційних установах української мови та хрещення українськими іменами». Як результат:

Марійка стала Машею,

Малий Сашко став Сашею,

Іванко став Ванюшею,

Катрусечка – Катюшею.

Даринка стала Дашею,

Наталочка – Наташею,

Грицько кумедний – Грішею,

Мишко кирпатий – Мішею.

Рідні діти – мов нерідні,

Тато й ненька – мов чужі.

Не тому народ наш бідний,

Що до всього збайдужів?

В. Маснюк

Сучасні імена людей повинні відтворюватися державною мовою тієї країни, де проживають носії цих імен, і за допомогою національних відповідників: українською *Володимир, Данило, Кирило, Михайло, Віра, Надія, Любов, Софія, Дарина* тощо, адже «особове ім'я передусім складник мовної системи, і лише по тому ідентифікаційно-іменний знак особи» [4, с. 226]. На цьому наголошують й інші мовознавці, зокрема О. Пономарів, О. Сербенська, Л. Масенко [див.: 1, с. 146].

На сьогодні вибір імені дитини є правом батьків, адже саме цю норму містить Сімейний кодекс України (стаття 146: «Ім'я дитини визначається за згодою батьків») [3], воно не повинно містити цифр або інших знаків. І якщо для дотримання останньої умови здорового глузду в батьків вистачає, то, керуючись «законним правом», вони продовжують називати своїх дітей Кірілами, Нікітами, Даніїлами, Дар'ямі та Крістінами. На нашу думку, це можна пояснити впливом колонізаційних процесів у нашому назовництві,

а внутрішньої сили подолати цю тенденцію громадяни України і досі не мають. До того ж ідеться і про безвідповідальність батьків, які називають свого сина, наприклад, Нектарій, Авель, Едем або Люцифер [2], адже ім'я служить для ідентифікації людини, щоденного спілкування з нею, отже, стає основою сприйняття людиною себе.

А як почуватиметься в українській дійсності дитина (людина) з іменем Артjom або Вілена (від В. І. Ленін)? Чи подумали батьки про долю своїх дітей, імена яких містять орфографічні помилки (Матільда, Славяна).

Вибір імені для дитини – відповідальний крок. Через те потрібна масштабна популяризаторська робота, щоб змінити ситуацію.

Після оприлюднення в травні 2023 р. Закону України «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії» Національна комісія зі стандартів державної мови створила Робочу групу зі створення переліку сіл, селищ, міст, назви яких не відповідають стандартам державної мови, та напрацювання рекомендацій щодо приведення назв таких сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови. Основним завданням робочої групи було напрацювання рекомендацій щодо приведення назв сіл, селищ, міст у відповідність до стандартів державної мови. Членам робочої групи рекомендовано було звертати увагу на відповідність назв правописним нормам, морфемній структурі та словозміні, властивій українським топонімам, лексичному складу української мови, а також на наявність в основі назви ідеологеми, що відображає російську імперську політику в Україні. Робота здійснювалася на підставі Кодифікатора адміністративно-територіальних одиниць та територій територіальних громад, наданого Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури України (Мінінфраструктури) та даними Довідника «Адміністративно-територіальний устрій України», наданого апаратом Верховної Ради України.

Ішлося, зокрема про рекомендації місцевим громадам змінити топонімну назву, якщо вона

– не відповідає правописним нормам (наприклад, уживання літер «ге» і «ге», уживання апострофа, дотримання вимог уживання літер «и» чи «і» тощо). Наприклад, село Дзигівка (Вінницька обл.) виправити на Дзигівка;

– не відповідає морфемній структурі та словозміні, властивій українським топонімам. Наприклад, с. Гусельщикове (Донецька обл., Новоазовська міська територіальна громада) виправити на с. Гусельникове; с. Тавричеське (Донецька обл., Бойківська селищна територіальна громада) виправити на с. Таврійське (уникання російської інтерференції на рівні словотвору); смт Гольмівський (Донецька обл., Горлівська міська територіальна громада) виправити на смт Гольмівське (узгодження із родовою назвою «селище»);

– не відповідає лексичному складу української мови (в українській мові є питомі відповідники), однак варто зважати на історичне (староукраїнське, спільнослов'янське) й діалектне походження топонімів та обґрунтовано залишати відповідні назви. Наприклад, смт Северне, с-ще Молчалине (Донецька обл.,

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

Сніжнянська міська територіальна громада); с-ще Обільне (Донецька обл., Мирненська селищна територіальна громада); с-ще Рубашкине, с-ще Родники (Донецька обл., Амвросіївська міська територіальна громада);

– в основі найменування є ідеологема, що відображає російську імперську політику в Україні. Наприклад, с. Красний Луч (Донецька обл., Горлівський р-н, Хрестівська міська територіальна громада); смт Победа (Донецька обл., Сніжнянська міська територіальна громада); с. Первомайське (Донецька обл., Бойківська селищна територіальна громада); смт Красногвардійське, с. Краснознам'янка, с. Ленінське, с. Ульяновка (АР Крим); с. Восьме Березня (Чернігівська обл., Дмитрівська селищна територіальна громада); с. Перше Травня (Чернігівська обл., Тупичівська сільська територіальна громада).

Можна було запропонувати виправлення винятково правописного чи граматичного характеру і НЕ пропонувати варіантів перейменування.

Але чи дослухалися місцеві громади до висновків фахівців-мовознавців, адже українські Броварі дотепер, на жаль, мають назву, орієнтовану на російську (нагадаємо, у нашій мові іменник бровар м'якої групи), а павлоградці довгий час намагалися довести, що місто засноване на честь апостола Павла, а не сина Катерини II.

І ми знову повертаємося до потреби в масштабній популяризаторській роботі. Гарно зарекомендувала себе практика інформаційних дошок на початку вулиці, проспекту, де подану коротку інформацію, чому обрано саме цю назву, а перейшовши за Q-кодом, можна отримати більше інформації. Варто створювати авторські екскурсії щодо історії однієї вулиці. Лише усвідомлюючи свою, українську, історію, ми витворимо свою національну ідентичність.

Список використаних джерел

1. Пономарів О. Д. Українське слово для всіх і для кожного. Київ: Либідь, 2013. 360 с.
2. Популярні імена, якими називали дітей у 2023 році. URL: <http://surl.li/zivsp>.
3. Сімейний кодекс України. Документ 2947-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 19.12.2024. URL: <https://surl.li/qogpjx>
4. Фаріон І. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей). Івано-Франківськ: Місто НВ, 2013. 332 с.

Назаренко Олена Володимирівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри філології,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет,
м. Дніпро, Україна

ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ: ІСТОРІЯ, СУЧАСНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Процес деколонізації України в сучасних умовах охоплює різні сфери суспільного життя, зокрема і філологічну. Українська мова та література є важливими компонентами національної ідентичності, їх розвиток та популяризація є критичними для культурної незалежності.

Українська мова зазнала значних утисків з боку Російської імперії ще з XVIII ст. Емський указ 1876 р., Валуєвський циркуляр 1863 р. та інші репресивні заходи мали на меті знищення української мови як культурного феномена. Під час радянської епохи русифікація набула систематичного характеру: українська мова була витіснена з офіційного вжитку, освіти та медіа, що спричинило деградацію мовної свідомості українців.

Процес деколонізації розпочався зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р. Важливим кроком стало прийняття закону «Про мови в Українській РСР» (1989), який надав українській мові статус державної. Проте, навіть після здобуття незалежності, залишалося багато проблем, пов'язаних з русифікацією населення та низьким рівнем володіння українською мовою.

У 2019 р. був прийнятий новий закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який значно посилив позиції української мови в суспільному житті. Зокрема, він передбачає обов'язкове використання української мови в державних установах, на телебаченні та радіо, у сфері послуг та освіти.

Деколонізація українського правопису є складовою загального процесу відновлення національної ідентичності та культурної автономії України після тривалого періоду імперської та радянської колонізації. Це явище охоплює не лише відновлення традиційних правописних норм, а й створення нових правил, що відповідають сучасним потребам української мови та суспільства.

Першим значущим кроком у відновленні української мови стала реформа 1928 р., яка відома як «скрипниківський правопис». Цей правопис був створений з метою відновлення та стандартизації української мови. Втім, через політичний тиск він проіснував недовго.

У XX ст., в умовах Радянського Союзу, український правопис зазнав значних змін, зокрема, у 1933 р., коли було проведено правописну реформу, що мала на меті ще більше наблизити українську мову до російської. Ці зміни часто супроводжувалися політичними репресіями проти української інтелігенції, що виступала за збереження та розвиток національної мови.

Процес деколонізації українського правопису набрав нових обертів після здобуття незалежності у 1991 р., а також у контексті Революції гідності 2013–2014 рр. та війни з Росією з 2014 р.

Найновіша редакція українського правопису була затверджена у 2019 р. Вона врахувала сучасні тенденції розвитку мови та орієнтувалася на відновлення автентичних українських мовних форм.

Основні зміни стосуються таких аспектів:

1. Відновлення питомих українських слів і форм: *аеропорт – летовище, журнал – часопис, куліси – лаштунки, прогрес – поступ, фарфор – порцеляна, фотокартка – світлина, фон – тло, фонтан – водограй.*

2. Повернення до українських традицій у передаванні іншомовних назв.

Одним з яскравих прикладів деколонізації є відновлення літери «ґе», яка була майже повністю витіснена з української мови в радянський період. Літера «ґ» використовується для позначення звука [g], який є в українській мові, але відсутній у російській. Тепер пишемо також через Г: *Вергілій, Гарсія, Гетель, Георг, Гете, Грегуар, Гуллівер* тощо, поряд з попередніми формами через Г.

Пишемо також через Т: *анатема, дитирамб, етер, катедро, міт, мітологія, Атени, Демостен* та ін., поряд з формами через Ф (*дифірамб, ефір, міф, Афіни, Демосфен*).

Пишемо також через АВ: *авдієнція, авдиторія, лавреат, навза, фавна* тощо, поряд із формами через АУ (*пауза, фауна*).

Тепер пишемо також *гідности, незалежности, радости, смерти, чести, хоробрости; крові, любові, осени, соли* – як варіант з -И в кінці в родовому відмінку однини; також лишається дотеперішня норма на -І.

В українському правописі прописано чіткі правила щодо вживання літер «і» та «и». Радянська русифікація призвела до змін цих правил, адже намагалася наблизити їх до російських.

Унормовано також можливість у деяких випадках писати И на початку слова, що раніше офіційно «заборонялося» і вимагалось писати лише І. Новинкою, порівняно з попереднім правописом, стала можливість писати слова *ірій / ирій, ірод / ирод* двома способами.

Процес деколонізації правопису стикається з певними викликами, такими як консерватизм частини населення та опір змінам. Однак освітні кампанії, активна участь науковців і підтримка з боку держави сприяють поступовому впровадженню нових норм.

Деколонізація українського правопису є важливим кроком у відновленні національної ідентичності та культурної самобутності. Цей процес не лише сприяє поверненню до автентичних мовних форм, але й зміцнює національну свідомість, об'єднуючи суспільство навколо спільних цінностей та історичної спадщини.

Рощина Юлія Миколаївна,

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри українознавства, документознавства та інформаційної діяльності,
Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва
та архітектури» Українського державного університету науки і технологій
м. Дніпро, Україна

КОГНІТИВНА ДЕКОЛОНІЗАЦІЯ: ЗНАЧЕННЯ МОВИ В ЦЕРКОВНІЙ ТРАДИЦІЇ

Національна ідентичність – це складник будь-якої незалежної держави.
А мова, церква, культура – це фактори національної безпеки.

Нині ми багато говоримо про повернення до своїх традицій, переосмислюємо значення мови, розуміємо важливість віри. Проте протягом століть український народ перебував під впливом колоніальної політики московитської імперії. Імперії, яка, сформувавши чимало міфів про українську ментальність і український світогляд, прагла вплинути на когнітивну свідомість народу. Міфи про єдність народів, спільність їхніх мов і церков призвели до спотвореного сприйняття українськості.

Зміна когнітивної свідомості – це один із стратегічних методів боротьби, спрямований на зміну поведінки для досягнення поставленої мети. Це той механізм, який допомагає супротивнику підкорити суспільство не вдаючись до відвертої сили чи примусу.

Одним із засобів впливу на когнітивну свідомість стала церква – інституція, яка здавна мала вплив на православного християнина. Українська церква, як і все українське, сформувалася задовго до створення Московії. Тому говорити «какая різниця» не доречно.

Чи не в кожного церква асоціюється з вірою, молитвою, іконою. Якщо порівняти церковні традиції українського й московитського народів, то можна віднайти чимало відмінностей.

Наприклад, для нас очевидно, що питання віри пов'язане з православною традицією. Проте є місце для дискусії. Так, у книзі відомого тверського купця Афанасія Нікітіна «Ходіння за три моря», написаній у XV ст. можемо простежити елементи подвійної віри. Адже автор не лише переходить з однієї мови на іншу, а й проголошує таку молитву: «В ім'я Аллаха Милостивого і Милосердного і Ісуса Духа Божого. Аллах великий...» [1]. Відомо, що під час Золотої Орди московитська мова зазнала значного впливу тюркської. Саме тому Афанасій Нікітін використовує у своїй книзі слов'яно-фінське койне або ординську мову.

Крім цього, зауважимо, що в Московії і в Золотій Орді була ще спільна релігія – гібрид ісламу та християнства. Саме тому вони водночас шанували як Ісуса, так і Магомета. За ординських часів християнське духовенство мало не лише пошану від ханів, так званих царів, але й певні привілеї. Так, у Сараї,

столиці Золотої Орди, була своя єпархія, до якої, за дорученням Папи Римського, приїжджало чимало християнських місіонерів, навіть рицарі-тамплієри. Згодом, коли християнство утвердилося на теренах московитів, рукописи XV ст. відредагували.

Ще одним цікавим прикладом належності московитів до віри мусульманської є написи на зброї. Ідеться не лише про трофейну зброю, а й про виготовлену московитськими майстрами. Більшість «єрихонських шапок», які вважалися державним шоломом імперії й були елементом військового одягу московитського царя, мала релігійні написи тільки арабською мовою. «Обрадуй правовірних обіцянкою допомоги Аллаха і швидкої перемоги» – напис, викарбуваний на «єрихонській шапці» Михайла Романова у 1621 р. У стародавніх описах цього шолома сказано про те, що це не просто парадний шолом, а бойова корона російських царів. Своєю чергою історики запевняють, що цей шолом належав батькові.

Постає питання: чому православні царі вірили в Аллаха, чому зверталися до нього?

Відповідь знаходимо в історичній довідці про Михайла Романова: перший російський цар з династії Романових (правив з 24 березня 1613 р.), син боярина Федора Микитовича Романова (згодом – патріарха московитського Філарета) і боярині Ксенії Іванівни Романової (уродженої – Шестова).

Щодо мусульманських традицій свідчать і деякі артефакти, зокрема на шоломі Івана Грозного XVI ст. зберігся арабський напис: «Великий Аллах, і Мухаммед пророк його», а на шоломі Олександра Невського викарбувано 13-й аят 61-ї сури Корану: «Обрадуй правовірних обіцянкою допомоги від Аллаха і швидкої перемоги».

Усе це є свідченням того, що арабська мова до XVII ст. була однією з священних мов московитської православної церкви. Так само й у працях чужоземних авторів зазначається, що більшість населення Московії в XVI–XVII ст. послуговувалася місцевою тюркською та фінською лексикою.

У «Паризькому словнику московитів» (1586) наявні тільки два болгарських слова: *владыка* та *злат*. У щоденнику-словнику англійця Річарда Джеймса (1618–1619) – шістнадцять: *благо, блажить, бранить, воскресеньє, воскреснуть, враг, время, ладья, немощь, пещера, помощь, праздник, прапорь, разробление, сладкий, храмь*. У книзі німецького науковця В. Лудольфа (1696) – сорок одне (до речі, деякі мають чітко окреслене *фінське окання*, наприклад, *рассуждать*). Інша розмовна лексика московитів, описана вченими, фінська та тюркська (ординська).

На думку відомого українського філолога О. Потебні, кожен народ виробляє своє християнство відповідно до власного світогляду й естетичних уподобань. Своєю чергою церква стала осередком духовності, культури й освіти, що має вагоме значення в житті людини. Церква стала й осередком освіти, а потреба в книгах і богослужіннях рідною мовою стала рушійною силою.

Запит проводити богослужіння та проповіді живою мовою був пов'язаний ще й з тим, що церковнослов'янська мова, яку принесли брати Кирило і Мефодій, до XVI ст. застаріла, її не розуміли не лише громадяни, але й духовенство.

І тут постала інша потреба – переклад Святого Письма живою мовою, мовою, зрозумілою громадянам. Це видається звичною справою, проте ні. Це стратегічно важливий крок. З огляду на те, що церква залишається у свідомості українців інститутом довіри, саме вона може вплинути на сприйняття мови й культури. Такі переклади дуже цінні й нині, адже на сторінках є позначки, що допомагають віднайти найдавніші форми живої мови.

Цікавим є той факт, що переклад Біблії мав дуже важливе значення як для церковних традицій, так і християн у цілому. І незважаючи на заборони, що стосувалися церковних і релігійних традицій, наше духовенство продовжувало читати проповіді українською живою мовою.

1654 року московитська церква розпочала когнітивну війну за володіння свідомістю українців. Українська церква втратила право друкувати релігійні книги рідною мовою. До утисків щодо рідної мови додалися ще й реформи Никона, спрямовані на зміну канонів. Так, наприклад, у требнику Петра Могили, можна прочитати про те, яким був чин хрещення чи вінчання. Проте в XVII ст. патріарх московитський Яким накладає анафему на українські книги, проклявши їх. Українські книги вилучили з церков, замінивши на московитські. А якщо немає книг, то немає й тієї основи, на якій формуватиметься національна свідомість та ідентичність.

У будь-який спосіб московитська влада знищувала мову. Старі наголоси, які були в наших богослужбових книгах, було замінено на російські. Через те нині ми маємо московитський варіант церковнослов'янської мови.

До заборон проти української духовності додалася ще й заборона на переклад Біблії українською. «Знаючи все це, яким дивним стає вперта й довга боротьба московського св. Синоду проти бажання українців мати св. Письмо в рідній мові... Пригадаю тут, що коли Пилип Морачевський послав свій переклад Євангелії на українську мову митрополитові Петроградському Ісидору, то митрополит відповів Морачевському таким листом своїм 14 листопада 1860 р.: «За приватною нарадою зі святійшим Синодом, повідомляю Вам, що переклад Євангелія, зроблений Вами чи будь-ким іншим, не може бути допущеним до друку...» [2].

Зауважимо і про те, що в XV ст. «руський», а не російський іконопис вважали найпрофесійнішим на території не тільки України, а й поза її межами, зокрема в Польщі. Тодішній король Речі Посполитої запрошував українців для виконання розписів. Рівень освіченості українських церковних і культурних діячів настільки вирізнявся, що їх запрошували обіймати високі посади, а православна церква України створювала опозицію іншим релігійним утворенням.

Отже, когнітивна сфера – це передусім людська свідомість. Це ті засоби, за допомогою яких ми пізнаємо світ, себе, за допомогою яких шукаємо сенс

буття. Коли ми говоримо про деколонізацію, то варто згадати, що українці – це народ із тисячолітньою історією, який здавна мав свою мовну, церковну й культурну традицію.

Список використаних джерел

1. Власовський Іван. Нарис історії української православної церкви (X–XVII). Нью-Йорк, 1955. 346 с.
2. Огієнко І. Богослужбова мова в слов'янських церквах. Варшава: Синодальна друкарня, 1931. 33 с.

Харлан Олександр Вікторович,

кандидат архітектури, президент українського національного комітету ІКОМОС, декан архітектурного факультету,

Навчально-науковий інститут «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» Українського державного університету науки і технологій м. Дніпро, Україна

ІМПЕРСЬКИЙ МІФ ПРО СТОЛИЦЮ ПІВДЕННОГО КРАЮ І ПРОСТОРОВО-ЧАСОВІ ОСОБЛИВОСТІ МІФОЛОГЕМИ ПРОВІНЦІЇ

Вкрай важливим питанням нашого сьогодення є опанування теми міста, його походження і розвитку.

Місто історично є центром освіти, культури, науки, зосередження економічної, соціальної активності, визнаним показником рівня розвитку регіону, країни, цивілізації. Через указане історичне місто є одним з найбільш інформативних видів культурної спадщини, одним з найбагатших і найрізноманітніших свідчень діяльності людини у просторі та часі.

У 2006 р. на базі ЮНЕСКО було засновано Організацію історичного міського ландшафту в рамках тематичної програми Світова спадщина міст [1]. Одним з найважливіших напрямів діяльності програми є розроблення теоретичних принципів збереження історичної спадщини. Підсумком роботи стало створення та ратифікація у листопаді 2011 р. нормативного акта у вигляді рекомендації про історичні міські ландшафти [5, с. 50].

Згідно з Рекомендацією, «історичний міський ландшафт є міським районом, що розглядається як результат історичного нашарування культурних і природних цінностей і атрибутів і виходить за рамки поняття «історичний центр» або «ансамбль» у зв'язку з включенням до нього ширшого міського контексту та його географічних параметрів» [5, с. 52].

Окрема роль надається нематеріальному контексту спадщини, що охоплює «аспекти соціальної та культурної практики та цінностей». Незважаючи на те, що цьому контексту тут все ж таки відводиться другорядна роль, нематеріальна спадщина визнається невід'ємною історико-культурною цінністю історичного міста і вказує на спадкоємність унікальних традицій та їх зв'язок з сучасним життям міської спільноти. «Підхід, орієнтований на історичні міські ландшафти, служить підмогою для громад у їхньому прагненні до розвитку та адаптації, сприяючи збереженню характерних особливостей та цінностей, пов'язаних з їх історією та колективною пам'яттю, а також з навколишнім середовищем».

Тож, на сьогодні ЮНЕСКО розглядає історичне місто як сукупність взаємопов'язаних історико-культурних цінностей як матеріального, так і нематеріального характеру, що відображають розвиток міста в часі та просторі.

Унаслідок суспільно-політичної ситуації, яка склалася в Україні, мало зроблено кроків для формування національно-державницької суспільної

свідомості її населення. Як результат – суспільна свідомість значної кількості населення залишається розколотою, перебуваючи в полоні різноманітних міфів і стереотипів, підсилюваних, як правило, певними політичними силами всередині і назовні країни.

Можна цілком погодитися з тлумаченням дослідників щодо функціонування міфів в історичному знанні та пам'яті, що «постнекласичний історизм розглядає міф як єдину модель історії, стверджуючи, що між історією і міфом немає різниць: історія завжди є теперішньою історією, а «історична свідомість» завжди залишатиметься «свідомістю свідомості», тобто міфом» [7, с. 19]. Невипадково багато дослідників звертали увагу на той факт, що вся історія людства представляє собою творення міфів та їх руйнування. Але не слід забувати, що нове знання, здобуте на підставі передових методологічних підходів, функціонує як наукове пояснення світу і лише з часом перетворюється на міф, коли з'являється нове конкурентне знання.

На думку дослідників руйнування міфу є водночас творенням нового стереотипу і навпаки [3, с. 106].

Історичний міський ландшафт Дніпра має значну цінність з погляду історії як виняткову ілюстрацію багатовікового розвитку східноєвропейського міста, як свідчення заснування та розвитку одного з козацьких поселень XVII–XVIII ст., потужного міського утворення на території Вольностей Запорозьких.

Історичні райони є яскравим прикладом розвитку планувальних структур. Історична і духовна значимість міста ставить їх у низку давніх козацьких міст колишнього Запорозжя.

В умовах суспільно-політичних змін сьогодення, військової агресії ненажерливого сусіда, зацікавлення минулим рідного краю історична діяльність виокремлюється як додатковий і суттєвий чинник впливу на формування бачення розвитку і виживання певної території.

Міф про «Новоросію» – культурну та історичну належність степових та причорноморських регіонів нашої країни значно більшою мірою до Росії, ніж до України – та міф про «Третю столицю» (або «Столицю Новоросії»), нав'язані століттями русифікації, абсолютно не відповідають дійсності, але продовжують пронизувати свідомість. Адже в час приходу в степи України Росії з її імперськими амбіціями та «Візантійським проектом» у середині XVIII ст., українці та представники інших народів обживали Південь уже століттями. Козацькі поселення, розкидані по степу, досягали берегів Чорного та Азовського морів.

За типологією міст Дніпро є адміністративним центром в доволі значному часовому проміжку, тому історично склалося, що заради прискорення темпів його розвитку тут засновувалися укріплення, релігійні споруди, громадські заклади, промислові підприємства. Основою його економічного росту в різні часи ставали внутрішня торгівля, приміське сільське господарство, будівництво залізниць, розвиток промисловості.

Дослідники виділяють три фази урбанізаційного процесу на теренах майбутнього Дніпра: давньоруська доба XI–XIII ст. (так зване Ігреське місто), польсько-литовська та козацька доба XVI–XVIII ст. (Самара або Самарь, Старий і Новий Кодаки), імперська доба останньої чверті XVIII ст. (Катеринослав Кільченський і Дніпровський). Усі ці фази різнилися за характером функціонування міст: спочатку як економічних центрів, згодом як міст-фортець, центрів контролю й зосередження власних органів із ознаками економічного життя і нарешті як поліфункціонального центру з адміністрацією, економікою і культурою [6; 4].

Гіпотеза, що з'явилася останнім часом, про існування запорозького містечка Самари, яке начебто існувало ще до будівництва Богородицької фортеці в 1688 р., спиралася лише на згадку в легендарному універсалі (який виявився підробкою XVIII ст.) польського короля Стефана Баторія. Вона поки що є непереконливою. Знаходження окремих артефактів XVI ст. можна пояснити і без гіпотези про існування тоді на цьому місці постійного великого населеного пункту, а зв'язок міста XII–XIII ст. на Ігреському півострові не простежується з наступними історичними етапами. Тож, ця (давньоруська) урбогенетична лінія не набула розвитку.

Більш цікавою з погляду урбогенезису Дніпра є лінія міста-фортеці Новий Кодак. Місто з парафіяльною церквою існувало вже в 1645 р. на правому березі Дніпра. Історичні джерела вказують, що поселення Новий Кодак своїм утворенням завдячує перевозові через річку Дніпро. Уперше перевіз згадується у 1596 р.

Ще й дотепер в офіційному документі про час заснування міста Дніпра значиться 1776 р. – рік заснування Катеринослава I Кільченського. Ще тоді потужний населений пункт Новий Кодак потрапив в поле зору нових можновладців. Наявні тут переправа, фортечні мури, паланка, потужна релігійна громада та ярмарок стали в пригоді на початку формування нових адміністрацій і будівництва нового губернського центру. Саме тут було відкрито воеводську канцелярію (1776), Слов'янську протопопію (1777). З початку 1783 р. Новий Кодак набув статусу повітового міста, а Саксаганський повіт було перейменовано на Новокодацький. Новокодацька міська округа була створена вже в 1770-х рр. Добре відомі офіційні документи 1784 і 1786 рр., у яких йдеться про заснування Катеринослава II Дніпровського з містечка Новий Кодак.

Межі Новокодацької міської округи було покладено в основу формування Катеринослава. У 1784–1786 рр. м. Катеринослав не розділяється з м. Новий Кодак. Від 1787 до 1791 рр. Новий Кодак у багатьох документах мав назву Катеринослав. У той час, коли формувався новий центр, у межах його території наявне запорозьке укріплене містечко виконувало роль форштадту. Новостворюваний амбіційний задум столичного міста просто фізично не міг вміститися в структуру паланкового містечка, тому межі міської округи найкраще окреслювали територію для створення потужної міської інфраструктури.

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

Тяжіння до Нового Кодака було зумовлено не лише територіально, стратегічно, а ще й економічно. Перше промислове підприємство Катеринослава-Нового Кодака – шовково-панчішної фабрики князя Г. Потьомкіна – було розміщено в 1791 р. у новокодацькій будівлі шляхового палацу періоду подорожі Катерини II.

Політична й ідеологічна несумісність імперського часу з козацькими традиціями спонукала використовувати колишню містобудівну і планувальну новокодацьку основу, а також нівелювати будь-яке нагадування про колишній адміністративно-територіальний устрій та вольності.

За цих обставин ще у 1787 р. починає створюватися міфологема про заснування Катеринослава нібито на порожньому місці. Землі, належні та підпорядковані Новому Кодаку, у документах були переписані на Катеринослав як міські землі. Передмістя Новий Кодак (Нові Кайдаки) поступово позбавлялося всіх вагомих позицій економічного існування: до новостворюваного центру було переведено ярмарки (із заборонаю збирати їх в Новому Кодаку), заборонено продаж вина в Новому Кодаку, влаштовано наплавний міст у новому центрі (із закриттям давньої Новокодацької переправи), охочі записатися в купецтво або міщанство мали переселитися до нового центру.

Прискіплива увага до вказаного містечка допоможе нам усвідомити його непересічну роль в історичній і містобудівній картині нашого міста. Озброївшись архівними даними й аналізуючи наявні факти, можемо по-новому оцінити статус і цінність розглянутої території: не просто уявити перебіг історичних процесів формування міської території, а сформувати нове бачення, новий алгоритм розуміння виникнення й існування нашого історичного міста з метою передатування часу його заснування [8, с. 120–126].

Перші вагомі результати вже отримано після важливої топонімічної реформи й кропіткої праці спеціальної комісії міськради щодо перейменування вулиць і районів відповідно до законів про декомунізацію. Місце нашої уваги на мапі Дніпра отримало низку цікавих назв, пов'язаних зі справжньою історією краю. Це важливий крок для рятування від остаточного забуття забутих або навмисно знівельованих уривків становлення нашого міста та їх подальшого відродження. Також відбулося опрацювання проектної містобудівної документації з визначенням колишньої території давнього поселення на креслениках міста. Офіційно затверджена розроблена нами зона охоронюваного археологічного шару на теренах колишнього містечка з відповідними режимами використання. З урахуванням розробок дніпровських дослідників на підставі майбутніх археологічних досліджень, указана територія може отримати цінні і важливі локації, пов'язані з історією міста. Це формуватиме свідомість місцевих жителів у питанні вшанування і розвитку місцевої інфраструктури, її насиченості, неповторності і унікальності; приваблюватиме туристів та паломників, надасть можливість репрезентувати локальну колективну свідомість і пам'ять мешканців місцевої громади, що

доповнить феномен «суспільного пригадування», коли у громадську пам'ять поступово повертатимуться образи минулого, гідні уваги в офіційному просторі.

Міфологізація, як показали сучасні дослідники (Н. Фрай, Р. Барт, Ю. Лотман та ін.), невід'ємно властива людському пізнанню, мисленню й репрезентації [2, с. 19]. Важко не погодитися, що, спираючись на вироблені у конкретній мові і культурі поняття та змісти, люди творять вербальні тексти-образи. У них є всі ознаки міфу – сакральність, наративність, догматизм, ціннісна орієнтація, чіткі моделі поведінки тощо. Цілком природньо, що заснована на таких текстах індивідуальна й колективна свідомість та знання водночас ідеалізують і міфологізують навколишню дійсність. Як вказують дослідники, міфічна свідомість – це зовсім не анахронізм, а навпаки – вона є критерієм високого розвитку культури, певної завершеності, оформленості людських відносин [7, с. 67–68]. Тож, украй важливим завданням є створення новітніх міфів, які по-новому репрезентуватимуть свідомість і пам'ять жителів місцевих громад. Наповнення інформацією міського середовища доволі актуальне. Цей процес продовжується. Останні події доводять правильність обраного шляху.

Список використаних джерел

1. Vienna Memorandum / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Mode of access. URL: <https://rb.gy/ihs0y>.
2. Зашкільняк Л. Радянські історичні міфи в сучасній українській історіографії: «старе вино в нових міхах». *Світло й тіні української радянської історіографії*: матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 22–23 травня 2013 р.). Київ: Інститут історії України НАН України, 2015. С. 17–31.
3. Зашкільняк Л. Радянські міфи в сучасній українській історіографії: час змін і замін. *Історія та історіографія в Європі*. Київ, 2016. Вип. 5. С. 103–117.
4. Містечко Новий Кодак: предтеча Дніпра: рекомендаційний бібліографічний покажчик / Упоряд.: О. В. Харлан, І. С. Голуб, М. В. Шилкіна; ред. А. Л. Залєвська. Дніпро, 2020. 84 с.
5. Recommendation on the Historic Urban Landscape. *Records of the General Conference. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*. Paris, 25 october – 10 november 2011. 50 p. URL: <https://rb.gy/3wla5>.
6. Репан О., Старостін В., Харлан О. Палімпсест. Коріння міста: поселення XVII–XVIII століть в історії Дніпропетровська / Концепція і проект видання О. Лазька. НАН України. Інститут історії України. Київ: Українські пропілеї, 2008. 268 с.
7. Савельєва М. Ю. Лекції по міфології культури. Київ, 2003. 268 с.
8. Харлан О. Новокодацька основа в генезі виникнення міста Дніпра як база передатування часу його заснування. *Готуємо фахівців для відбудови України*: матеріали III освітнього форуму академічної спільноти (Дніпро, 19–23 червня 2023 р.) / Упоряд. М. В. Савицький, І. П. Мамчич. Дніпро: ПДАБА, 2023. С. 120–126.

МАТЕРІАЛИ міжвишівської науково-практичної конференції

Наукове видання

Упорядники
Сухий Костянтин Михайлович,
Євсєєва Галина Петрівна,
Мамчич Інна Петрівна

ВИХОВАННЯ ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В УМОВАХ ВИКЛИКІВ ЧАСУ

Матеріали міжвишівської науково-практичної конференції
(11 квітня 2025 р., м. Дніпро)

Електронне видання

В авторській редакції
Комп'ютерна верстка І. П. Мамчич

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 8,19. Обл-вид. арк. 8,29.
Зам. № 94

Видавець: Український державний університет науки і технологій.
вул. Лазаряна, 2, ауд. 2216, ауд. 263 (наукова бібліотека)
м. Дніпро, 49010.

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 7709 від 14.12.2022

